CİLT 1 SAYI 1 YIL 2019

Hazine-i Evrak

ARŞİV VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ARCHIVAL AND HISTORICAL RESEARCHES

1

EISSN 2687-6019

VOLUME 1 ISSUE 1 YEAR 2019

Hazine-i Evrak

ARŞİV VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ARCHIVAL AND HISTORICAL RESEARCHES

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınıdır.
Her türlü yayın hakkı saklıdır.

Published by Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives.
All Rights Reserved.

İstanbul 2019

Hazine-i Evrak
1:1:2019
ISSN 2687-6515 / EISSN 2687-6019

Sahibi / *Owner*
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı adına
On Behalf of Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives
Prof.Dr. **Uğur ÜNAL**

Yayın Yönetmenleri / *Editorial Directors*
Doç.Dr. **Muhammet Ahmet TOKDEMİR**
Cevat EKİCİ

Yazı İşleri Müdürü/ *Editor in Chief*
Ahmet ÖZKILINÇ

Editör / *Editor*
Mesut DEMİR

Editör Kurulu / *Board of Editors*
Mesut DEMİR
Kemal GURULKAN
Ubeydullah KISACIK (Türkçe Dil Editörü)
Hasan ER (İngilizce Dil Editörü)

Yayın Kurulu / *Puplishing Board*
Prof.Dr. **Uğur ÜNAL**
Prof.Dr. **Güray KIRPIK**
Prof.Dr. **Ali Fuat ÖRENÇ**
Prof.Dr. **Fatih RUKANCI**
Doç.Dr. **Muhammet AHMET TOKDEMİR**

Bilim ve Danışma Kurulu / *Science and Advisory Board*
Prof.Dr. **Mahmut AK** (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. **Dündar ALİKILIÇ** (Atatürk Üniversitesi)
Prof.Dr. **Faisal AL-KANDERI** (Kuveyt Üniversitesi)
Prof.Dr. **Hakan ANAMERİÇ** (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. **Evangelia BALTA** (Yunanistan)
Prof.Dr. **Arif BİLGİN** (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. **İdris BOSTAN** (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. **Hüseyin ÇINAR** (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof.Dr. **Niyazi ÇİÇEK** (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. **Yasemin DEMİRCAN** (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. **Feridun M. EMECEN** (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr. **Çağrı ERHAN** (Altınbaş Üniversitesi)
Prof.Dr. **Suraiya FAROQHI** (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof.Dr. **Pal FODOR** (Macar Araştırmaları Merkezi / Macaristan)
Prof.Dr. **Muhammed HARB** (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Prof.Dr. **Necdet HAYTA** (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. **Mehmet İPŞİRLİ** (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Prof.Dr. **Taha Niyazi KARACA** (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Prof.Dr. **Recep KARACAKAYA** (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof.Dr. **Osman KÖSE** (Polis Akademisi)
Prof.Dr. **Yılmaz KURT** (Ankara Üniversitesi / Emekli)
Prof.Dr. **Kemalettin KUZUCU** (Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. **Özgür KÜLCÜ** (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. **Muhittin MACİT** (Yazma Eserler Kurumu)
Prof.Dr. **Zekai METE** (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof.Dr. **Şahin MUSTAFAYEV** (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof.Dr. **İlber ORTAYLI** (Mef Üniversitesi)
Prof.Dr. **Mehmet ÖZ** (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. **Abdülkadir ÖZCAN** (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof.Dr. **Neşe ÖZDEN** (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. **Yusuf SARINAY** (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof.Dr. **İlhan ŞAHİN** (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof.Dr. **Hale ŞIVGIN** (Gazi Üniversitesi / Emekli)
Prof.Dr. **Fahrettin TIZLAK** (Akdeniz Üniversitesi)
Prof.Dr. **Erkan TURAL** (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof.Dr. **Refik TURAN** (Türk Tarih Kurumu)
Prof.Dr. **İsmail TÜRKOĞLU** (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç.Dr. **Togay Seçkin BİRBUDAK** (Gazi Üniversitesi)
Doç.Dr. **Celil BOZKURT** (Düzce Üniversitesi)
Doç.Dr. **Hasan IŞIK** (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç.Dr. **Halil ÖZŞAVLI** (Şanlıurfa Milletvekili)
Doç.Dr. **Gültekin YILDIZ** (Milli Savunma Üniversitesi)
Dr. **Muhammed AKDOĞAN** (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Dr. **Nil BAYDAR** (Yazma Eserler Kurumu)
Dr. **Ersin DURMUŞ** (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Dr. **Mehmet GENÇ** (Marmara Üniversitesi)
Dr. **Ersin KIRCA** (Kocaeli Üniversitesi)
Dr. **Mehmet KORKMAZ** (Deniz Tarihi Arşivi)
Dr. **Fuad AL-ŞAMİ** (Yemen Milli Arşivi)
Dr. **Bahattin YALÇINKAYA** (Marmara Üniversitesi)
Dr. **Yasin YILDIZ** (Milli Saraylar Başkanlığı)
Dr. **Coşkun YILMAZ** (İstanbul Kültür İl Müdürlüğü)
Murat BARDAKÇI (Cumurbaşkanlığı Kültür Politikaları Kurulu)
Alparslan BAŞAR (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Sebahattin BAYRAM (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Azmi GÜLER (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Şakir GÜRSOY (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Nurullah İŞLER (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Serkan MENTEŞ (Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve Belge Yönetimi Başkanlığı)
Muhammet SAFİ (Cumhurbaşkanlığı Daire Başkanı)
Ahmet ŞAHİN (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Mehmet TAŞTAN (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Engin YÜRÜR (Büyükelçi-Dışişleri Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürü)

Hakemler / *Referees*
Prof.Dr. **Ali Fuat ÖRENÇ** (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. **Bilgin AYDIN** (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof.Dr. **Cevdet KIRPIK** (Erciyes Üniversitesi)
Prof.Dr. **Erkan TURAL** (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof.Dr. **Recep KARACAKAYA** (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof.Dr. **Yunus ÖZGER** (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Doç.Dr. **Bilgin ÇELİK** (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç.Dr. **Burçak ŞENTÜRK** (Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr. **Fatih M. SANCAKTAR** (İstanbul Üniversitesi)
Doç.Dr. **Muhammet Ahmet TOKDEMİR** (Devlet Arşivleri Başkanlığı)
Dr. Öğretim Üyesi **Bahattin YALÇINKAYA** (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi **Mesut YAVAŞ** (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi **Tahir BİLİRLİ** (Karabük Üniversitesi)
Öğretim Gör. **Talip MERT** (Marmara Üniversitesi / Emekli)

Tashih / *Proofreading* **Mehmet Selim TEMEL**
Grafik Tasarım / *Graphic Design* **Muhammed Nur ANBARLI**
Baskı / *Printing* **Seçil Ofset** www.secilofset.com

Kapak: BOA, TŞH. 1406, Sultan Abdülmecid Tuğrası (1264)

Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları yılda bir kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide, yer alan makalelerin ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Hazine-i Evrak Journal of Archive and Historical Researches *is a refereed journal published once a year.*
The scientific and intellectual responsibility of the articles in the journal belongs to the authors.

İletişim / *Contact*
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi Külliyesi
İmrahor Caddesi, Sadabad Mevkii, No: 33 Kâğıthane, İstanbul
Tel: 0 212 314 9423

dergi.hazineievrak@devletarsivleri.gov.tr
https://dergipark.org.tr/tr/pub/hed

İçindekiler / *Table of Contents*

xiii
Sunuş / *Foreword*

xv
Editör'den / *From the Editor*

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / *RESEARCH ARTICLES*

2
Fatih Rukancı
Devlet Arşivlerinde Tanıtım ve Eğitim Faaliyetleri
Publicity and Training Activities in State Archives

15
Hakan Anameriç
Arşivlerde Belge Özetleme, İndeks ve Katalog Standardı Oluşturma
Standardization Methods of Summarizing, Indexing and Cataloguing for Archives

28
Mustafa Özsaray
Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri
Types of Dates Used in the Ottoman Documents

42
Mehmet Korkmaz
Denizin Saraylıları: Bahriye'de Osmanlı Şehzadeleri
Ottoman Princes in the Navy

66
Nursel Manav
II. Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiye Sürecinde
Ücretli (Ecir) Çalışanların Durumu (1909-1913)
The State of Paid Workers (Ecir) in Severances
in the Cadres of Abdulhamid II. (1909-1913)

85
Mehmet Selim Temel
Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızının Kaçırılması
A Diplomatic Problem Between the Ottoman and Iran: The Abduction of a British Girl

TANITIM-DEĞERLENDİRME / *PROMOTION-EVALUATION*

102
Ayşenur Erdoğan
Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Eksik Bir "Peçevî Tarihi" Nüshası
The Chronicler (Vakanüvis) Notes Found in the Ottoman Archiv and an Incomplete Copy of the History of Pechevi

KİTABİYÂT / *BOOK REVIEWS*

114
Mustafa Celil Altuntaş
Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi
Administration of Christin Denominations and Communities in Jerusalem

117
Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi Yayın İlkeleri
Hazine-i Evrak: Journal of Archive and Historical Researches Publication Guidelines

119
Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi Yazım Kuralları
Hazine-i Evrak: Journal of Archive and Historical Researches Writing Rules

Sunuş / *Foreword*

Prof.Dr. Uğur ÜNAL
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanı
President of the Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey

OSMANLI Devleti'nde modern manada arşivcilik konusunda ilk ciddi teşebbüs 1841-1845 yıllarında Maliye Nazırı olan Safvetî Paşa tarafından yapılmıştır. Topkapı Sarayı'nın Enderûn-ı Hümayun kısmında saklanan ve yok olma derecesine gelen evrak ve defterlerin kurtarılması için tasnif yaptırmış ve bir arşiv binasının yapılmasını düşünmüştür.

Müteakiben 1846 yılında Sultan Abdülmecid'in iradesi ile dağınık halde bulunan evrakın Babıali'de inşa edilecek binada muhafaza edilmesine karar verilmiştir. Çizimi İtalyan mimar Fossati tarafından yapılan bina 1848 (H.1264)'de tamamlanarak Hazine-i Evrak adını almıştır. 1849 yılında Hazine-i Evrak Nizamnamesi yayınlanarak Türk arşivciliği bir düzene girmiş belge ve defterlerin konulması için ahşap dolaplar, değişik ebat ve şekillerde muhafaza kutuları yaptırılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra özellikle Abdurrahman Şeref Bey'in vakanüvisliği ve Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulması ile başlayan tasnif faaliyetleri Ali Emiri (1918-1921), İbnülemin Mahmud Kemal (1921-1927) ve Muallim Cevdet'in (1932-1935) ile devam ettirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde belirli bir aşamaya getirilen ve 1987 yılı itibarıyla artarak devam eden tasnif faaliyetleri hızlandırılmış, sağlıksız koruma şartlarından etkilenen belgelerin kurtarılıp korunması için büyük bir çaba gösterilmiştir. Sayın Cumhurbaşkanımızın özel ilgisi sayesinde Osmanlı Dönemi belgeleri Kâğıthane'de arşivcilik standartları göz önüne alınarak yapılan Külliyeye taşınmıştır. Bu sayede İstanbul'un değişik bölgelerinde bulunan arşiv malzemesi tek bir merkezde toplanmasıyla hizmetlerin kalite ve hızı da artmıştır. Bir diğer önemli gelişme ise arşivcilik mesleğinin en büyük sorunlarından olan teşkilat yasasının çıkarılmasıdır. 2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ülkemizde bulunan arşivler için yeni bir sayfa açılmıştır. Bu kararname ile arşiv hizmet ve faaliyetleri düzenlenerek kamuda belge yönetimine bir standart getirilmiştir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, son yapılan düzenlemelerle yetki ve sorumluluk alanında bulunan belgelerin sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara ulaşması, dijitalleştirilerek araştırmaya açılması amacıyla tüm imkânlarını seferber etmiştir. Başkanlık, idarî anlamda arşivlerin dağınıklığından kaynaklanan sorunları kanunların tanıdığı yetkiler çerçevesinde tek bir bünyede toplama çalışmalarını titizlikle yürütmektedir.

Yine aynı şekilde yabancı ülke arşivlerinde bulunan Osmanlı dönemi arşiv malzemesi de yapılan protokoller çerçevesinde sayısallaştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmaktadır.

Bir diğer gelişme ise Ankara ve İstanbul'da bulunan araştırma salonlarımızın sistem üzerinde birleştirilmesidir. Ayrıca internet üzerinden açılan kataloglarımızla bilimsel çalışmaların önündeki pek çok engel ortadan kaldırılmıştır. Böylece araştırma yapmak üzere arşiv merkezine gelmenin getirmiş olduğu zorluklar aşılmıştır. Sunulan bu hizmetler ve araştırmacılara açılan belge sayısındaki artışa paralel olarak yapılan bilimsel çalışmalardaki artış da yukarıda zikredilen hususların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bu faaliyetler dışında kültür kurumu olmamızın gereklerinden olan süreli yayın ihtiyacı gündeme gelmiştir. Yayın Kurulumuzun kararı çerçevesinde geçmiş yıllarda çeşitli sebeplerle hayata geçirilemeyen dergi yayım çalışması başlatılmıştır. Söz konusu ihtiyaç Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu tarafından I. Milli Arşiv Şûrası'nda "Süreli Dergi ve Düzenli Arşiv Yayını Hakkında" isimli tebliğde dile getirilmiştir. Bilim çevreleriyle yapılan temaslar da Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından ilmi bir derginin çıkarılması noktasında birleşmektedir. Bu bakımdan bugün dergimizi yayınlıyor olmamız bizim için ayrı bir sevinç kaynağıdır.

Süreli yayınımızın hayata geçmesi ile arşivcilik mesleğine dair problemlerin bilimsel veriler ışığında değerlendirilmesi ve çözüm yollarının gösterilmesi amaçlarımız arasındadır. Bu yayın faaliyetinin gerçekleşmesinden diğer bir beklentimiz ise gelişen teknolojinin arşivlerimize uygulanması noktasında yapılan çalışmaların bize ışık tutmasıdır.

Ayrıca arşiv belgeleri kullanılarak yapılan çalışmaların bilimsel kriterler içinde tarafsız hakemler tarafından gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucu yayınlanması sosyal bilimler alanına önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

Yukarıda zikredilen sebeplerle periyodik ve hakemli dergi çıkartma kararı alarak Ağustos 2019 tarihi itibarıyla ulusal bilimsel çalışmalar portalı olan Dergipark'ta, *Hazine-i Evrak* Tarih ve Arşiv Araştırmaları Dergisi adıyla yerimizi aldık.

Amacımız uzun soluklu ve gelenek oluşturacak bir derginin temellerini atıp mesleğe olan bağlılık ve çalışma azmimizi dergimizde yayınlanacak yazıların bilimsel disiplini çerçevesinde organize ederek birikimimizi daha emin adımlarla geleceğe taşımaktır. Aynı zamanda meslek personelinin de birikimlerini bilimsel prensipler ışığında hazırlayacakları makalelerle aktarabilecekleri bir zemin oluşturmaktır.

Siz değerli okuyuculara sunduğumuz ilk sayımızda yazılarıyla katkı sunan tüm kıymetli bilim insanlarına, gelen yazıları bilimsel kriterler çerçevesinde değerlendirerek en güzele ulaşma gayretimize desteklerini sunan hakemlerimize, derginin çalışma prensiplerini oluşturmakta birikimlerini bizimle paylaşan yayın kurulumuza, düşüncelerimizin düşünceden fiiliyata geçmesi hususunda gayretli çalışmalarını ortaya koyan editörümüz ve editör kurul üyeleri ile mesai arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Birinci el kaynaklar kullanılarak bilimsel kriterler ışığında yapılacak tarih yazımına olabilecek en küçük bir katkıyı şeref bilerek bu ilk sayının hayırlı olmasını diler, yeni sayılar için dergimizin tüm meslek mensuplarımıza ve bilim camiasına açık olduğunu da ayrıca ifade etmek isterim.

Editör'den / *From the Editor*

Mesut DEMİR
Editör Kurulu Adına
For the Editorial Board

ARŞİVCİLİK, tarih ve birincil kaynaklara dayalı olarak hazırlanan özgün çalışmaların yayımlandığı bir dergi olan *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin ilk sayısını sizlerle buluşturmanın gururunu yaşıyoruz. Büyük bir gayret, dikkat ve özveri ile hazırladığımız sayımızda altı araştırma makalesi, bir değerlendirme yazısı ve bir kitap tanıtımı yer almaktadır.

Bu sayımızın ilk makalesi Fatih Rukancı'nın "Devlet Arşivlerinde Tanıtım ve Eğitim Faaliyetleri" adlı makalesinde yeni teşkilatlanan Devlet Arşivleri Başkanlığı ve dünyadaki bazı Devlet Arşivlerinin tanıtım ve eğitim faaliyetleri açısından bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Hakan Anameriç'in "Arşivlerde Belge Özetleme İndeks ve Katalog Standardı Oluşturma" adlı makalesinde, arşiv belgelerinde belge özetlemede uyulması gereken kurallar ve kavramsal dizinin belgelere erişimi örneklerle açıklanmaktadır.

Mustafa Özsaray'ın "Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri" isimli makalesinde, Osmanlı Devletinin ürettiği belge üzerinde bulunan tarihlerin tespitinde karşılaşılan problemler ve tarih türleri ve kaideleri hakkında bilgi verilmektedir.

Mehmet Korkmaz'ın "Denizin Saraylıları: Bahriye'de Osmanlı Şehzadeleri" isimli çalışmasında, ilk eğitimlerini sarayda aldıktan sonra eğitimlerini Bahriye Mektebi'nde devam ettiren şehzadelerin hayat hikayeleri ve faaliyetleri bu araştırmanın konusu olmuştur.

Nursel Manav'ın "II. Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi Sürecinde Ücretli (Ecir) Çalışanlarının Durumu (1909-1913)" isimli makalesinde II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız, Topkapı ve Dolmabahçe sarayları ile Hazine-i Hassâ Nezareti ve Mabeyn-i Hümâyun'daki tasfiyesinde ücretli çalışanların durumu ele alınmıştır.

Mehmet Selim Temel'in "Osmanlı-İran İlişkilerinden Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızının Kaçırılması" isimli makalesinde, İran'ın Savuçbulak şehrinde ticaretle uğraşan bir İngiliz ailenin kızının Aziz isimli İran vatandaşı tarafından kaçırılarak Osmanlı şehbenderliğine sığınması ile başlayan ve siyasi krize dönüşen olaylar zinciri incelenmiştir.

Dergimizin, Tanıtım/Değerlendirme bölümünde Ayşenur Erdoğan'ın "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Vakanüvis Notları ve Eksik Bir 'Peçevî Tarihi' Nüshası" adlı yazısında Osmanlı Arşivi'nde Sadaret ve Bâb-ı Âsafi fonlarında bulunan Vakanüvislik Kalemi Defterlerinin tanıtımı ve bunlar içinde yer alan *Peçevî Tarihi* nüshası ele alınmıştır.

Kitabiyât kısmında ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi* isimli kitabın tanıtımı Mustafa Celil Altuntaş tarafından yapılmıştır.

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Devlet Arşivlerinde Tanıtım ve Eğitim Faaliyetleri*

Publicity and Training Activities in State Archives

FATİH RUKANCI**

öz

Devlet Arşivleri'nde sürdürülen tanıtım faaliyetleri günümüz teknolojilerinin sunduğu imkânlar bağlamında büyük oranda web hizmetleri üzerinden yapılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında konu edilen arşiv belgeleri üzerinden eğitime destek faaliyetleri, Devlet Arşivleri'nin toplumun hemen her katmanına kanıtsal değer sunmasıyla ilgili bir diğer önemli etkinliktir. Sahip oldukları belgeler itibarıyle uluslararası öneme sahip yabancı devletlerin devlet arşivleri hizmetlerinden örneklerle açıklanmaya çalışılan tanıtım ve eğitim etkinlikleri ülkemizde bu konudaki çalışmalara ilham verebilecek niteliktedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı adı ile Cumhurbaşkanlığı'na bağlanan Devlet Arşivleri içinde bulunduğu bu gelişim sürecinde tüm hizmetlerini yeniden gözden geçirmek ve modernize etmek durumundadır. Bu süreçteki yaklaşım ve fikirler ise dünyadaki gelişmelerden bağımsız olamaz. Bu bağlamda dünyanın en önemli arşivlerinden birine sahip ülkemizde; arşiv hizmetlerinin dışa yansıyan yüzü olarak görülen tanıtım faaliyetleri ile arşivin zenginliğini gözler önüne seren eğitime destek faaliyetleri de dinamik ve kullanıcı dostu uygulamalarla adından söz ettirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Arşivleri, Arşivlerde Tanıtım, Arşivlerde Eğitim, Web Hizmetleri, Arşiv Hizmetleri

ABSTRACT

Promotional activities of State Archives Office are primarily performed through web services within the framework of the opportunities offered by today's technologies. In addition, inclusion of education support activities in the archive documents studied within the scope of this research, is another important activity which allows State Archives to provide almost every social layer with

* Makale geliş tarihi: 25-11-2019, kabul tarihi: 6-12-2019, araştırma makalesi.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Ankara/Türkiye, frukanci@gmail.com. ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-9555-0747

evidential value. Promotional and educational activities intended to be explained by examples from state archive services of foreign countries which have an international value thanks to the documents they contain, could be inspiring for relevant studies in Turkey. In this development process, State Archives operating under the Presidency of the Republic as the Directorate General of State Archives, shall review and modernize all the services it offers. The policies and ideas in this process cannot be independent from the developments experienced in the world. In this context, as a country possessing one of the most important archives in the world, Turkey shall come to the forefront with dynamic and user-friendly practices in promotional activities that are assumed to be the exterior face of our archive services and education support activities revealing the richness of the archives.

Keywords: State Archives, Publicity on Archives, Education in Archives, Web Services, Archival Services

Devlet arşivleri bir ülkenin kurumsal ve kültürel belleğini gelecek nesillere aktarma sorumluluğunu üstlenmiş, faaliyet alanı ile ilgili karar verici, politika belirleyici devletin en üst yetkili organıdır. Bu sorumluluk ile Devlet arşivleri ülkeyi arşivcilik alanında temsil etmekte ve tanıtım görevini de yürütmektedir. Devlet Arşivi'nin yürütmekte olduğu tanıtım ve eğitim faaliyetlerinin niteliği ise kurumun hemen hemen tüm hizmetlerinin dışa yansıması olarak algılanmaktadır. Ülkemizde Devlet Arşivleri kurumu faaliyetlerini, mülga 3473 sayılı kanun ve bu kanuna dayanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik uygulamaları ile yaklaşık 30 yıldır kamu arşivciliğine hizmet etmek amacıyla özverili biçimde sürdürmüştür. Bu çalışmaların ancak kamu arşivlerinin yok olmasını önlemek, mevcut bakiyeyi düzenlemek üzerinde yoğunlaşabildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 16.07.2018 tarihinde Başbakanlığa bağlı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı'na bağlanarak "Devlet Arşivleri Başkanlığı" adını almıştır. Bu dönüşümün devlet arşivimizin geleceği açısından etkili biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın yeni yapılanması incelendiğinde ana hatlarıyla kurumun yetki ve sorumluluklarının genişletildiği, icra kabiliyetinin güçlendirildiği, personelin özlük hakları noktasında arşivcilik tarihimizde emsaline rastlanmayacak düzeyde iyileştirmeler yapılarak 250 adet "arşiv uzmanı", 260 adet "arşiv uzman yardımcısı" kadrolarının ihdas edildiği kurumun "başkan", "üç" başkan yardımcısı" bir "özel kalem müdürü" ve 9 "daire başkanı" ile yönetilme imkânının sağlandığı, 9 daire başkanlığı ile arşivlerin korunmasından tanıtımına kadar tüm faaliyetlerin detaylı biçimde takip ve uygulamalarının sağlanabildiği bürokratik açıdan oldukça güçlü bir yapıya kavuşturulduğu dikkati çekmektedir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın bu yeni yapılanmasında eğitim faaliyetlerinin

"Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın, tanıtım faaliyetlerinin ise "Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı'nın sorumluluğunda sürdürüleceği görülmektedir.

Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın görevlerinin sıralandığı; 13 maddenin 1. fıkrasında eğitime yönelik görevlerin belirlendiği c, ç ve e bentlerinde aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

> c) Üniversiteler ve ilgili akademik kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak ilmî ve kültürel faaliyetlerde bulunmak.
> ç) Kurum ve kuruluşların sertifikalı eğitim başvurularını değerlendirmek ve sonuçlandırmak.
> e) Arşivciler ile stajyerlerin eğitimlerini koordine etmek[1].

Bu ifadeler ile Devlet arşivlerinin arşivcilik teori ve uygulamalarının yerinde ve doğru öğrenilmesine destek olmayı, aynı zamanda bilimsel yöntem ve teknikler konusunda işbirliği içinde eğitimlerin yaygınlaştırılmasını hedeflediğini söyleyebiliriz. Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı 2018 yılı içinde kurum personeline 12 farklı konuda eğitim düzenlemiştir. Ayrıca Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, TOBB Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı arasında uygulamalı eğitim protokolleri imzalanmıştır. Bu protokoller kapsamında 71 öğrenciye 4 ay süre ile eğitim verilmiş, 32 öğrenciye staj yaptırılmıştır.[2]

Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı'nın görevlerinin sıralandığı; 15. maddenin 1. fıkrasının ç ve f bentlerinde Devlet Arşivi Başkanlığı'nın tanıtım görevlerine ilişkin aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

> ç) Tarihî ve kültürel değeri olan arşiv belgelerini tanıtmak, yayın yapmak veya yaptırmak, arşiv müzesi kurmak, ulusal veya uluslararası düzeyde sergi, toplantı ve benzeri etkinlikler düzenlemek (Bu görev aynı zamanda Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın görevlerinin belirtildiği 5. maddenin 1. fıkrasının h bendinde de yer almaktadır).
> f) Belgeye dayalı her türlü ilmi araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette katalog ve bibliyografyalar yayımlamak.

Devlet Arşivlerindeki tanıtım faaliyetlerinin aslında araştırma hizmetlerini de doğrudan etkileyeceği yukarıdaki iki maddeden kolaylıkla anlaşılabilir. Devlet Arşivlerinin sahip olduğu fonlar ulusal ve uluslararası önemiyle her biri farklı yönlerden birçok bilimsel ve kültürel araştırmaya kaynaklık edebilecek nicelik ve nitelikte birincil kaynaklardır. Bu bağlamda hem Devlet Arşivlerinin yayımları hem de etkin tanıtım sayesinde arşiv kaynaklı araştırmaların yayımlanması, bu yayımların arşivde toplanması, sanal ve gerçek sergiler, belge erişim araçları, bilimsel toplantılar belirli bir kurgu ve plan dâhilinde düzenlendiğinde arşivin dünya kamuoyundaki potansiyel ve prestijine çok ciddi katkılar sağlayacaktır.

---

[1] Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, T.C. Resmi Gazete (16 Temmuz 2018 - 30480).

[2] *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2019, s. 57-58.

Bu ifadeler yasa düzeyinde bir hukuki düzenlemeye ait olduğu için burada görev olarak sayılan faaliyetlerin detayı, yönetmelik, rehberler ve stratejik planlar çerçevesinde yeniden detaylandırılarak gözden geçirilecektir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu'na göre Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı 30 yurtiçi, 5 yurtdışı olmak üzere toplam 1.065 belge-berat-ferman-harita vb.'den oluşan 35 adet sergi düzenlemiştir. Rusya (2), Fas (2) ve Filistin'de yurtdışı sergileri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Başkanlığa gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerde hediye edilmek üzere 88 farklı tematik görsel hazırlanmıştır.[3]

Eğitim ve tanıtım faaliyetleri yukarıda bahsedilen bu iki daire başkanlığı dışındaki Muhafaza ve Bakım Daire Başkanlığı ile Belge Tespit ve Değerlendirme Daire Başkanlığı'nda da kendi faaliyet alanları çerçevesinde sürdürülmektedir. Örneğin Belge Tespit ve Değerlendirme Daire Başkanlığı 2018 yılında 45 kurumda eğitim ve tanıtım faaliyeti yapmış, 2867 kişi bu faaliyetlere katılım sağlamıştır.[4] Devlet Arşivleri Başkanlığı'na 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı dışındaki tüm yükümlü kurumlara eğitim ve rehberlik hizmeti vermek gibi çok önemli ve kapsamlı bir görev verilmiştir. Bu görev, kurumların gereksinimlerinin tespit edildiği çok iyi planlanması gereken uzun soluklu bir süreci de beraberinde getirmektedir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı'nı, 11 sayılı Kararname hükümleri ve büyük devlet olma geleneğini geleceğe aktararak "gelecekteki devlet hafızasına karar verme" sorumluluğu gereğince; kısa, orta ve uzun vadeli stratejik planlarını oluşturacağı, bu planlar çerçevesinde tamamlayıcı ve detaylandırıcı yasal ve idari düzenlemeleri hayata geçireceği oldukça yoğun ve zor bir süreç beklemektedir. Bu süreçte hem eksikliklerini tamamlamalı hem de muadili devletlerin arşiv hizmetleriyle bir rekabet içine girebilmelidir. Konuya bu çerçeveden baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti gibi, büyük bir arşiv birikimine sahip ya da arşiv teknolojisini iyi kullanan bazı ülkelerin tanıtım ve eğitim faaliyetlerinden örnekler vermek faydalı olacaktır. Bu örnekler, ilgili ülkelerin yalnızca resmi web sayfalarındaki görsel ve ifadeler aracılığıyla arşivleri hakkında hangi tanıtım ve yönlendirmeleri yaptıklarına dair bazı tespitleri içermektedir.

Das Bundesarchiv

Almanya Federal Arşivi

* **Akten** (Dosya, yazılı belge) 339 kilometre yazılı kayıt ve dosya.

* **Bilder** (Fotoğraf) 12.6 milyon fotoğraf, resim, poster ve 91.000 afiş.

* **Filme** (Film) 1.15 milyon film, 675 saatlik erişime hazır film.

* **Karten** (Kartografik Materyal) 1.96 milyon kartografik materyal, plan ve teknik çizimler.

[3] *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu* s. 60.

[4] *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu* s. 45.

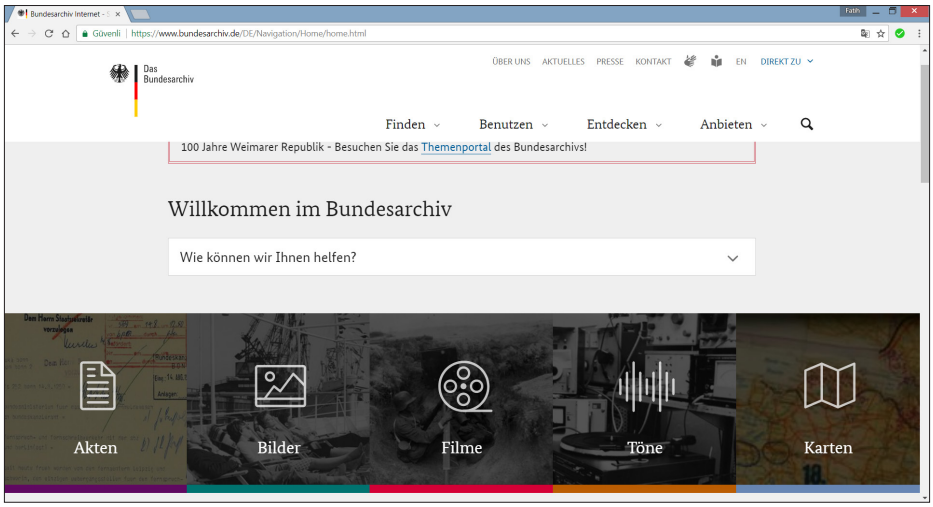

* **Töne** (Ses Kaydı) 46.000 den fazla ses taşıyıcısı (media) ve

2,16 milyon cilt esere sahip bir de kütüphanesi bulunan bir devlet arşivi (2017 yılı verilerine göre)

Almanya'nın Koblenz kentinde bulunan Almanya Federal Arşivi (Bundesarchiv), web sayfasında, sahip olduğu materyaller hakkında tanıtıcı bilgiler verirken oldukça sade ve anlaşılır bir tasarım tercih etmiş, arşivin içeriğini materyal türü bazında sınıflamıştır. Bu durum, ilk bakışta çok yönlü bir devlet hafızasının bir arada tutulduğunu göstermektedir. Arşivdeki belgelerin materyal türüne göre miktarları belirtildikten sonra "Bundesarchiv"in ayrıca 2 milyon cildin üzerinde kaynağa sahip bir ihtisas kütüphanesine sahip olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Bundesarchiv'in temel görevi: Federal Hükümet'in arşiv materyallerini temin etmesi ve güvence altına alması olarak belirtilirken vatandaşların meşru haklarını korumak amacıyla belgelerin arşivsel değerini / kalıcı değerini belirlemek de yine kurumun en önemli görev ve faaliyet alanı olarak öne çıkarılmıştır.[5]

İngiliz Ulusal Arşivi

The National Archives / İngiliz Devlet Arşivi resmi web sayfasında bizi yukarıda görülen logo ve "Explore 1.000 years history / 1000 yıllık tarihi keşfet" sloganı ile karşılamaktadır. Burada sözü edilen ve yaklaşık 1000 yıl öncesine uzanan "Domesday Book", arşivin sahip olduğu en eski belgelerin bir araya getirildiği iki ciltlik bir kitaptır. Bu kitap Normandiya Dükü William'ın 1060 yılında İngiltere'yi ele geçirmesiyle fethettiği yeni topraklar hakkında bilgilerin toplandığı "Hüküm Günü" ya da "Kıyamet Günü" olarak da bilinen araştırma kayıtlarından oluşan bir kitaptır.

İngiliz Devlet Arşivi yukarıdaki görsel ile kurumda hangi belgelerin bulunabileceğini kısa bir tanıtım videosu ile anlatırken 185 km raf uzunluğuna sahip arşivin tanıtımına dair bazı temel bilgiler için soru cümleleri ile gerekli açıklamalara

[5] *Das Bundesachiv*, https://www.bundesarchiv.de [Erişim tarihi: 05.04.2019]

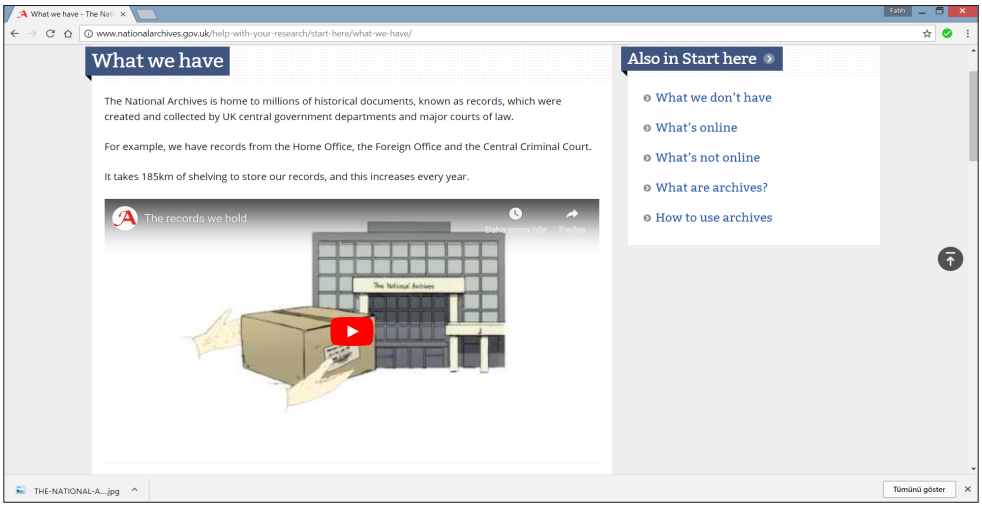

yönlendirme yapmaktadır. Bu soru cümleleri;

* Bu arşivde bulunmayan belgeler (nelerdir)?
* Online erişime açık olanlar (hangileridir)?
* Online erişim olmayanlar arşivler
* Diğer arşivler hangileridir?
* Arşivler nasıl kullanılır?

şeklinde basit tarzda hazırlanmıştır.

Ayrıca arşivin tanıtımında tıpkı Bundesarchiv'de olduğu gibi materyal bazlı ayrım yapılarak hangi tür materyallerin arşivde bulunduğuna dair aşağıdaki materyal türlerine yer verilmiştir:

* Letters (Mektuplar)
* Reports (Raporlar)
* Minutes (Tutanaklar)
* Registers (Kayıtlar)
* Maps (Haritalar)
* Photographs and Films (Fotoğraf ve Filmler)
* Digital files (Dijital Dosyalar)
* Sound recordings (Ses Kayıtları)

İngiliz Devlet Arşivi, "We collect and secure the future of the government record" ifadesi ile temel misyonunun "Yönetim kayıtlarının toplanması ve geleceğinin güvence altına alınması" olduğunu yine bu web sayfası üzerinden bildirmektedir.

İngiliz Devlet Arşivi'nin en önemli tanıtım araçlarından biri de video rehberler (video guides) dir. Video guides, soldan sağa, sırasıyla aşağıdaki temaları ve süreleri (dakika ve saniye olarak) içermektedir. İçerik ve toplam süre hesaplandığında yaklaşık 25 dakika içinde The National Archives'i niçin ve nasıl kullanacağınıza dair birçok pratik bilgiye sahip olabiliyorsunuz.[6]

[6] The National Archives, http://www.nationalarchives.gov.uk [Erişim tarihi: 06.04.2019]

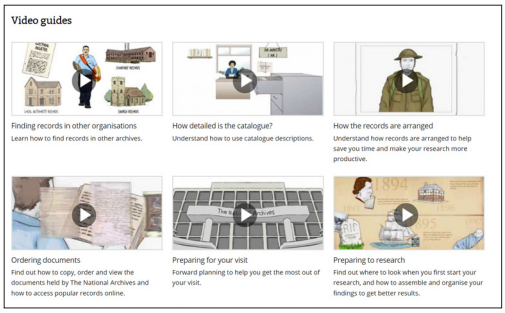

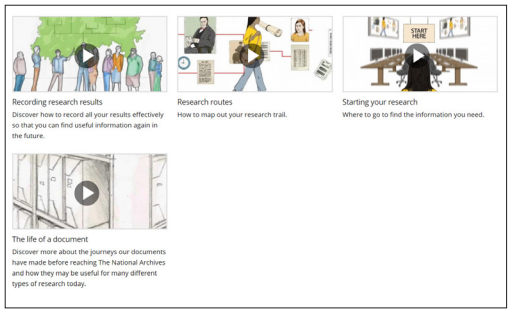

Soldan sağa

Video 1: Diğer kurumlardaki belgeleri bulmak –Diğer arşivlerdeki kayıtları nasıl bulacağınızı öğrenin. (01:22)

Video 02: Katalog nasıl detaylandırılmıştır? – Katalog tanımlamalarının nasıl kullanılacağını anlayın. (01:26)

Video 03: Belgeler nasıl düzenlenmiştir?– Kayıtların size zaman kazandıracak ve araştırmanızı daha verimli hale getirecek şekilde nasıl düzenlendiğini anlayın. (02:33)

Video 04: Dokümanları talep (sipariş) etme – İngiliz Ulusal Arşivleri tarafından tutulan belgelerin nasıl kopyalanacağını, sipariş edileceğini, görüntüleneceğini ve çevrimiçi popüler kayıtlara nasıl erişileceğini öğrenin. (02:18)

Video 05: Ziyaretiniz için hazırlık - Ziyaretinizden en iyi şekilde yararlanmanıza yardımcı olmak için ileriye dönük planlama. (02:28)

Video 06: Araştırmanızı hazırlamak - Araştırmanıza ilk başladığınızda nereye bakmanız gerektiğini ve daha iyi sonuçlar almak için bulgularınızı nasıl birleştirip düzenleyeceğinizi öğrenin. (03:08)

Video 07: Arama sonuçlarını kaydetmek - Tüm sonuçlarınızı etkili bir şekilde nasıl kaydedeceğinizi keşfedin, böylece gelecekte tekrar yararlı bilgiler bulabilirsiniz. (01:43)

Video 08: Araştırma rotası – Araştırmada izlenecek yolu nasıl belirleyeceksiniz? (02:16)

Video 09: Araştırmaya başlamak- İhtiyaç duyduğunuz bilgiyi bulmak için nereye bakmalısınız? (02:21)

Video 10: Bir belgenin ömrü (yaşam döngüsü - İngiliz Ulusal Arşivlerine ulaşmadan önce belgelerimizin yaptığı yolculuklar ve bugün birçok farklı araştırma türü için nasıl faydalı olabileceği hakkında daha fazla bilgi edinin. (04:20)

The National Archives, 2019-2023 Stratejik Planı "Archives for Everyone/Arşivler Herkes İçindir" sloganı ile 5 yıllık projeksiyonunu ortaya koyarken başlangıçtaki açıklamalar oldukça iddialı ve dikkat çekicidir:

"En büyük zorluklarımızı gördükten sonra dışa dönük, ilişkili ve bağlı olmayı seçtik. Farklı düşünmeye ve organize olmaya karar verdik. İnsanların arşivler hakkındaki düşünce tarzını değiştirmeye başladık. Arşiv sektöründeki liderliğimizi yeniden teyit ettik, yeni akademik ve araştırma ortaklıkları kurduk, yeni kullanıcılarla bağlantı kurduk, yönetime sunduğumuz teklifi tazeledik ve küresel olarak düşünmenin dijital yolunu açtık. Tarihsel misyonumuz; kayıtları toplamak ve korumak, insanları rakipsiz/eşsiz koleksiyonlarımız aracılığıyla geçmişleriyle ilişkilendirmek için uzmanlığımızı ve bilgimizi kullanarak, lokal ve global arşivlere liderlik etmek, ortak olmak ve destek vermektir. 2015 yılında yeni bir plan

belirledik ve dört yıl içinde hedef kullanıcılarımız, yeteneklerimiz ve karşılaştığımız zorlukların doğası hakkında çok fazla şey öğrendik. En önemlisi, potansiyelimizi tümüyle fark ettik. "Arşivler herkes içindir" bu potansiyel ve onu nasıl gerçekleştireceğimizle ilgilidir. Ulusal Arşivler demokrasimiz için temel bir kaynak, kamu yararı ve gelecek nesiller için bir değerdir. Bizim inancımız, arşivlerin herkes için olduğu ve arşivlerin yaşamları iyi yönde değiştireceğidir. Tecrübe ile oluşturulan bu inanç, kullanıcılarımızla olan ilişkimizde ve ulusal arşivlerdeki liderliğimizde ortaya koyulmaktadır. Arşivler herkes içindir çünkü onlar herkesi ilgilendirir; geçmiş, bugün ve gelecekte".[7]

Bu bağlamda, Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu "Devlet Arşivleri Başkanlığı 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı" incelendiğinde devlet arşivlerinin bütüncül bir yapıda tek merkezden yönetilmesi ve ulusal kültürel mirasımızın dağınıklığının ortadan kaldırılarak arşivcilik uygulamalarında standart getirilmesi hedeflenmektedir. [8] Bunun yanı sıra hedeflerin gerçekleştirilmesi için Başkanlıkta gerek personel, gerek fiziksel altyapı ve gerekse bütçeye dair öngörülerin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Mevcut durumuyla Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın icra kabiliyetini ve olanaklarını öncelikle kurumsal yapılanma ve klasik arşivcilikten modern arşivciliğe dönüşüm sürecindeki altyapı ve hizmet kalitesi alanlarında yoğunlaştırması gerekmektedir. Zira eğitime destek ve tanıtım faaliyeti hangi ortam ve koşullarda olursa olsun mevcut hizmetleri yansıtmaktan öteye gidemeyecektir.

Amerika Birleşik Devletleri Federal Arşivi (National Archives, Washington DC)

National Archives'ın web sayfasındaki yukarıdaki başlıkları verilen bölümler; arşivdeki araştırmanın fotoğraf, doküman ve belgeler üzerinden yapılabileceği, gaziler ile ilgili ayrı bir fonun araştırmaya açıldığı, eğitime destek olabilecek nitelikte program ve birincil kaynak belgelerin hizmete açılan son durumu, arşive ziyaretlerin nasıl planlanacağı ve Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluş dokümanları ile hukuki belgelerinin bir arada bulunduğu bir başka fon hakkında genel bilgilerle bizi karşılamaktadır.

Alt bölümde ise, "Women's History Month" kutlamaları temasına uygun olarak Amerikan Delegasyon Merkezi'nin santralinde görev yapan kadınlara ait 1918 tarihli bir fotoğrafa yer verilmiştir. Bu görselin yanında "Archives News / Arşivden Haberler" yer alır ki bu National Archives'in gündemi takip eden dinamik paylaşımlarının sürekli olduğu izlenimi vermektedir.

"Educator Resources" bölümünde ise eğitime dair faaliyetler belirginleşiyor.

"Birincil kaynaklar ile Çalışmak" başlığı altında aşağıdaki maddelerden oluşan açıklamalar bulunmaktadır.

[7] *The National Archives*, http://www.nationalarchives.gov.uk [Erişim tarihi: 07.11.2019]

[8] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı, Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2019.

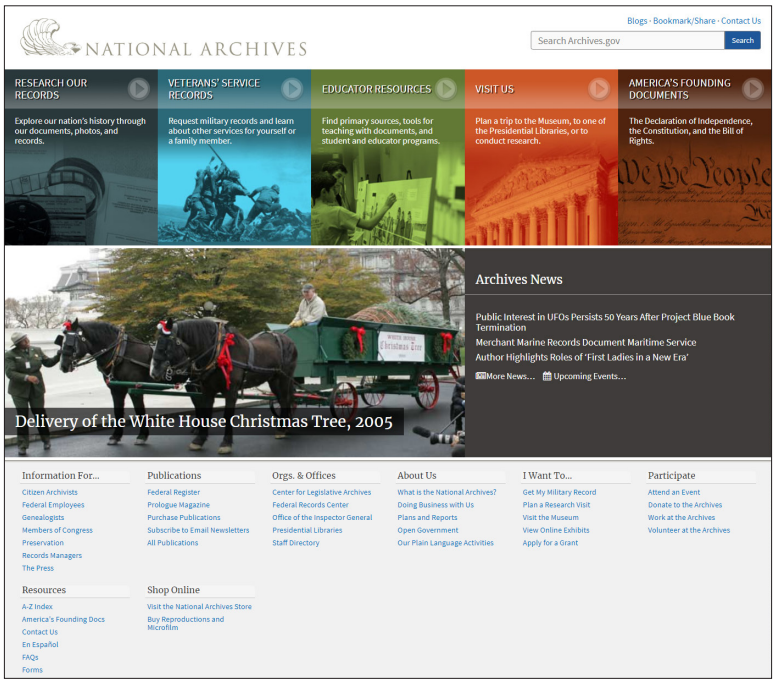

BELGELERİ ARAŞTIRMA | GAZİLERİN FONU | EĞİTİM KAYNAKLARI | BİZİ ZİYARET EDİN | ABD KURULUŞ DOKÜMANLARI

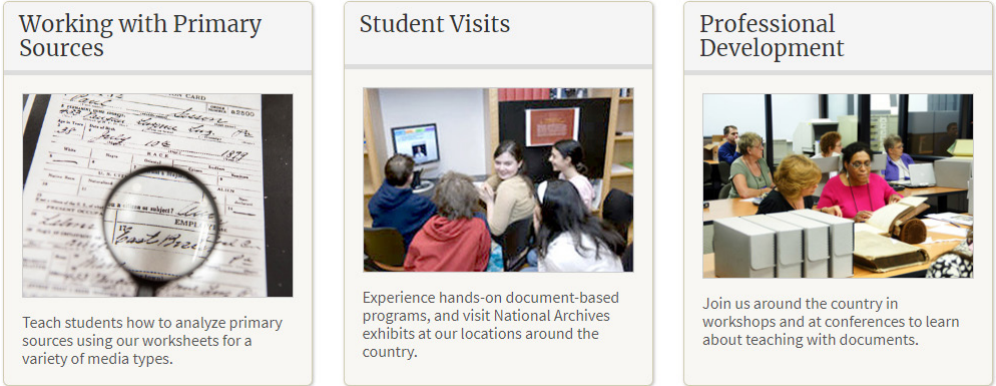

BİRİNCİL KAYNAKLAR İLE ÇALIŞMAK | ÖĞRENCİ ZİYARETLERİ | MESLEKİ GELİŞİM

* Meet the document / Doküman - Belge ile buluşma
* Observe its parts / Belgenin bölümlerini gözlemle, incele
* Try to make sense of it / Belgeyi hissetmeye çalış

"NATIONAL ARCHIVES STORE" WEB SAYFASI ÜZERİNDEN NATIONAL ARCHIVES'İN SAHİP OLDUĞU GÖRSEL VE YAZILI BELGELERDEN FARKLI KULLANICI GRUPLARINA YÖNELİK OLARAK HEDİYELİK / HATIRA EŞYA SATIŞI YAPILABİLMEKTEDİR.

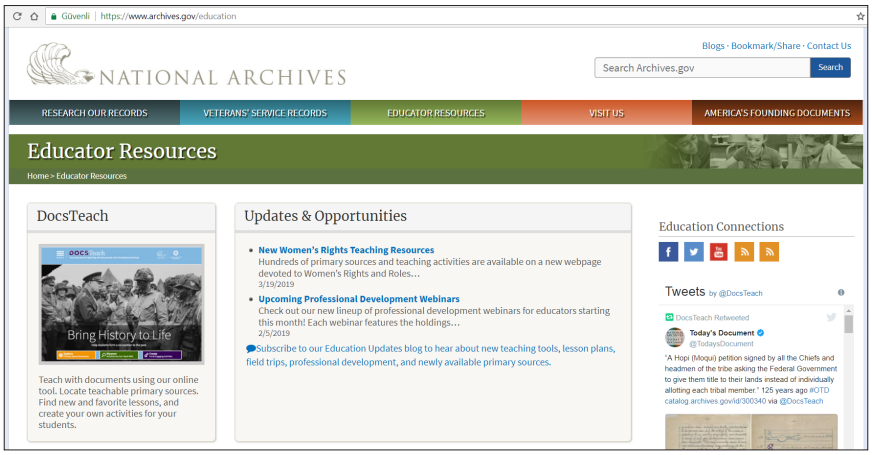

"DOC'S TEACH" ARŞİV BELGELERİNİN KAYNAKLIK ETTİĞİ, ÖĞRENCİLERE YÖNELİK OLARAK HAZIRLANMIŞ BİR FİLMDİR VE ONLİNE OLARAK İZLENEBİLMEKTEDİR.

* Use it as historical evidence / Belgeyi tarihsel bir kanıt olarak kullan[9]

Bu açıklamalar arşiv belgeleri ile çalışmanın çok farklı bir deneyim olacağı noktasında merak uyandırmakta ve aynı zamanda arşivsel çalışmayı özendirmektedir diyebiliriz.

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İngiltere Devlet Arşivlerindeki tanıtım ve eğitim faaliyetlerine benzer uygulamaları Archives Nationales / Fransız

[9] National Archives, https://www.archives.gov [Erişim tarihi: 25.04.2019]

Ulusal Arşivi'nde de görmek mümkündür. Tüm bu uygulamalar arşivden detaylı ve üst düzeyde faydalanmanın iyi ve etkili bir tanıtım aracılığıyla olabileceğini göstermektedir. Her ülkenin kendine özgü arşiv hizmet politikalarına dair tasarrufları göz ardı edilmemek kaydıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın tanıtım faaliyetlerini ve eğitime katkı uygulamalarını gözden geçirerek hazırlanmakta olan stratejik plan içerisinde değerlendirmesi gerekmektedir. Bu sayede Devlet Arşivleri Başkanlığı, akademik, tarihsel araştırmaların yapıldığı, bürokratik belgelerin sağlandığı kurumsal hizmetlerinin yanı sıra toplumun her kademesiyle buluşabilen hizmetler üretebilir.

Sonuç

Yabancı ülkelerden tanıtım ve eğitim faaliyetleri kapsamında verilen örnekler arka planda sahip olunan arşiv belgelerinin önemli ölçüde tanımlanması ve tasnifini gerektirir. Ülkemizde bu uygulamalardan bazıları tasnifi tamamlanmış fonlar üzerinden pilot uygulamalar şeklinde hayata geçirebilir. Bu bağlamda aşağıdaki önerileri sıralamamız bundan sonraki çalışmalar ve stratejik yaklaşım açısından fikir verebilir:

* Devlet Arşivleri Başkanlığında Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ofisi kurulmalıdır,
* Arşivin kapsam ve içeriğini net biçimde yansıtacak materyal türüne göre içerik listesi hazırlanmalıdır,
* Resmî logo tasarlanmalıdır,
* Arşivimizin uluslararası önem ve niteliğine vurgu yapan bir slogan veya motto oluşturulmalıdır,
* Devlet Arşivlerinin tanıtımı için resmî logolu hediyelik eşyalar tasarlanmalıdır,
* Devlet Arşivlerinin tanıtım ve kullanımını anlatan eğitici görüntülü rehberler (videolar) hazırlanmalıdır,
* Görsel ve yazılı arşiv materyallerimiz ile birincil kaynaklar üzerinden özellikle çocukların ve genç eğitimine destek olunmalıdır,
* Belgeye dayalı araştırma ve yayınları teşvik edip, özendirilebilir; belgeye dayalı araştırmalardan ve danışma kaynaklarından oluşan bir kütüphane kurulmalıdır,
* Vatandaşların özellikle öğrencilerin gezisi için aylık tematik sergiler düzenlenmelidir,
* Araştırmacıların anlık soru ve sorunlarını çözecek online danışma hattı oluşturulmalıdır,
* Modern bir Devlet Arşivleri Başkanlığı Müzesi kurulmalıdır,
* Devlet Arşivleri Başkanlığı aylık bülteni yayınlanmalıdır,
* Devlet Arşivi kaynaklı (arşiv belgelerinin kullanıldığı) film ve belgeseller üzerinden tanıtım yapılmalıdır.

Tüm bunları yaparken; Devlet Arşivleri Başkanlığı'nı kendi kendine yetebi-

len uluslararası bir marka değerine taşıma hedefiyle yola çıkılmalıdır. Yine tüm bunları yapabilmek için; iyi arşivcileri, teknisyenleri ve bilgi profesyonellerini istihdam etmek zorundayız. Zira arşivcilik tamamen usta-çırak ilişkisiyle uygulamalarını sürekli tekrar eden bir meslek değil; her an değişim ve yenilenme ile farklı boyutlarda faydalar sağlayabilecek bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının teorik anlamda takip edilerek modern arşivcilik uygulamalarına dönüştürülmesi doğal olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı ile üniversitelerimizin ilgili bölümleri ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde hareket etmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Arşivcilik, geçmişteki belgelerin geleceğimizin imarında pozitif anlamda kullanabilme çabasının mesleki formasyon biçiminde yansımasıdır. Bu durumda Devlet Arşivleri Başkanlığı milletimizin gelecekteki hafızasını kurgulayıp, inşa ederken mümkün olan en iyi senaryolar üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmaları sürdürürken hem ulusal hem de uluslararası sorumluluklarının bilinci içerisinde kurumsal kimliğini ön plana çıkaran eğitim ve tanıtım faaliyetlerine de daima önem verecektir. Bu bağlamda Devlet Arşivlerinin nitelik ve nicelik anlamında kapasitesi ve etki alanı dünya kamuoyu ile paylaşılarak "Hazine-i Evrak" misyonu ve anlayışının tüm paydaşlarda canlı tutulması sağlanmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Publicity and educational activities within the scope of the state archive services play a crucial role in terms of revealing the richness of the content of the archive and raising awareness regarding the dynamic archive support on education with primary resources. The General Directorate of State Archives has been affiliated under the Presidency of the Republic of Turkey as the Presidency of State Archives with the Presidential Decree No. 11, dated July 16, 2018. The Decree repeals the Law No. 3473 providing a legal basis for archival services for many years. Presidential Decree No. 11 may be considered as a milestone for our State Archive Services in order to modernize and restructure the services accordingly.

The Presidency of State Archives has both improved its executive ability and received a historical opportunity to employ qualified archive specialists and deputies to the new departments established within its scope on a legal basis. Educational and publicity activities to be conducted at the Presidency of State Archives in accordance with the relevant articles of the Presidential Decree No. 11 have been addressed in this study. In addition to the training provided by the Presidency to the responsible institutions and organizations, scientific and cultural activities that can be designed based on archival documents were also considered within the scope of training activities. Not only the future plans but also the activities carried out by the Presidency in 2018 were considered regarding the training and promotion activities of the State Archives. Furthermore, it has been noted that training and publicity activities could be used more effectively and efficiently by means of the official website of the Presidency within the scope of the study. The importance of sharing the briefings of the diversity of documents offered by the Presidency, multiplicity of funds, announcements and procedures and principles of conducting a research in the state archive through audiovisual media opportunities with the world public opinion has been emphasized. While examining the

subject and making suggestions for the training and publicity activities of the State Archives Presidency, examples of the international state archive services from different countries were provided. While selecting the countries as the examples by the state archive services, the features of using technology at the highest level and having an accumulation close to the archive potential of our country have been considered. Bundesarchiv very basic and simple structure and clear information about the types of documents they have attracted attention. The National Archives (United Kingdom) which may provide the best state archive service in the world is in a serious breakthrough in terms of promotion and training with its short-term, medium- and long-term plans, as well as training videos. The National Archives of the United States of America seems to be decisive in terms of providing services in the field of archiving as well as library services and training support programs have attracted attention. The State Archives of the Presidency of Turkey may or should be engaged in activities with its archive treasury far beyond the above-mentioned training and publicity activities carried out in other countries that can attract the attention of the world public. Today, technological advancements have increased the exchange of information, especially in the field of communication to a very advanced level. Therefore, the Presidency of State Archives should be able to reach the researchers at all levels by using the accumulation of archiving and technology in favor of its potential users.

Kaynakça

Das Bundesarchiv. (2019). https://www.bundesarchiv.de/DE/Navigation/Home/home.html. [Erişim tarihi: 05.04.2019]

Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, *T.C. Resmi Gazete* (16 Temmuz 2018 - 30480).

National Archives. (2019). https://www.archives.gov [Erişim tarihi: 25.04.2019]

The National Archives. (2019). http://www.nationalarchives.gov.uk [Erişim tarihi: 06.04.2019]

The National Archives. (2019). http://www.nationalarchives.gov.uk/about/our-role/plans-policies-performance-and-projects/our-policies [Erişim tarihi: 07.11.2019].

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı, Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2019.

Arşivlerde Belge Özetleme, İndeks ve Katalog Standardı Oluşturma*

Standardization Methods of Summarizing, Indexing and Cataloguing for Archives

HAKAN ANAMERİÇ**

ÖZ

Arşiv belgelerine erişim, niteleme alanları kadar belgenin içeriği ile de doğru orantılıdır. Arşivciliğin aşamalarından biri olan özetleme; profesyonel, dil kurallarına uygun, anlamlı ve kullanıcının/araştırmacının belgeye erişim için kullanabileceği kelimelerden oluşması gereken bir süreci ifade etmektedir. Kullanıcının/araştırmacının gereksinim duyduğu belgeye erişimini sağlayacak özetleme sürecinde doğal dil ile sorgulama göz önünde tutulması gereken yaklaşımlardan biri olmalıdır. Bunun yanı sıra belge içeriğinde kullanıcıyı belgeye eriştirebilecek zaman, yer, kişi/kurum ve konu bilgileri mutlaka kullanılmalı, gramer kurallarına titizlikle uyulmalıdır. Bunların belirlenmesinde ve kullanımında ise hem konu hem de anahtar kelime seçiminde kavramsal dizin (thesaurus) ve konu listelerinin kullanılması arşivcilik uygulamaları açısından oldukça önem arz eden bir uygulamadır. Çalışmada belge özetlemede uyulması gereken kurallar ve kavramsal dizinin arşiv belgelerine erişimdeki önemi örnekler ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Belge özetleme, belge niteleme, doğal dille sorgulama, arşivlerde kavramsal dizin kullanımı.

ABSTRACT

Access to archival records is directly proportional with the content of records as well as descriptive areas. One of the stages of archiving, summarization, represents a professional, grammatical and meaningful process that needs to consist the words the user/researcher could use to access the document. In summarization process which will enable the user/researcher to access the document they need, questioning through natural language should be one of the policies to be taken into consideration. Besides; information about time, place, person/agency and subject that could be used to allow the user access the document, should

* Makale geliş tarihi: 25-11-2019, kabul tarihi: 9-12-2019, araştırma makalesi.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Ankara, Türkiye, hakananameric@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-9431-4403.

necessarily be involved in the document content and grammar rules should be followed strictly. As for the determination and application of these, the use of thesaurus and subject authority files is important for archiving practices when selecting the subject and keywords. In this research, the rules to be followed in document summarization and the importance of conceptual index in accessing archive documents will be discussed by giving examples.

Keywords: Extracting/summarizing, abstracting, records description, searching in natural language, using thesaurus in archives.

International Council on Archives (ICA), arşivcilerin amaçlarını iyi düzenlenmiş bir arşiv oluşturmak, koleksiyonların uzun süre varlığını sürdürmesini/kullanımını sağlamak, koleksiyonlara kullanıcı dostu erişimi sağlamak ve koleksiyonları koruma ve kullanıma sunmak için işbirlikleri kurmak olarak belirlemiştir. Bu amaçların yerine getirilebilmesi için;

* arşivcilerin belgelerin saklanıp saklanmayacağına karar vermek üzere değerlendirme yapmaları,
* saklanmasına karar verilen belgelere kullanıcıların erişmesini sağlamak için düzenlenmesi,
* düzenlenen belgelere erişilebilmesi için tanımlanması,
* mümkün olduğu kadar fazla kullanıcı tarafından kullanılması için fiziksel ve içerik olarak korunması,
* arşivlerin kullanımının yaygınlaştırılması için danışma ve destek faaliyetlerinin planlanması

gerektiğini vurgulamaktadır.[1] Bu temel gerekliliklerden biri olan tanımlama süreci, belgeyi niteleyecek üst veri standartlarının belirlenmesinin yanı sıra belgeyi kullanıcının erişim sağlayabileceği dil ve içerikte özetleme, indeks terimleri çıkarma, kavramsal dizin ile otorite dizinlerin hazırlanması ve geniş anlamda belge/fon/koleksiyon katalogları oluşturma adımlarından oluşmaktadır.

Bilgi erişimin isabetli, sağlam, hedeflenen bilgi kaynağına ulaştırma verimliliği yüksek biçimde yapılabilmesi için arşiv belgelerinin de bir türü olduğu kayıtlı bilginin tanımlanmasında eser adı (title-belgeye verilecek başlık), yazar-sorumlu (creator-belgeyi üreten kişi veya kurum) ve konu (subject-belgenin ne hakkında olduğu) unsurlarının en az birinin kullanılması gerekmektedir.[2] Bu bağlamda hem arşiv belgelerine erişimin sağlanması hem de arşivcinin görevini yerine getirmesi açısından doğru belge özetleme parametrelerinin, indeks terimlerinin

[1] Who is an archivist? 8.11.2019 tarihinde https://www.ica.org/en/discover-archives-and-our-profession adresinden erişildi. Fatih Rukancı, "Dijital Çağda Arşivcilerin Değişmeyen Rolü". *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkileri* içinde (Editörler: Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya, (İstanbul: Hiperyayın, 2018), ss. 138-142.

[2] D. N. Joudrey and A. G. Taylor, *The Organization of Information*, (California, Libraries Unlimited, 2017), s. 7.

ve belge niteleme alanlarının belirlenmesi, arşiv belgelerine konu, tür ve ilişki açısından da erişimi kolaylaştıracaktır.

Belge özetleme, indeks hazırlama/oluşturma ve katalog yapma; arşivler açısından belgeye erişim araçları olarak kabul edilmektedir. Her üç kavramda da anahtar kelimeler aracılığıyla gereksinim duyulan belgeye erişim hedeflenmektedir. Bu çıkarım aslında kayıtlı bilginin organizasyonundaki üç temel bileşenin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir; yazar adı/bilgi kaynağını üreten, eser adı/bilgi kaynağını üretenin ona verdiği isim ve konu/bilgi kaynağının barındırdığı içeriğin genel olarak kapsamı.

Belge özetleme, hem arşiv yönetiminin hem de arşiv belgelerine/malzemesine erişimin süreçlerinden biridir. Özetlemede temel amaç, bilgi parçalarının gramer kurallarına dikkat edilerek mantıksal bir dizge içerisinde anlamlı şekilde kısaltma işlemini ifade etmektedir. Ancak özetleme salt belgenin/malzemenin tanımlanması değil erişimi olanaklı kılan 'kolaylaştıran' verileri içeren -içermesi gerekenbir süreçtir.

Özet/Özetleme (extract/extracting), bir bütün içinden alınan/çıkarılan küçük bir bölümdür. Arşivlerde yapılan/yapılması gereken ve yaygınlıkla litaretürde kullanılan terim ise *brief*, yani bir belgenin kısa özeti, özü anlamındaki kullanımdır. Bir diğeri belirli kurallar çerçevesinde bir çalışmanın tamamını okumadan içeriği hakkında bilgi vermek üzere hazırlanan öz (abstract)'dür. Sonuncusu biraz daha geniş kapsamlı olan bir arşiv koleksiyonundaki belgelerin kaynağı, başlığı, dizisi ve tarihlerini içeren kısa açıklama anlamındaki *summary of records / summary guide* terimidir.[3]

Özetlemede belgeye erişimi kolaylaştırmak için —belgede geçiyorsa veya belirlenebiliyorsa— aşağıdaki erişim uçları veya parametreler kullanılmalıdır.

* Yer (toponymy[4] - gazetteer[5])
* Zaman / tarih / tarihsel dönem (chronology - kronoloji)
* Kurum / kuruluş / organizasyon (agency - organization - firm)
* Kişi (anthroponimi[6] - person)
* Konu (subject - topic)[7]

Özetleme belge içeriğine sadık kalınarak yapılan bir işlem olduğu kadar kullanılan terimlerin de doğru seçildiği/seçilmesi gerektiği bir eylemdir. Arşivci oku-

[3] Richard Pearce-Moses, A Glossary of Archival and Records Terminology. (Chicago: The Society of American Archivists, 2005); Raymond John Prytherch, Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book: A Directory of Over 10,200 Terms, Organizations, Projects and Acronyms in the Areas of information Management, Library Science, Publishing and Archive Management. 10th Edition. (Aldershot: Ashgate Publishing Limited), 2004.

[4] Yer adları bilimi/çalışmaları

[5] Yer adları sözlüğü

[6] Kişi adları bilimi/çalışmaları

[7] Bir çalışmanın/belgenin/malzemenin asıl teması. Bir çalışmadaki içerik tanımlaması veya tasviri. Konu, kimi arşiv belgelerinde/malzemesinde bir kişiyi, kurumu, tarihsel dönemi ve/veya bir vaka/olguyu da ifade edebilir.

duğu, dinlediği veya izlediği belgeyi/malzemeyi özetlerken hem belgede yer alan bilgi parçalarını hem de daha önce benzer içerik ve türdeki belgeler için kullandığı sözcükleri kullanır. Bu sözcükler organize edilmiş (terim listesi, otorite dizini, konu dizini veya kavramsal dizin) veya edilmemiş [serbest dizinleme] (zihin, mesleki notlar) bir *sözcük/kelime* havuzundan seçilir.[8]

Özetleme sürecinde özetin çıkarılmasında kullanılacak sözcüklerin dört temel özelliğine ya da farklılığına dikkat edilir.[9] Aslında bunlar her insanda olduğu gibi arşivcide de otomatik olarak düşünülür/tercih edilir.

* **Anlamsal farklılık:** eş sesliler (ay, yaprak, atik, bey gibi)
* **Sözcüksel farklılık:** yakın anlamlılar (arşiv - belgelik, nezaret/vekâlet - bakanlık, eğitim - terbiye/maarif, sene - yıl, ay - şehr, yazışma - tahrirât gibi)
* **Biçimsel farklılık:** türemiş kelimeler, tamlamalar; aynı sözcüğün farklı biçimleri (arşiv, arşivci, arşivcilik, arşiv yönetimi, arşiv uzmanı gibi)
* **Sözbilimsel farklılık:** birleşik kelimeler, tamlamalar; arşiv ve belge yönetimi, arşiv yönetimi [2 sözcüğü ortak olmasına rağmen ikinci sözcüğün terim anlamı farklıdır]

Yukarıdaki yapısal farklılıklar, doğal tercihler, içeriğin düzenlenme gereksinimi, tek biçimlilik, ifade ve mantıksal bütünlük ile anlamlı özet üretme, arşivciyi özet çıkarırken aslında bu iş için kullanılması gereken benzer özelliklere sahip bir kaynağa doğru yönlendirir. **Kavramsal Dizin (Thesaurus).**

Bir dildeki yakın anlamlı kelimelerin mantıksal bir düzende listelendiği ve bu yönüyle sözlükten ayrılan danışma kaynağı türüdür. Kavramsal dizinler, herhangi bir uygulama alanı veya bilim dalında kullanılan genellikle konu başlıkları veya tanıtıcılar ile seçilmiş terimlerin birbiriyle olan mantıksal ve yapısal ilişkilerini gösteren kaynaklardır. Bu kaynaklar bilgi erişim sırasında herhangi bir terimin;

a. geniş terimini (broader terms)
b. ilgili terimlerini (related terms) ve
c. dar terimlerini (narrower terms)

görme olanağı vermektedir. İyi hazırlanmış bir kavramsal dizin, dizin oluşturmada da dizincilere ve arşivcilere kolaylıklar sağlayacaktır. Kavramsal dizin, işlevsel olarak arşivciler ve bilgi kullanıcıları için, belgelerde kullanılan dili daha sıkıştırılmış özel bir sistem diline uyarlamak amacıyla oluşturulmuş terminolojik bir denetim aracıdır. Yapısal olarak ise belirli bir bilim dalında, anlam ve cins yönün-

[8] E. Hovy, and C. Y. Lin, "Automated Text Summarization in Summarist System", In Advances in Automatic Text Summarization (81-94). Editors: I. Mani and M. T. Maybury. (MIT Press, 1999), ss. 85-89; S. Jones, S. Lundy and G. W. Paynter, "Interactive Document Summarization Using Automatically Extracted Keyphrases", In 35th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'02)-Volume 4, Hawaii, 2002. https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=994038 [Erişim tarihi: 11.11.2019].

[9] Mesut Tülek, Türkçe İçin Metin Özetleme, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007), s. 1-4.

den birbiriyle ilişkili sözcüklerin denetimli ve dinamik bir terimler listesidir.[10]

Kavramsal dizin arşivcilere özetleme ve dizin hazırlamada aşağıdaki tabloda yer alan adımlarda kelime özellikleri ve özetlerde yer alması gereken parametrelerin doğru kullanılmasında yardımcı olur.

Kavramsal dizin	Biçim farklılığı	Sözcüksel farklılık	Anlam farklılığı	Sözbilimsel farklılık
Terimin tercih edilen anlamdaşını belirtmek	*		*	
Aynı yazılan ve okunan (telaffuz edilen) ancak birden çok anlam taşıyan sözcükleri belirtmek,		*	*	
Eş anlamlı ve aynı şekilde okunan (telaffuz edilen) ancak değişik yazılan sözcükleri belirtmek,		*		
Aynı yazılan ve eş anlamlı olan ancak değişik okuna (telaffuz edilen) sözcükleri belirtmek,			*	
Bir kavramı anlatırken iki veya daha çok sözcükle anlamsal açıdan bölümlere ayırmak,	*		*	
Gündelik konuşmada kullanılan sözcükleri, bilimsel sözcüklere göndermek,		*	*	*
Kavramların, üst düzey kavramla ilişkisi olduğu durumda söz konusu kavramları ilişkilendirmek,			*	*
Çoğu kez birbiri ile birlikte kullanılan kavramları ilişkilendirmek,	*			*

Özetlemede önemli olan nokta; bu süreçte belge türüne ve içeriğe göre farklı unsur/aktörler kullanılsa da *bir konu ile ilişkilendirme*dir. Konu uzun süredir bilgi erişimin yazar ve eser adı ile birlikte temel unsurundan biridir.

Özetlemede kullanılan yöntemler;

* tüm belgenin özetlenmesi,
* belge grubunun özetlenmesi,
* belge üzerinde yer alan özetin (hulâsâ - zübde[11]) kullanılması,

[10] Harrod's Librarians Glossary and Reference Book: A Directory of Over 10,200 Terms, Organizations, Projects and Acronyms in the Areas of Information Management, Library Science, Publishing and Archive Management. 10th Edition. Compiled by Ray Prytherch, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2005, s. 690.

[11] Osmanlı diplomatiğinde de kullanılan bir terim olarak, bir şeyin özetini yapmak (to make a precis of). Precis, konu indekslemesi için ayrıntılı ve ilişkili erişim noktaları üreten sistem.

Özetlemenin süreçleri ise;

* içeriğin yani konunun belirlenmesi,
* belirlenen içeriğe göre metnin yapılandırılması / yorumlanması,
* metnin erişimi engellemeyecek biçimde gramer kurallarına göre doğru biçimde oluşturulması

Başta Devlet Arşivleri Başkanlığı olmak üzere özetleme işlemi yapan kamu arşivlerimizde genellikle kullanılan yöntem **çıkarımsal özet**tir. Bu tür, belgenin içeriğini yansıtan **metin parçalarından (erişim uçları)** oluşur. Özetlemede arşivcilerin tercih ettiği yöntem, **doğal / gündelik** dildir. Bu hem profesyonel hem de potansiyel arşiv kullanıcısı için avantajdır.

Arşivler ellerinde bulundurdukları koleksiyonlara göre özet türünü belirleyebilirler. Bunlar; genel, sorgu tabanlı, tek belge ve çoklu belge özeti şeklinde kategorize edilebilmektedir. Arşivlerimizde daha çok kullanılan genel ve tek/çoklu belge özetleridir. Sorgu tabanlı özet ise terim seçimi, yoğunluğu, sorgulanma olasılığının hesaplanması ve kılavuz (kavramsal dizin) kullanılması gereken daha organize ve kesin isabeti diğerlerine göre daha fazla olan türdür.

Elbette özetlemede göz önünde bulundurulması gereken önemli bir diğer nokta kullanılan dildir. Türkçe kelimelerin / terimlerin / dizin terimlerinin seçilmesinde yazım şekli her zaman sorun olmuş ve erişimi olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin arşivlerde Osmanlı kütüphaneleri ile ilgili araştırma yapan bir araştırmacı belgelerini basit aramada "Osmanlı" ve "kütüphane" terimleri ile yapacaktır. Ancak bu sözcükler alfabenin getirdiği telaffuz ve yazım farklılıklarıyla "kütübhane", "kütüphane", "kitabhane", "kitaphane" ve "kitap(b)-hane" olarak girilmiş olabilir. Bu durumda araştırmacının erişeceği belge sayısı fazlalaşacak, her bir tarama teriminde/anahtar kelimede/dizin teriminde farklı sayıda sonuç çıkacak ve birbiriyle örtüşmeyecektir. Burada gereksinim duyulan erişim ucu olarak belirlenecek terim ve onun versiyonlarının otorite dizininde ilişkilendirilmesidir. Bu da kavramsal dizini bir kez daha gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra daha profesyonel bir taramada "Osmanlı" ve "kütüphane"nin hangi konu ile ilgili olduğu da bu terimlere eklenmelidir ki erişim oranı ve kullanılabilir belge sayısı verimli olabilsin. Bu da konu nitelemesi/tanımlamasını gerektirmektedir. Örneğin kütüphane yönetimi/idaresi, kütüphane personeli/çalışanları, derme geliştirme, ödünç verme/iare, kitap satın alma, vakıf kütüphaneleri/kütüphane türleri gibi.

Tasnif sürecinde fonların diğerlerinden ayrılması ve daha sağlıklı yerleştirme imkânı için fon kodu/numarası verilmektedir. Ancak farklı fonlarda benzer veya yakın konulu belgeler bulunabilir. Bu benzer veya yakın konulu belgeler kapalı raf sistemi uygulanan arşiv mekânında veya fonlar arasında kütüphanelerdeki gibi bir araya getirilemeyeceğine göre bir fonda hangi konuda ne kadar belge olduğunun bilinmesi ve buna erişimin sağlanabilmesi konu nitelemesini de gerektirmektedir. Bunun yapılabilmesi için de konu dizini, kavramsal dizin, konu başlıkları listesi ve otorite dizinlerinin eldeki belge türü ve içeriğine göre hazırlanması gerekmektedir. Arşivcilerin de iyi bildiği gibi fon kodu erişim için

değil yerleşim için kullanılır. Ayrıca araştırmacılardan fon kodlarını, konu numaralarını bilmelerini beklemek de doğru bir erişim stratejisi değildir. Bu nedenle yukarıda bahsedilen konu nitelemesinin "doğal dil" ile tarama yapılacak şekilde düşünülerek/ön görülerek hazırlanması son derece önemlidir.

Her ne kadar Osmanlı Arşivi ifadesi ile akla çoğunlukla Osmanlıca-eski harfli Türkçe belgeler gelse de arşivlerimizde sadece Türkçe belgeler bulunmamaktadır. Bunların bir bölümünün Türkçe çevirisi veya üst yazıları olması nedeniyle özetlenmesi daha kolay olup, yabancı dilde olanlarda bu kalite düşebilmektedir. Arşivciden kaynaklanmayan bir diğer sorun ise yabancı kelimelerin (yer, kişi, kurum, terim) belgeyi yazan kişi tarafından duyulduğu, okunduğu veya telaffuz edildiği şekilde yazılmasıdır.

Örneğin:

> Almanya'nın Münih şehri kütüphanesi müdürü ve şark dilleri müteHassısı Doktor ***Emil Grasil*** adlı zat Adana, Halep, Şam, Musul, Bağdad, Urfa, Mardin ve çevresinde eski kitap ve eserler konusunda araştırma yapacağından, kendisine kolaylık gösterilmesi talebi.
>
> ***Emil Gratzl***
>
> Papagalos adı ile Rumca bir gazete neşrine ruhsat isteyen ***Eksene Fon Seryadis Efendi***'nin adı geçen gazeteyi neşretmekten vazgeçtiği.
>
> ***Xenephon Seriadis***
>
> İsviçre tebasından Doktor ***Peter Fon Dermülen***'in Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan ***Diöjen Lario***'nun eserlerinden "Feylesofların Tercüme-i Halleri" namındaki kitabının bazı sahifelerini fotoğrafla istinsah ettirmesi hususuna izin verildiği.
>
> ***Peter von der Mühll***
> ***Diogenes Laertius***
>
> İngiltere tebeasından ***Mister Gazallin***'in Topkapı Sarayı'ndaki kütüphaneyi ziyaret ederek tedkikat yapmasına izin verilmesi.
>
> ***[Stephen] Gaselee***
>
> ***Simensonyan Anestinyo*** adlı Amerika Bilim Cemiyeti'nin üyesi Dr. Hoffman'ın gönderildiği.
>
> ***[The] Smithsonian Institution***

Erişimi kolaylaştıracak bir diğer uygulama ise belge türü ve alt türlerinin belirlenmesidir. Bu düzenleme aynı zamanda genel anlamda belgenin konusunun da belirlenmesine yardımcı olacaktır. Tür ve konu arşivsel tanımlama/nitelemenin de unsurlarındadır. Belge türü[12] (genre, record type), aynı zamanda birçok ülkenin ulusal ve kurum arşivlerinde kullanılan bir düzenleme şeklidir. Belge türü,

[12] Hazırlanma/üretilme amaçlarına, konularına, fiziksel özelliklerine veya formlarına göre tanımlanan belge grubu.

belge üretim süreci ve kurumun gereksinimleri doğrultusunda gelişim gösteren ve çeşitlenebilen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle türün belirlenmesi, belgenin ne amaçla üretildiğini de ortaya koyacağından arşivcilik açısından önem verilmesi gereken bir çalışmadır. Osmanlı Arşivi fonumuzda en fazla dikkat çeken ve araştırmaya konu olan belgeler fermanlardır. Ancak ferman oldukça genel bir ifade / terimdir. Fermanlar da üretilme amaçları yani içeriğine göre düzenlenmesi yani konusunun belirlenmesi erişim isabeti ve kalitesi yönünden önemlidir.

Örneğin; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivi fonunda çevrimiçi katalogdan yapılan basit taramada özetinde;

"ferman" geçen	21628
"tezkire" geçen	47834
"berat" geçen	43537
"arzuhal" geçen	38468
"hüccet" geçen	8772
"deprem"	2240
"zelzele"	365
"kütübhane"	738
"kütüphane"	1448
"kitabhane"	20
"kitaphane"	14
"kitab(p) hane"	30

Cumhuriyet Arşivi fonunda;

"dilekçe"	637
"rapor"	4682
"yazı"	1840
"mektup"	2626
"ilam"	672
"kütüphane"	417

belge bulunmaktadır. Ancak bunların ne ile ilgili olduklarının / konusunun bilinebilmesi / tahmin edilebilmesi pek mümkün değildir.

Bu noktada özetleme ve nitelemenin birbiriyle olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Fonların belge türüne göre düzenleme ile ilgili hatırı sayılır çalışmalar yapılmış ve türler tanımları, üretilme amaçları, dönemleri, karakteristik özellikleri ve alt türleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlardan bazıları hala hem tarih çalışmalarında hem de arşiv belgelerinin sınıflanmasında kullanılmaktadır. Son yıllarda özellikle Osmanlı dönemi belgeleri üzerinde üst veri standartları ile beraber kategorizasyon çalışmaları da yapılmış ancak bu çalışmalarda arşivlerimizde hangisinin neden kullanılması gerektiği cevabı verilmemiştir.

Kamu arşivlerinde tarihî (historical) arşiv belgelerine/malzemelerine erişimde bilgi ve belge yönetimi mezunu arşivciler aktif katılımı ile özetleme işleminden sonra kavramsal dizinler kullanılarak konu kategorizasyonu/nitelemesi yapılmalıdır. Arşivlik belge için ise Standart Dosya Planı (SDP) kodlarına uyumlu kavram-

sal dizin ve özetlemede standartlaşma için otorite dizini(leri) oluşturulmalıdır. Bunlar yer adlarının yanı sıra kurum/kuruluş adı dizini ve konu dizini olabilir. Bunun elektronik belgeler için de uygulanması gerekmektedir, sonuçta mevzuatta belgenin tanımı açık bir biçimde ifade edilmiştir.

Arşivler sahip oldukları arşiv belgelerine erişimi belge/malzemenin özelliklerine göre belirlemek durumundadır.

Aslında bilgi erişim kültürümüzde yaklaşık 400 yıldır kullanılan "konu" unsuru ne yazık ki kavramsal dizin mantığı veya algoritmasını geç kavradığımız veya kullanmak istemediğimiz için bu geleneksel yapıyı arşivlerimizdeki malzemenin tanımlanmasında, gruplanmasında, nitelenmesinde ve nihaî amaç olan erişimde kullanamamaktayız bunu biraz yumuşatabiliriz, son 20 yıldır SDP'nin, planlananın aksine az sayıdaki belgeye/belge grubuna erişim için kullanılabilmektedir. Arşivlerimizde sıklıkla karşılaşılan "erişim" sorununun temel bileşenlerinden olan konu nitelemesi belgenin eksik ya da yanlış işlenmesinden kaynaklanmaktadır. Arşivcilikte belge nasıl depolanıyorsa aynı mantık ve teknik ile erişildiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle araştırmacıların belirli bir konu ile ilgili belgeleri erişmeye çalıştıkları göz önünde bulundurularak, bu yaklaşımı desteklemek için söz konusu belgeleri; kataloglar, dizinler ve veri tabanlarında belirli konulara erişebilecek şeklide düzenlemek gerekmektedir.

Konuya ülkemizdeki yeni arşivcilik mevzuatı açısından bakıldığında, arşivcilere yukarıda bahsedilen erişim unsurlarına/yöntemlerine daha fazla önem göstermeleri gerektiği anlaşılmaktadır. 16.07.2018 tarih ve 30480 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 11 Sayılı Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile daha önce 3743 sayılı kanun kapsamında yer almayan kamu kurum ve kuruluşlarının bir bölümü -Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı- kapsam dâhiline alınmış, bunun yanı sıra Kararnamenin 2. maddesinde zikredilen **5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli cetvellerde yer alan kamu idareleri, Kuvvet Komutanlıkları, köyler hariç mahallî idareler ve bunlara bağlı kuruluşlar, kamu tüzel kişiliği bulunan diğer kurum, kuruluş, enstitü, teşebbüs, teşekkül, birlik, fon gibi adlarla kurulmuş bütün kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler** ile bu kapsam genişletilmiştir. Kapsamın genişlemesi, Devlet Arşivleri Başkanlığı'na daha fazla sayıda belge devri gerçekleşeceğini ve yükümlü sayısının artması ise arşiv hizmetlerinin yeni teşkilat yapısı içerisinde daha ciddi ve koordineli bir biçimde uygulanması gerektiğini göstermektedir. Söz konusu kararnamenin Tanımlar bölümünün 4. maddesinde Arşivci; **arşiv bilimi ve arşivcilik meslek ilkeleri çerçevesinde belgelerin belirlenmesi tanımlanması, tasnifi, korunması ve erişim işlemlerini yerine getiren kişiyi ifade eder** şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen özetleme, indeks, kavramsal dizin ve katalog oluşturma, arşiv belgelerine erişim sağlamada önemli bir yere sahip olmaktadır. Kararname'de arşiv belgelerine erişim bakımından dikkat çeken diğer tanımlar; araştırmaya açılan arşivlere tek merkezden erişim sağlanması amacıyla kurulan bilişim ağı olarak ifade edilen Devlet Arşiv Ağı ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından üretilmiş belge-

lerin bir sistem içerisinde saklandığı ve kontrollü bir biçimde erişilebildiği merkezi ifade eden Devlet Arşiv Veri Merkezi'dir.[13] Kurulması/oluşturulması planlanan bu iki bütünleşik belge erişim sistemi, hem yükümlü kurum ve kuruluşları hem de Devlet Arşiv Başkanlığı'nda yer alan arşiv belgelerinin tanımlanma, tasnif, düzenleme ve erişim unsurlarının planlanması gerektiğini göstermektedir.

Kararname'nin Devlet Arşiv Başkanlığı'nın görevlerinin sıralandığı 5. maddesinin 1. fıkra c bendinde (5/1-c) kamu, özel ve yurt dışı arşivlerinde bulunan devlet ve millet hayatını ilgilendiren belgeleri tespit etmek, sertifikalandırmak, korumak, gerektiğinde satın almak Devlet Arşivlerine kazandırmak, bunların tasnifini yaparak araştırmaya açmak, e ve f bentlerinde Tanımlar bölümünde bahsedilen Devlet Arşiv Ağını ve Devlet Arşivi Veri Merkezini oluşturmak, koordine etmek, araştırmaya açık bilgi ve belgeleri kullanıma sunmak ile arşivlerden yararlanma usul ve esaslarını belirleyerek arşivlere erişimi artırmak ifadeleri yer almaktadır. Kararname'nin 10. madde 1. fıkra e bendinde (10/1-e) Devlet Arşiv Başkanlığı bünyesinde ihdas edilen Tasnif ve Araştırma Hizmetleri Dairesi Bakanlığı'nın görevlerinden biri, tasnif çalışmaları tamamlanmış, kataloğu hazırlanmış ve sisteme aktarılmış arşiv fonlarının araştırmaya açılmasıyla ilgili işlemleri yürütmek olarak 15. madde 1. fıkra f bendinde (15/1-f) Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığını'nın görevlerinden biri ise belgeye dayalı her türlü ilmî araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette katalog ve bibliyografyalar yayımlamak şeklinde belirlenmiştir.[14] Buradan hareketle arşiv belgelerinin gerek fiziksel gerek elektronik ortamda organize edilmesi ve erişime açılması yeni arşivcilik mevzuatımızın belge erişimine ve bunun yaygınlaştırılmasına vurgu yaptığını dolayısıyla da bu işlemler için gereken yöntem, teknik, araç ve unsurların daha verimli, bilinçli ve doğru kullanılması gerektiğini işaret etmektedir.

18.11.2019 tarih ve 30922 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne istinaden hazırlanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'te (DAHHY) her ne kadar Kararname'deki bazı tanımlara yer verilmemiş olsa da Tanımlar bölümü 4. madde 1. fıkra u bendinde (4/1-u) yer alan üst veri belgeyi tanımlayan veya herhangi bir özelliğini belirten unsurların her birini ifade eder şeklinde tanımlanmıştır. Belgelerin nitelenmesinde kullanılan ve yoğunlukla tercih edilen üst veri standartlarının büyük bölümünde (APPM, MARC, RAD, EAD, ISAD (G) DC gibi) belge içeriğini, hangi konu veya konularla ilgili olduğunu bildirmek için açıklama/özet/öz veya not alanları yer almaktadır.[15] DAHHY'nin Osmanlıca arşiv belgelerinin devri başlıklı Geçici 1. maddesinde arşiv belgelerinin Devlete, gerçek ve tüzel kişilere ait bir hizme-

[13] Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, T.C. Resmi Gazete (16 Temmuz 2018 - 30480).

[14] Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018.

[15] Bakınız; Jae-Eun Baek and Shigeo Sugimoto, "Facet Analysis of Archival Metadata Standards to Support Appropriate Selection, Combination and Use of Metadata Schemas". In *Proceedings of the 2011 International Conference on Dublin Core and Metadata Applications, DC 2011, The Hague, The Netherlands, September 21-23*, 2011 (1-11). Edited by Thomas Baker, Diane Ileana Hillmann and Antoine Isaac. (Hague: Dublin Core Metadata Initiative, 2011), ss. 3-8.

tin görülmesi, bir hakkı korunması ile ispatı gerektiğinde ve retrospektif araştırmalarda kullanılmasında Osmanlıca (eski harfli Türkçe) belgelerin ayıklama ve imha işlemine tabî tutulmaksızın Devlet Arşivleri Başkanlığı'na devredilmesi yükümlülüğü bu kapsamdaki belgelerin erişim açısından tasnif ve tanımlama süreçlerinin daha planlı, standart ve kurallara uygun biçimde yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca söz konusu kapsamda yer alan belgelerin oluşturulması planlanan Devlet Arşiv Ağı için de bir başlangıç olacağı göz önünde bulundurulursa bu kapsamdaki belgelerden başlanarak dünyanın önde gelen hemen tüm milli/devlet arşivlerinde uygulanan belge türü ve alt türler, konu ve alt konu, tarihsel dönem ve olay/vaka tasnif uygulamasının planlanarak belgeye erişimde bu unsurların da daha verimli kullanımını sağlamak yerinde olacaktır. Kararname kapsamındaki yükümlüler DAHHY'in 33. maddesindeki kurum ve kuruluşun hususiyeti ve ürettiği evrakın özelliği nedeniyle arşiv yönerge hazırlayabileceklerdir.[16] Bu maddeye göre söz konusu kuruluşlar arşiv belgelerinin tanımlanması ve araştırmaya açılması için daha özel, verimli, yenilenebilir ve sürdürülebilir çalışmalar gerçekleştirebileceklerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde arşivlerin genellikle tarihî araştırmaların temel kaynağı olma rolünden devletlerin siyasî, ekonomik, kültürel ve uluslararası ilişkiler kapsamında sıklıkla kullanılmaya başladığı bir dönem yaşanmaktadır. Özellikle geçmiş dönemlerde tutulan kayıt ve üretilen belgelerin güncel ve ileriye dönük hakların elde edilmesinde ve korunmasında giderek artan rollerini gözden kaçırmanın, arşivlerin kamu için salt tarihî öneme sahip birer kurum olarak algılanmasına neden olduğu açıktır. Bunun farkında olan ve arşivlerini kamunun çıkarına kullanmaya başlayan devletlerin ise ulusal ve uluslararası platformda yukarıda belirtilen alanlarda daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu gücün arşiv belgesine/malzemesine erişimden ve ondan hukuk çerçevesinde gerektiği gibi faydalanmaktan kaynaklandığı bilinmektedir. Bunun için arşiv belgesi/malzemesine erişimde tasniften sonraki süreç olan tanımlama/nitelemenin kurallı, uluslararası standartlar çerçevesinde, bilimsel olarak ölçülebilir —rasyonel— ve sürdürülebilir bir nitelikte yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda;

* 'Konu' yaklaşımının belge/malzeme tanımlanmasında bir erişim ucu olarak kullanılması,
* Belgeye erişimin depolamayla doğru orantılı olduğunun gözden kaçırılmaması,
* Arşiv belgesi/malzemesinin türlerinin belirlenmesi ve bunların tanımlanmasının erişime daha fazla olanak sağladığının unutulmaması,
* Arşiv belgesi/malzemesinin bunlara ilişkin katalog, dizin ve veri tabanlarına göre düzenlenmesi,

[16] Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete (18 Kasım 2019 - 30922).

* Araştırmacıların erişimde doğal dille sorgulama eğiliminin dikkatten kaçırılmaması,
* Yer, konu, kişi, kurum, dönem, vaka/olay bileşenlerinin belge/malzeme özetleme işleminde mutlaka kullanılması,
* Belge/malzemeye erişim ve tanımlama için gereken otorite dizinlerinin oluşturulması,
* Konu dizinlerinin oluşturulması ve konulara ilişkin facet yapılarının oluşturulması,
* Arşiv belgelerinin içeriği ve türüne ilişkin doğru dizinleme dillerinin -denetimli, kontrollü, serbest- seçilmesi,
* Kavramsal dizinlerin oluşturulması,
* Yabancı kişi, yer ve kurum adlarının belirlenip doğrulanmasında danışma kaynaklarından faydalanılması, gerektiği arşivlerimizin zengin dermelerindeki arşiv belgesi/malzemesine erişimi çok daha sağlıklı, verimli ve isabetli kılacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Administrative, political, cultural, historical, evidential and human values of archival documents have become more popular with technological developments playing a role in archiving, such as metadata, online catalogs, automatic indexing, digital protection, making access to these resources attractive. Moreover, the state archives and partially private archive funds have increased their activities for sharing archival documents of different values with public through internet. In addition to the importance of the document in academic studies, the evidential value of the document for the realization of the services of natural and legal persons, protection of a national / international right, and proof of a legal situation necessitates better organizing and accessing the archive documents. This organization refers to a process that starts with classification and extends to digital storage if necessary. Access to classified archive records requires more detailed procedures. In this process, where information retrieval tools are used to archival records, summarizing, conceptual indexing and catalog preparation activities have come to the forefront. Right access to archive documents from online catalogs / search pages has direct relation with the use of 5NIK (5WIH) elements in the document summaries that generates the document and organizes the information. In order to do this, it is necessary to formulate logical parameters that apply linguistic rules in the formation of document summary as well as grammar and spelling rules and semantics providing access to archive documents by not only the summary and the fond code but also subject and establishing the conceptual index (thesaurus) and indexes by defining the concepts and indexing terms related to this will enable the establishment of better access to archive documents for the researchers. Summarizing the documents through the above-mentioned framework will also facilitate the establishment of authority indexes for words written / pronounced in different ways in documents such as places, personal names, institution / organization name. Access strategies to be initiated or restructured in our public archives, particularly the Directorate

of State Archives, will also lead the private archives in the process. It is also possible to see its epitome in the recent archiving legislation. The Presidential Decree and regulation on this matter came into effect as legislative texts stating the significance, value, use and validity of our archival records related to almost all areas of the State and nation life. The aim is to highlight that the archives will meet the community more frequently in the upcoming period with the significant changes such as the scope of expansion of the public institution with the new archiving legislation, the introduction of new concepts developing / transforming with changing technology, promoting the status of the profession, and restructuring the administration of state archives.

Kaynakça

Baek, Jae-Eun and Sugimoto, Shigeo: "Facet Analysis of Archival Metadata Standards to Support Appropriate Selection, Combination and Use of Metadata Schemas". In *Proceedings of the 2011 International Conference on Dublin Core and Metadata Applications, DC 2011, The Hague, The Netherlands, September 21-23, 2011* (1-11). Edited by Thomas Baker, Diane Ileana Hillmann and Antoine Isaac. Hague: Dublin Core Metadata Initiative, 2011.

Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, *T.C. Resmi Gazete* (18 Kasım 2019 - 30922)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, *T.C. Resmi Gazete* (16 Temmuz 2018 - 30480).

Harrod's Librarians Glossary and Reference Book: A Directory of Over 10, 200 Terms, Organizations, Projects and Acronyms in the Areas of Information Management, Library Science, Publishing and Archive Management. 10th Edition. Compiled by Ray Prytherch, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2005.

Hovy, E. and Lin C. Y.: "Automated Text Summarization in Summarist System", In *Advances in Automatic Text Summarization* (81-94). Editors: I. Mani and M. T. Maybury. MIT Press, 1999.

Jones, S., Lundy, S., Paynter, G.W.: "Interactive Document Summarization Using Automatically Extracted Keyphrases", In *35th Annual Hawaii International Conference on System Sciences* (HICSS' 02)-Volume 4, Hawaii, 2002.

Pearce-Moses, Richard: *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago: The Society of American Archivists, 2005.

Prytherch, Raymond John: *Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book: A Directory of Over 10, 200 Terms, Organizations, Projects and Acronyms in the Areas of information Management, Library Science, Publishing and Archive Management*. 10th Edition. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2004.

Rukancı, Fatih: "Dijital Çağda Arşivcilerin Değişmeyen Rolü". *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkileri* içinde Editörler: Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya, İstanbul: Hiperyayın, 2018.

Tülek, Mesut: *Türkçe İçin Metin Özetleme*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Who is an archivist? https://www.ica.org/en/discover-archives-and-our-profession [Erişim tarihi: 8.11.2019]

Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri*

Types of Dates Used in the Ottoman Documents

MUSTAFA ÖZSARAY**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde belge düzenine son derece önem verilmiştir. Bu nedenle belge ve defterlerde çok az istisnalar dışında tarih kesinlikle bulunmaktadır. Tarihi olmayan belgenin delil olma değerinin zayıf olacağı ve bazı karışıklıklara yol açacağı bilindiğinden belge üzerinde tarih bulunmasına dikkat edilmiştir. Fakat farklı tarih türlerinin kimi zaman ay belirtilmeden sadece yıl olarak kullanılması belgenin tarihinin Hicrî mi yoksa Rûmî mi olduğunun tespitinde zorlukla karşılaşılmasına yol açmaktadır. Bu makalede, öncelikle Osmanlı Devleti'nde yazışmalarda tarih kullanımına verilen önem ortaya konulacak, belgeler üzerindeki tarihlerin tespitinde karşılaşılan problemler ele alınacak ve Osmanlı belgelerinde görülen tarihlerin doğru tespit edilmesi için tarih türleri ve kullanım kaideleri hakkında bazı pratik bilgiler verilecektir. Bu bilgilerin ardından ise gün ve ay belirtilmeden sadece yıl belirtilen bir tarihin Hicrî mi yoksa Rûmî mi olduğunu tespit etmeye yarayacak ölçüleri ortaya koyacağız. Böylelikle tarihî araştırmalarda belgelerin tarihlerinin tespitini yapmak ve muhtevasına nüfuz etmek nispeten daha kolay hâle gelecek, yanlışa düşme ihtimali çok aza indirgenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Belgeleri, Takvim, Hicrî Tarih, Rûmî Tarih, Mîlâdî Tarih.

ABSTRACT

An utmost importance was given to the document order in the Ottoman Empire. For this reason, dates, with very few exceptions, are certainly present in the documents and registry books in the Ottoman Archives. Since it is known that the value of the document without history will be weak as a source and will cause confusion, it has been paid attention to the date on the document. However,

* Makale geliş tarihi: 02-09-2019, kabul tarihi: 09-10-2019, araştırma makalesi.

** Dr., Araştırmacı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul-Türkiye, mustafaozsaray1@gmail.com, Orcid.org/0000-0001-7148-3757

the use of different types of dates sometimes only as a year without specifying a month causes difficulties in determining whether the date of the document is Hijri or Julian. In this article, first of all, the importance of the use of date in the correspondence in the Ottoman Empire will be dealt, the problems encountered in the determination of the dates on the documents will be discussed and some practical information will be given about the types of dates and the rules of usage for the accurate determination of the dates seen in the Ottoman documents. Subsequently, we will present the measurements that will help to determine whether the date is Hijri or Julian with only a year without specified day and month. Thus, it will be relatively easier to determine the dates of the documents in historical researches and to penetrate their contents, and the possibility of doing wrong will be minimized.

Keywords: Ottoman Documents, Calendar, Hijri Date, Julian Date, Gregorian Date.

Osmanlı Dönemi belge ve defterleri Osmanlı tarihi ile ilgili siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel araştırmalarda başvurulması gereken birincil kaynaklardandır. Bu belgeler devlet eliyle düzenlendiği için belgelerin orijinalliği bakımından tarihi araştırmalarda güvenilir kaynaklar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte bir belgenin daha kıymetli ve faydalı olabilmesi için üzerinde yazan ve yazılan kişi veya makamların/kalemlerin isimleriyle birlikte belgenin tarih ve numarasının bulunması gerekir.

Bir belgedeki tarihin doğru yazılmış olması o belgenin konusunu anlama açısından da son derece önemlidir. Osmanlı Arşivi kayıtlarına bakıldığında bu usule riayet edildiği, belgelerin tarihlerinin istisnalar dışında müsveddeler de dâhil olmak üzere belge ve defterlerde düzenli olarak bulunduğu görülmektedir. Bu bize Osmanlı Devleti'nde arşiv şuuruna ilk zamanlardan itibaren sahip olunduğunu göstermektedir. Bu vasıf kamu adına yetki kullanan devlet adamları ve memurlarda zaten olması gereklidir. Kamu idaresinde bir belge gerek devletin gerekse fertlerin menfaatleri açısından düzgün düzenlenmeli ve arşivcilik usulüne göre muhafaza edilmelidir. Özellikle belgenin tarihi tam ve doğru bir şekilde kaydedilmelidir. İleride yeri geldiğinde değinileceği üzere Hz. Ömer'in halifeliği döneminde daimi surette bir tarihin tespit edilip belgelerde kullanılması gereği de kamu idaresinde bir yanlışlığa düşmekten sakınılması düşüncesinden doğmuştur. Devlet açısından belgelerin düzenli olarak tanzimi kadar onların saklanması ve sonraki nesillere aktarılması da son derece önemlidir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde belge tanzimine önem verildiği kadar bunların saklanmasına da hassasiyet gösterilmiştir. Belgelerin muhafazası için önceleri depolar sonra da müstakil arşiv kurumu oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde arşivciliğe verilen önemi gösteren birkaç örnek vermek gerekir:

Bunlardan ilki arşivcilik açısından oldukça eski sayılabilecek 29 Cemâziyelâhir 913/21 Ocak 1566 tarihli Şehreminine yazılan tezkiredir. Burada, Anadolu vilayeti muhasebecisi ve Rumeli tezkirecisine defter, ahkâm-ı şerife ve arzuhallerin

saklanması için gerekli sandıkların alınması emredilmektedir.[1] Bu husustaki diğer bir örnek yine şehreminine yazılan 28 Receb 973/18 Şubat 1566 tarihli tezkiredir. Bunda ise sarayda bulunan vilayet defterlerinin korunması için kilit ve anahtarlarıyla sandık satın alınması, tamire muhtaç sandıkların da tamir edilerek yapılan harcamaların kaydedilmesi istenmektedir.[2] İşte bu belgelerde de görüldüğü üzere devlet idaresinde belge ve defterlerin korunmasına devlet yöneticileri tarafından önem verilmesi sonucunda oluşturulan kuruma "Hazine-i Evrak" adı verilmiş, yine bu anlamda "Mahzen-i Evrak" tabiri de arşiv karşılığında kullanılmıştır.[3] Daha önceleri değişik depolarda saklanan arşivlik malzeme 1846 yılından itibaren Sadrazam Reşit Paşa'nın bu işe özel olarak tahsis ettiği modern icaplara elverişli Hazine-i Evrak binasında toplanıp muhafaza edilmiştir.[4]

Asıl konumuza gelecek olursak, Osmanlı dönemine ait belgelerde birden çok tarih türünün bulunması ve değişik zamanlarda takvimde yapılan değişiklikler ve tarih türleri arasındaki gün farklarına tam adapte olunamaması geçmişteki resmi muamelat sırasında bazı sıkıntılara ve yanlışlıklara sebep olmuştur. Bu bakımdan günümüz araştırmaları sırasında da aynı sıkıntılarla karşılaşılmakta ve yanlışlıklara düşüldüğü olmaktadır. Bazı belgelerde sadece Hicrî, bazı belgelerde Rûmî ve bazı belgelerde ise Milâdî tarih vardır. Özellikle Hicrî tarihlerin yazım usulü belgelerin nevine göre farklılıklar arzettiğinden[5] gerek arşivde yeni çalışmaya başlayan personel gerekse dışarıdan belgeler üzerinde çalışmak için gelen araştırmacılar açısından bunlara ilk etapta vukufiyet zor olmaktadır. Arşivde bulunan Osmanlıca yazılı aynı belge üzerinde çoğunlukla Hicrî ve Rûmî tarihin birlikte kullanıldığı görülmekte, az da olsa bazı belgelerde -bunlar daha çok Hariciye Nezareti belgelerinde ve yabancılarla yapılan yazışmalarda- Hicrî ve Rûmî takvimlerin Milâdî takvimle birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Tarihlendirmede gün, ay ve yıl olabildiği gibi, ay ve yıl veya sadece yılın yazılı olduğu belgeler de bulunmaktadır. Yine yıl kısmında yılın tam olarak yazılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bir yılın Hicrî mi Rûmî mi olduğunun tespiti, eğer tarihte ay yazılı değilse problem olabilmektedir. Ancak çoğunlukla belgelerde gün, ay ve yıl yazılı olduğu için Hicrî ve Rûmî tarihi ayırt etmek kolaylaşmakta ve bu tarihlerin

---

[1] BOA, MAD. 2775/824-4 numaralı belge için bkz. Uğurhan Demirbaş, Ali Osman Çınar, Mücahit Demirel, Seher Dilber, Recep Karacakaya, Nuran Koltuk, Ümmihani Ünemlioğlu, *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, Osmanlı Dönemi I*, (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000), s. 91.

[2] BOA, MAD. 2775/965-2 numaralı belge için bkz. *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz I*, s. 91.

[3] İsmet Binark, *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Faaliyetleri*, (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994), s. 5-6.

[4] *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, Osmanlı Dönemi I, s. 11; Jan Reychman, Ananiasz Zajaczkowski, Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics (Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı)*, Genişleterek İngilizceye Çev. Andrew S. Ehrenkreutz, Türkçe Çev. Mehmet Fethi Atay, (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1993), s. 15.

[5] Hatt-ı hümâyûn, irâde-i seniyye, fermân, berât, buyuruldu ve tahrîrât türü belgelerin tarihlerindeki yazım usûlüne dair temel bilgiler için bkz. Orhan Sakin, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Okuma Kılavuzu*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), s. 98, 139-142, 189, 237.

birbirine çevrimi pratik olarak tarih çevirme kılavuzları sayesinde yapılmaktadır.[6] Belge üzerinde tarih bulunmuyorsa tahmini tarih bulma yöntemine başvurulması gerekmekte, bunun tespiti için ise belgenin fiziki yapısına, filigranına, mühür ve tuğralara ve muhtevada geçen kişi, yer ve olaylara bakılmaktadır.

Bu problemlerin üstesinden gelmek için belgelerde kullanılan tarih türlerini ana hatlarıyla tanımamız ve belgeler üzerindeki kullanım usulünü bilmemiz gerekmektedir. Osmanlı belgelerinin doğru okunup değerlendirilmesi takvim ve tarihleme ile ilgili temel konuların bilinmesine bağlıdır.

A. Hicrî Tarih (Târîh-i Hicrî)

1. Tarifi ve Osmanlı'da Kullanımı

Hicrî, Arapçada, hicrete ait, hicretle ilgili anlamına gelir. Hicret ise bir yerden başka bir yere çıkmak demektir.[7] Hicret, kendi memleketini terkle başka bir yere gitme, göçme, memleket değiştirme anlamlarına da gelir. Peygamber Efendimiz'in Mekke'den Medine'ye göç edip vatanını nakletmesi hadisesi İslam tarihinin başlangıcı sayılır.[8] Bu olay Milâdî 622 senesine tekabül eder. "Hicrî tarih, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinin başlangıç sayılmak suretiyle tertip olunan tarih için kullanılan tabirdir. Ayın hareketi esas tutulduğu için "Hicrî-i kamerî" denildiği gibi buna "sene-i kameriyye" de denir. Hicrî senede Milâdî ve Rûmî senelerde olduğu gibi 12 ay vardır. Kameri aylar yirmi dokuz ile otuz gün arasında değiştiği için Hicrî tarih ile Milâdî tarih arasında on günden biraz fazla fark vardır.[9] Bu takvim günümüzde pek çok Müslüman ülkesinde kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye'de ise günümüzde Mîlâdî takvim kullanıldığından Hicrî takvim önemli dini günlerin, Ramazan ayı ve dini bayramların belirlenmesinde kullanılmaktadır.[10]

Araplar, Hz. İbrahim'den beri Arap takvimini kullanmışlardır. Cahiliye zamanında ayın güneşle bir araya gelmesinin ardından hilal şeklinde göründüğü geceyi aybaşı kabul etmişler ve tekrar o şekilde görünüşüne kadar geçen müddeti bir ay, on iki ayı da bir sene saymışlardır. Kolaylık maksadıyla da kamerî ayların teklerini çift ve çiftlerini tek kabul etmişlerdir. Yani birinci ay olan Muharrem ve üçüncü ay olan Rebîülevvel ile sair tek ayları otuzar ve Safer, Rebîülâhir ile diğer çift ayları yirmi dokuz gün olarak itibar etmişlerdir.[11]

---

[6] Hicrî, Rûmî ve Mîlâdî tarihlerin birbirlerine çevrimi için Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından hazırlanan *Takvimü's-Sinîn* adlı esere bakılabileceği gibi internet ortamında Türk Tarih Kurumunun resmi sitesindeki kılavuzdan da yararlanılabilir. *Takvîmü's-Sinîn*, Yaşar Yılmaz tarafından "*Hicrî-Rûmî-Mîlâdî Tarihleri Çevirme Kılavuzu*" adıyla orijinaline mutabık olarak 1990 tarihinde transkribe edilmiş, Yücel Dağlı ve Hamit Pehlivanlı tarafından ise modernize edilmek suretiyle daha pratik bir kullanım sağlanmış ve Genelkurmay Basımevi tarafından 1993 yılında Ankara'da basılmıştır.

[7] Luvis Ma'luf el-Yesûî, *el-Müncid*, Daru'l-Maşrık, (Beyrut; 2012), s. 855.

[8] Şemseddin Sami, *Kāmûs-ı Türkî*, (Dersaadet 1317), s. 1506.

[9] M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), C. I, s. 812.

[10] www.ttk.gv.tr/templates/resimler/File/2014yeniyil.pdf [Erişim tarihi: 01.10.2019].

[11] *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 813.

Cenab-ı Peygamber Veda Haccı sırasında irad ettiği hutbede "İşte zaman şimdi Cenab-ı Hakk'ın göklerle yeri yarattığı gündeki hâl ve şekle döndü. Sene on iki aydır. Bunların dördü haram aylardır. Artık ne nesî[12] var ve ne de yanılır bir sayı var. Hac da bundan böyle Zilhiccededir" diye buyurdu. Bunun üzerine şer î sene on iki kamerî aydan ibaret olmuştur.[13]

Pakalın'ın, Cevdet Paşa'nın "*Takvîmü'l-Edvâr*" adlı eserinden naklettiğine göre İslam tarihinde Hicrî tarihin kabul edilmesi hicretten on yedi sene sonra Hz. Ömer'in hilafeti sırasında vuku bulan şu olay sebebiyle gerçekleşmiştir: Hz. Ömer ile Yemen'e hâkim olarak atadığı Ebu Musa el-Eş ârî arasında geçen mektuplaşmada bir mektubun sonuna Şaban diye yazılmış olup bunun geçmiş senenin Şaban'ı mı, yoksa gelecek senenin Şaban'ı mı olduğu bilinmeyince Hz. Ali ve diğer bazı ashap,"ileride resmi belgelerde ihtilaf ve şüphe olur, bunun bir çaresine bakılmalıdır" diye ihtar ettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer bir istişare yaptı. Çeşitli teklifler sonucunda İslam'ın şevketinin zuhuru Peygamberin hicretinden sonra olduğuna mebni hicretin tarih başlangıcı itibar olunması uygun görüldü. Ancak hicret, Rebîülevvel'de olmuş ise de Arabî ayların başlangıcı Muharrem olduğundan Peygamberin hicret gününden iki ay bu kadar gün evvel olan Muharrem'in ilk günü (h. 01 Muharrem 1/m. 16 Temmuz 622) İslam tarihinin başlangıcı kabul edildi. O gün, günlerden Cuma idi.[14]

Osmanlı Devleti'nde de esas olarak Hicrî tarih ilk zamanlardan son zamana kadar hep kullanılmıştır. Bununla birlikte Hicrî 09 Muharrem 1256 / Rûmî 01 Mart 1256 / Milâdî 13 Mart 1840 tarihinden itibaren ise Hicrî ve Rûmî takvim birlikte kullanılmaya başlandı. Bu kullanım uluslararası takvimin kabulü olan 26 Kânûn-i Evvel 1341 (31 Aralık 1925) tarihinde Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği 698 sayılı kanunla son bulmuştur.[15]

Hicrî 09 Muharrem 1256 / Rûmî 01 Mart 1256 / Milâdî 13 Mart 1840 tarihinden itibaren Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Hicrî, Rûmî ve Milâdî tarihlerin birbirine çevrilmesini sağlayan Takvîmü's-Sinîn adlı eseri hazırlayarak büyük bir kolaylık sağladı. Ahmet Muhtar Paşa bu eseri hazırlamasındaki amacını şöyle açıklar:

---

[12] Cahiliye Döneminde Hicaz Arapları maddi çıkarları doğrultusunda "haram ayların" ve yılın sürelerinde değiştirme yaparlardı. Bu şekilde kameri takvimdeki doğal akışın, yani Allah'ın yaratmasına uygun takvimin değiştirilmesine nesî denilirdi. "İslam öncesinde panayırlar ticari açıdan büyük önem taşımaktaydı. Araplar, savaş ve öldürmelerin yasaklandığı haram aylardan Zilkade ve Zilhiccede bu panayırları düzenlerdi. Panayırların bitiminde hac ziyareti başlar ve Muharremin sonunda haram aylarla birlikte geliş gidişler sona ererdi. Ancak bu hareketli dönemde çapulcular ziyaretçilere saldırır ve ticari ilişkilere zarar verirdi. Nesî işiyle görevlendirilmiş yetkililer mesela "Muharremin haramını Safer'e erteledim" diyerek bu olumsuzlukları önlemeye çalışırdı. Öte yandan on iki aylı ay yılı mevsimlere uymadığından panayır ve hac günleri sürekli kayıyordu. Bunları yerlerinde tutabilmek için Mûsevî takviminde olduğu gibi bazı yıllara on üçüncü bir ay eklenmesi yoluna gidilmişti." Bkz. A. Necati Akgür, "Takvim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXXIX s. 487-490; https://islamansiklopedisi.org.tr/takvim

[13] *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 812-813.

[14] Cevdet Paşa, Takvîmü'l-Edvâr, (Matbaa-i Ebuzziya, 1300), s. 42'den naklen Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 813-814.

[15] Gazi Ahmet Muhtar Paşa, *Takvîmü's-Sinîn*, Haz. Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), bkz. "Açıklamalar" kısmı, s. IX.

> "Halk arasında ve resmi dairelerde tarih çevrimi işinde günden güne ortaya çıkan ihtiyaçlara kolaylık sağlamak ve özellikle şer î ve nizâmî mahkemelerde her gün (delil olarak) gösterilen belgelerde yazılı herhangi bir tarihin geçmiş zamanlar vs. gibi kanunî hükümlere esas oluşturan diğer tarihlerde karşılığını birden buluvermek ve Türk diliyle tarih yazımıyla uğraşanların Milâdî tarihle okuyacağı olayların dört mevsimden hangisine tesadüf ettiğini ayların isimleri bildiremeyeceğine mebni okunan olay hakkında tam bir fikir elde edilerek muhakeme yürütebilmesi için o anda mevsimin ne olduğunu öğrenivermek üzere Hicrî senelerle Mâlî ve Milâdî seneler arasında kullanımı kolay bir 'tahvil cetvelinin' lüzumu hissedilmesine mebnî Takvîmü's-Sinîn ismiyle bu eser neşredilmiştir."[16]

Eserin başlangıç kısmında yer alan bilgiden 1331'de *Ceride-i Havadis* gazetesinde neşredildiğini öğreniyoruz. Ahmet Muhtar Paşa bu eserinin yazılış usulünü ise şöyle belirtir:

> "Mâlî sene tarihi 09 Muharem 1256 Cuma gününden beri eskiden uğradığı "siviş usulü"[17] gibi kesintiye uğramadığından o vakitten beri bütün ayıbıyla ona düzenli bir tarih nazarıyla bakabilmek mümkün olduğundan dolayı o günden beri geçen ve geçecek olan zamanlar için muntazam bir tarih takvimi kabildir. Bunun üzerine senebaşısı eskisi gibi Jülyen takvimi Martının birinci günü bulunmak ve ilk senesi 1256 ve ilk günü 1256 Muharreminin dokuzuncu Cuma günü olmak ve kamerî sene ile birlikte yürümek ve günlerin isimleri her rakamın hizalarında yazılmak üzere cetvelleri hesap ve tanzim ettim. Ona üçüncü bir sütun daha ekleyip Milâdî senenin yeni tarz yani Gregoryen ayları ve günleri de ilave ettiğimden bunların üçünden bilinen herhangi bir günün diğer ikisinde karşılığını ve o günün ismini kolayca bulmak ve halletmek kabil olur."[18]

[16] Takvîmü's-Sinîn, s. XX.

[17] Siviş, lügatte hazf, lağv, fesh demektir. Siviş yılı ise bir devr-i kamerînin son senesi, yani beher 33 kamerî sene ve 4 ayda şemsiye (güneş) ve kameriye (ay) senesi arasında kaybolan bir seneye denir. (Kāmûs-ı Türkî, s. 760.)

[18] Takvîmü's-Sinîn, s. XX.

2. Hicrî Senede Bulunan Ayların İsimleri, Rumuzları ve Gün Sayıları:

Sıra no	Hicrî Ayların İsimleri	Hicrî Ayların Arap Harfleri ile Rumuzları[19]	Hicrî Ayların Latin Harfleri ile Rumuzları[20]	Hicrî Ayların Gün Sayıları
01.	Muharrem	م	M.	30
02.	Safer	ص	S.	29
03.	Rebîülevvel	را	Ra.	30
04.	Rebîülâhir	ر	R.	29
05.	Cemâziyelevvel	جا	Ca.	30
06.	Cemâziyelâhir	ج	C.	29
07.	Receb	ب	B.	30
08.	Şa'bân	ش	Ş.	29
09.	Ramazân	ن	N.	30
10.	Şevvâl	ل	L.	29
11.	Zilka'de	ذا	Za.	30
12.	Zilhicce	ذ	Z.	29-30

3. Hicrî Tarihleme Sırasında Kullanılan Bazı Terimler ve Kısaltmalar

Fî: De, da
Sene: Yıl
Tahriren: Yazıldı
Hurrire: Yazıldı
Gurre: Kameri ayın ilk günü
Selh/Gâye: Kameri ayın son günü
Evâil: Kameri ayın birinci günü ile onuncu günü arası
Evâsıt: Kameri ayın on birinci günü ile yirminci günü arası
Evâhir: Kameri ayın yirmi birinci günü ile otuzuncu günü arası
Müntasıf: Kameri ayın ortasındaki gün
El.[21] - Evâil
Et.[22]- Evâsıt
Er.[23] - Evâhir

[19] Osmanlı belgelerinde tarihleme sırasında kullanılmıştır.
[20] Osmanlı Arşivi'nde Hicrî tarih esas kabul edilerek tasnif edilen fonlarda gömlek ve belgeler üzerinde kullanılmıştır.
[21] Osmanlı Arşivi tasnif çalışmaları sırasında gömlek ve belge üzerine tarih yazımı sırasında kullanılmıştır.
[22] Osmanlı Arşivi tasnif çalışmaları sırasında gömlek ve belge üzerine tarih yazımı sırasında kullanılmıştır.
[23] Osmanlı Arşivi tasnif çalışmaları sırasında gömlek ve belge üzerine tarih yazımı sırasında kullanılmıştır.

4. Osmanlı Arşivi Belgelerinde Geçen Hicrî Tarihlere Ait Bazı Örnekler

Fî[24] 1 Muharrem Sene[25] 1218
Tahrîren[26] 1 Muharrem 1218
Fî Gurre-i Muharrem Sene 1218
Fî Selh-i Muharrem Sene 1218
Fî Gâye-i Muharrem Sene 1218
Fî Evâil-i Muharrem Sene 1218
Fî Evâsıt-ı Muharrem Sene 1218
Fî Evâhir-i Muharrem Sene 1218
Fî 1 Mim (م) [27] Sene 1218
1 Mim (م) 218

"Tahrîren (veya Hurrire) fi'l-yevmi'l-evvel min şehri'l-Muharrem sene sitte ve mieteyn ve elf"[28] (Yani bu belge, [1218 yılı Muharrem ayının birinci günü yazıldı] demektir.)

Yukarıda rakamla yazılmış tarihlere örnekler verilirken yıl kısmını dört rakamlı olarak gösterdik. Ancak bu şekilde yazım belgelerde çok azdır. Daha çok sene ifadesinden sonra yılın son iki (örneğin 18) veya son üç rakamının (örneğin 218) şekillerinde yazıldığı görülür. Tarih (örneğin 218) şeklinde yazılı ise bu tarih 1218 olur. Yıl kısmında örneğin sadece son iki rakamdan oluşan 18 yazılı bir tarih varsa bu yıl ya 1018 ya da 1218 olur. Bunun ayrımı ise belgenin muhtevasından tespit edilebileceği gibi kağıtın ve yazının türünden de anlaşılabilmektedir. Yine belge üzerindeki mühür ve imza kısımlarında bulunan isimlerden yola çıkılarak tarihler anlaşılabilir.

B. Rûmî Tarih (Târîh-i Rûmî)

1. Tarifi ve Osmanlı'da Kullanımı

Rûmî, lügatte eskiden Rum denilen Anadolu ve Rumeli'ye ait veya bu yerlerin ahalisinden olan demektir.[29] Rum adı asıl olarak Romalılara verilip daha sonra Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sırasında Bizans cihetine münhasır kalmıştır. Orta Asya halkı Anadolu'ya bu ismi vermişlerdir. Mesela Konya'da yaşayan ünlü mutasavvıf Mevlana Celaleddin'in nisbesi bu sebeple Rûmî diye meşhur olmuştur. Eşrefoğlu Rûmî de bu şekildedir. Şemseddin Sami'ye göre bu isim yalnız yeni Rum cinsiyetine mahsustur. Rum kavmi, Rum karısı, Rum lisanı, Rum mezhebi gibi.[30]

---

[24] Hicrî tarihlerin başında bulunan "Fî", harf-i cerlerden olup "de-da, içinde" anlamındadır. Belge, ... tarihinde yazılmıştır demektir. Fî'nin bulunmadığı yazım örnekleri de vardır.

[25] Hicrî tarihlerde görülen "sene" ifadesiyle yıl kastedilir. Sene kelimesinin bulunmadığı yazım örnekleri de vardır. Yine "fî" kelimesinin olmayıp "sene" kelimesinin bulunduğu örnekler de mevcuttur.

[26] "Fî" kelimesinin yerinde bazen "tahriren" kelimesinin yazıldığı da görülmektedir. Bu durumda da belge (... tarihinde yazılmıştır) anlamına gelir.

[27] Muharrem ayının kısaltması olan Arapçadaki mim harfi. Arapça ayların kısaltmaları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

[28] Tarih, belgelerde bazen bu şekilde yazılı olarak bulunmaktadır.

[29] *Kāmûs-ı Türkî*, s. 676.

[30] *Kāmûs-ı Türkî*, s. 675.

Osmanlı'da Rûmî tarihin bir diğer adı Mâlî tarihtir. Mâlî-Rûmî takvim, Osmanlı Devleti'nin malî konularda kullandığı güneş sistemine dayalı takvimdir. Bu takvim mali işlemlerde Cumhuriyet devrinde de 1983 yılına kadar kullanılmıştır.[31]

> "Mali tarih, Osmanlı Devleti'nce Hicrî tarihin kullanılmasından meydana gelen 10 küsur günlük bir farktan istifade etmek için kabul olunmuştur. Hicrî tarihte aylar 28 ve 29 olduğu halde Malî tarihte Milâdî'de olduğu gibi Şubat müstesna olmak üzere 30 ve 31 gündür. Bu sebeple devlet lehine her sene on günlük bir fark ve bu münasebetle de gelir ve masraflarda o nisbette bir kazanç hâsıl olmuştur."[32]
>
> "Hicrî tarihin mali bakımdan zararını ilk defa nazar-ı dikkate alan ve mali senenin esasını kuran Şıkk-ı Evvel Defterdarı (Maliye Nazırı) Âtıf Efendi'dir (ö. 1155/1742-43). Bununla beraber Mart'tan başlayan ve Kânûn-i Evvel sonunda nihayet bulan bu tarihte mevcut fark da sonradan yine Şıkk-ı Evvel Defterdarı Moralı Osman Efendi (ö. 1233/1817-18) tarafından düzeltilmiş ve bu suretle Rûmî yahut öteki adıyla Mâlî tarih Osmanlı saltanatının sonuna kadar resmi tarih olarak kullanılmıştır. Ancak adından da anlaşıldığı veçhile mali işler münasebetiyle kabul edilmiş olan bu tarihten sonra da Hicrî tarih bırakılmış değildi. Resmi kâğıtlarda ikisi birden kullanıldığı gibi şairler tarafından doğum, ölüm, rütbe ve sair vesilelerle yazılan tarihler hep Hicrî sene esasına dayanıyordu."[33]

Rûmî tarihle Milâdî tarihin başlangıcı arasında 584 senelik bir fark olduğu için bir Rûmî seneye bu fark ilave edildiğinde Milâdî sene veya Milâdî tarihten bu fark çıkarıldığında Rûmî sene bulunur.[34]

Rûmî takvim Osmanlılarca Hicrî 1205 (1790) senesinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Resmi vesikalarda "Sene-i Mâliye" suretinde geçmektedir.[35] Bu takvimin kullanımı sırasında bazı karışıklıklar da olmaktaydı ki bunlara yukarıda Ahmet Muhtar Paşa'nın Takvîmü's-Sinîn adlı eserini yazma amacını belirtirken temas edilmişti. Orada da açıklandığı üzere Hicrî 09 Muharrem 1256 ve Rûmî (Malî) 01 Mart 1256, Milâdî 13 Mart 1840 günü başlangıç sayılmak üzere hazırlanan yeni takvim esas alındı. Bu tarihten itibaren Osmanlı'da Rûmî takvimle Hicrî takvim birlikte kullanıldı. Hazırlanan eserde bu iki tarih türünün yanına Milâdî takvim de ilave edilerek takvimdeki kargaşaya son verilmiş oldu.

Bundan sonra Rûmî tarihte iki değişiklik yapılmıştır: İlk değişiklik 1332 senesi Şubatının 15. günü olmuştur. Bu tarih 1333 senesi Martının 1. günü itibar edilmiştir. Bu ise Milâdî 28 Şubat 1917'e karşılık gelmektedir. İkinci değişiklik ise 01 Kânûn-i Sânî 1334'te (Milâdî 01 Ocak 1918) gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren Rûmî ayların sırası da değişmiştir. Daha önceden Mart'la başlayan Rûmî sene 01 Kânûn-i Sânî 1334'ten (Milâdî 01 Ocak 1918) itibaren Kânûn-i Sânî ile başlamıştır.[36]

---

31 www.ttk.gv.tr/templates/resimler/File/2014yeniyil.pdf [Erişim tarihi: 1.10.2019].

32 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, s. 388.

33 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, s. 58-59.

34 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, s. 59.

35 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, s. 399.

36 Takvîmü's-Sinîn", "Açıklamalar" kısmı, s. IX-X.

Bu değişikliklerle ilgili kanun maddeleri şunlardır:
1332 senesinin Şubatının 15. günü yapılan değişikliğe dair kanun:

> "Nizamat Defteri No. 28, shf. 35, Kanun No. 2851
> Madde 1: Târîh-i Hicrî-i Kamerî kemâkân isti'mal edilmek şartıyla Devlet-i Osmaniye muâmelâtda mebde-i takvîm müstesna olmak üzere binâenaleyh Bin üç yüz otuz iki (1332) senesi Şubatının on altıncı (16.) günü bin üç yüz otuz üç (1333) senesi Martının birinci (1.) günü itibâr edilecektir." [37]

1 Kânûn-i Sânî 1334 (Milâdî 01 Ocak 1918) de yapılan değişikliğe dair kanun:

> "Tamîm 615; Sene-i Mâliye Mart ibtidâsından başlayacak ise de 1334 senesi ol bâbdaki Kānûn mûcebince Kânûn-i Sânî ibtidâsından ibtidâr eyleyeceği cihetle bütçe ve kuyûd ve defâtir-i mu'âvenesinden ma'ada evrâk defterleri ve evrâk-ı muhâbere numaralarına Kânûn-i Sânî ibtidâsından tebdîl olunması tamîmen teblîğ olunur. 24 Kânûn-i Evvel 1333, Nâzır Namına"[38]

2. Rûmî (Mâlî) Senede Bulunan Ayların İsimleri, Rumuzları ve Gün Sayıları:

Sıra no	Rûmî Ayların İsimleri	Rûmî Ayların Rumuzları[39]	Rûmî Ayların Gün Sayısı	1334 Yılındaki Değişiklik Sonrası Rûmî Ayların Sırası[40]
01.	Mart	Ma.	31	Kânûn-i Sânî
02.	Nisan	Ni.	30	Şubat
03.	Mayıs	My.	31	Mart
04.	Haziran	H.	30	Nisan
05.	Temmuz	T.	31	Mayıs
06.	Ağustos	A.	31	Haziran
07.	Eylül	E.	30	Temmuz
08.	Teşrîn-i Evvel	Te.	31	Ağustos
09.	Teşrîn-i Sânî	Ts.	30	Eylül
10.	Kânûn-i Evvel	Ke.	31	Teşrîn-i Evvel
11.	Kânûn-i Sânî	Ks.	31	Teşrîn-i Sânî
12.	Şubat	Şu.	28-29	Kânûn-i Evvel

C. Mîlâdî Tarih

1. Tarifi ve Osmanlılar'da Kullanımı

Mîlâd, Arapça "velâdet" ten gelip, sözlükte bir zatın doğduğu zaman veya gün, özellikle Hz. İsa'nın doğduğu sene demektir. Milâdî ise İsa'nın doğum senesi itibarıyla olan anlamına gelir.[41]

---

[37] Takvîmü's-Sinîn, s. IX.

[38] Takvîmü's-Sinîn, s. X.

[39] Osmanlı Arşivinde Rûmî tarih esas kabul edilerek tasnif edilen fonlarda gömlek ve belgeler üzerinde kullanılmıştır.

[40] 1334 Kânûn-i Sânî'sinin 01. günü itibarıyla geçerli olmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlı döneminde Rûmî ayların sırası Milâdî aylarla denkleştirilmiştir.

[41] *Kāmûs-ı Türkî*, s. 1443.

Milâdî takvim, "Güneş sistemine dayalı Gregoryen takvimini esas alır. Başlangıç yılı olarak da Hz. İsa'nın doğumu kabul edilir."[42]

Bu tarih türü çoğunlukla Osmanlı kurumlarına yabancı devletlerden ve şahıslardan gelen belgelerde görülür. Nezaretlerin kuruluşuna kadar Osmanlı kurumlarından yabancı devlet kurumlarına ve özel şahıslara gönderilen belgelerde ise Hicrî tarihin yanı sıra az da olsa Milâdî tarihin de kullanıldığı olmuştur. Nezaretlerin kurulmasıyla birlikte Osmanlı sefaret ve konsoloslukları ile yabancı devlet temsilcilikleri arasında yapılan yazışmalarda Fransızca kullanıldığı ve hâliyle belgelerdeki tarihlerin de Fransızca olarak yazıldığı görülmektedir.[43] Bu şekilde devletin son zamanlarına kadar Milâdî tarih de Osmanlı Devleti'nde kullanılmıştır.

Mîlâdî takvim, Cumhuriyet Dönemi'nde 26 Aralık 1925 tarihli kanunla resmi takvim olmuştur.[44]

2. Fransızca Milâdî Ayların İsimleri, Kısaltmaları ve Gün Sayıları

Sıra no	Milâdî Ayların Fransızca İsimleri	Milâdî Ayların Türkçe Karşılığı	Milâdî Ayların Fransızca Kısaltmaları[45]		Milâdî Ayların Gün Sayısı
01.	Janvier	Ocak	Jan.		31
02.	Février	Şubat	Fév.		28-29
03.	Mars	Mart	Mars[46]		31
04.	Avril	Nisan	Avril		30
05.	Mai	Mayıs	Mai		31
06.	Juin	Haziran	Juin		30
07.	Juillet	Temmuz	Juillet		31
08.	Août	Ağustos	Août		31
09.	Septembre	Eylül	Sept.[47]	7'bre	30
10.	Octobre	Ekim	Oct.	8'bre	30
11.	Novembre	Kasım	Nov.	9'bre	30
12.	Décembre	Aralık	Déc.	X'bre	31

[42] www.ttk.gv.tr/templates/resimler/File/2014yeniyil.pdf [Erişim tarihi: 01.10.2019].

[43] Osmanlı arşivinde diğer dillerde yazılmış belgeler de vardır. Bunlardaki tarihlerin de belgenin yazıldığı dildeki tarih yazım kurallarına göre düzenlenmiş olduğu unutulmamalıdır.

[44] www.ttk.gv.tr/templates/resimler/File/2014yeniyil.pdf [Erişim tarihi: 01.10.2019].

[45] Osmanlı Arşivi'ndeki Fransızca belgelerde Mîlâdî aylar tam yazıldığı gibi bazen de bu sütunda görüldüğü şekilde yazılabilmektedir.

[46] Mars-Août arası kısaltılmaz.

[47] Septembre-Decembre arasındaki ayların kısaltılması tabloda görüldüğü üzere de yazılabilmektedir.

D. Sadece Yılı Yazılı Tarihlerin Hicrî mi Rûmî mi Olduğunun Tespiti

Yukarıda Hicrî ve Rûmî ayların isimleri gösterilmişti. Bunlara göre Osmanlıca bir belgede geçen tarihte eğer ay yazılı ise tarih türünü tespit etmede bir problem yoktur. Ancak ay belirtilmeden sadece yılı yazılan tarihlerle karşılaşıldığında o tarihin Hicrî mi Rûmî mi olduğunda problem çıkmaktadır. Ayı belli olmayan yılın Milâdî olma ihtimali Osmanlıca belgelerde çok düşük ihtimallidir. Ancak yabancı dilde yazılı ayı belli olmayan yıllarda Milâdî tarih olduğu varsayılması gerekir. Osmanlıca belgelerde ay belirtilmeden sadece yılı yazılan tarihlerle karşılaşıldığında tarih türünün tespiti için şu ölçülerden yararlanılabilir:[48]

1. Rûmî tarih (sene-i maliye) birtakım mali gerekçelerle Hicrî 1205 (m. 1790) yılından itibaren kullanılmaya başlandığına göre bu tarihten önceki ayı belli olmayıp yılı belli olan tarihler Hicrîdir. Mesela bir belgede sadece 1204 veya öncesindeki herhangi bir tarih varsa (1152 vs.) gibi.

2. Hicrî 1205 (m. 1790) tarihinden sonra ayı belli olmayıp yılı belli olan tarihlerin tespiti için ise belgenin muhtevasına bakıp bir karar vermek gerekmektedir. Eğer belge (cetvel, makbuz, pusula vb. gibi) vergi, varidat, masarifat, bütçe, tediyat, tahsilat vs. gibi mali konularla ilgili ise bu durumda tarihin ağırlıklı olarak Rûmî olduğu varsayılmalıdır. Eğer belgede bunun dışındaki konulardan bahsediliyor ise o zaman Hicrî tarih olduğu düşünülmelidir.

3. Eskiden şairler tarafından doğum, ölüm, rütbe ve sair vesilelerle düşülen tarihlerin Hicrî sene esasına dayandığı bilinmelidir.

4. Mimari eserlerin kitabelerindeki inşa ve tamir tarihleri çoğunlukla Hicrî'dir.

5. Mezar taşlarındaki tarihlerin Hicrî usulde yazılması bir gelenektir. Zaten çoğu mezar taşında Hicrî ibaresi bulunur. Bununla birlikte Rûmî 1321'de (Milâdî 1905) de yapılan nüfus sayımında, tarihler Rûmî yıla göre yazıldığı için bu tarihten sonra ölenlere ait bazı mezar taşlarındaki tarihlerde Rûmî tarih yazılmış olabileceği düşünülmelidir.

6. Günümüzde kullanılan nüfus kayıtlarına da esas teşkil eden Milâdî 1905'teki (Rûmî 1321) nüfus sayımı Rûmî tarih esas alınmak suretiyle yapıldığına göre bu tarihten sonra doğan ve ölenlerin nüfusla ilgili evraklarında geçen tarihler Rûmîdir.

7. Rûmî 1341 yılının Kanun-ı Evvel ayının 31. gününü takip eden gün, yani 1926 Kanun-ı Sânisi'nin (Ocak ayının) 1. günü itibarıyla Milâdî takvim resmen kullanılmaya başladığından bu tarihten sonraki doğum ve ölüm tarihlerinin Milâdî olduğu bilinmelidir.[49]

8. Üzerinde ay, gün veya yıl hiç tarih bulunmayan bir belge ile karşılaşıldığında ise tarihlendirme sırasında belgenin muhtevasında geçen şahıs isimleri,

---

[48] Aşağıda vereceğimiz ölçüleri kullanırken yine de ihtiyatı elden bırakmamak ve tarihin, tahmini olarak tespit edildiği unutulmadan belgenin muhtevasındaki olay, şahıs ve yer adları hakkında ansiklopedik verilerden de istifade etmenin faydalı olacağı bilinmelidir.

[49] Mîlâdî takvime geçiş Türkiye Büyük Millet Meclisinde 26 Kânûn-i Evvel 1341 (m. 26 Aralık 1925) tarihli ve 698 sayılı kanunla olmuştur.

olaylar ve yerlerin tarihi geçmişine ait diğer kaynaklarda verilen bilgilerden yararlanmanın yanı sıra kâğıdın cinsi, filigranı ve üzerindeki imza, mühür, tuğra gibi bilgi verici diğer unsurlardan da istifade edilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

An utmost importance was given to the document order in the Ottoman Empire. For this reason, dates, with very few exceptions, are certainly present in the documents and registry books in the Ottoman Archives. However, the use of different types of dates sometimes only as a year without specifying a month causes difficulties in determining whether the date of the document is Hijri or Julian.

Multiple types of dates in the documents in the Ottoman Archives, changes in the calendar at different times, and inability to fully adapt to the day differences between the types of date have caused some troubles and inaccuracies during the official transactions in the past. In this respect, the same problems are encountered during the current researches and it is seen that mistakes have been made in the dating.

There are only Hijri, Julian or Gregorian dates in some documents. It is seen that the Hijri and Julian dates are used together on the same document written in Ottoman in the Archive, and in rare occasions it is seen that in some documents, these documents are mostly used in the Ministry of Foreign Affairs and in correspondence with foreigners, the Gregorian calendar is used along with the Hijri and Julian calendars.

There are documents that the date may include day, month and year, as well as only month and year or only the year. The determination of whether a year is Hijri or Julian may be a problem if the month is not written. However, it is easier to distinguish between Hijri and Julian dates, since the days, months and years are mostly written on the documents and the conversion of these dates to each other is practically done by means of calendar conversion guides.

If there is no date on the document, the method of date estimation should be used, and the physical structure of the document, watermark, seal and Sultan's signature and the persons, places and events in the content are examined.

In order to overcome these problems, we need to know the types of dates used in the documents in general and also know their procedure of usage on the documents. In this respect, the names, pseudonyms and number of the days of the months in Hijri, Julian and Gregorian years are shown in tables within the article. It is necessary to memorize these. Also, the date writing forms and the terms used during writing are explained.

It is necessary to determine whether the written dates in the documents are Hijri or Julian at first. If the month is written next to the year, there is no problem in determining the type of date. However, there is a problem in determining the date whether it is Hijri or Rumi when only the dates of the year are encountered without specifying the month. It is very unlikely in Ottoman documents that the year being Gregorian if the month is not specified. However, it should be assumed that there is a Gregorian date on the documents in a foreign language without month. Therefore, when the dates written as year are encountered in the Ottoman documents without specifying the month, some measurements can be used to determine the type of date, which are specified in the last part of the article.

Kaynakça

Akgür, A. Necati: "Takvim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/takvim

Binark, İsmet: *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Faaliyetleri*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.

Demirbaş, Uğurhan v.dğr.: *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, Osmanlı Dönemi I*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa: *Takvîmü's-Sinîn*, Haz. Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.

Luvis Ma'luf el-Yesûî: *el-Müncid*, Beyrut: Daru'l-Maşrık, 2012.

Pakalın, M. Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Sözlüğü*, C. I-II-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.

Reychman, Jan ve Zajaczkowski, Ananiasz: *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics (Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı)*, Genişleterek İngilizceye Çev. Andrew S. Ehrenkreutz, İngilizce'den Türkçe'ye Çev. Mehmet Fethi Atay, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1993.

Sakin, Orhan: *Osmanlı Arşiv Belgeleri Okuma Kılavuzu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

Şemseddin Sami: *Kamûs-ı Türkî*, Dersaadet: 1317.

www.ttk.gv.tr/templates/resimler/File/2014yeniyil.pdf [Erişim tarihi: 01.10.2019].

Denizin Saraylıları: Bahriye'de Osmanlı Şehzadeleri*

Ottoman Princes in the Navy

MEHMET KORKMAZ**

ÖZ

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devlet idaresinde başlayan köklü değişim süreci Osmanlı hanedan üyelerini de etkiledi. Şehzadeler, hususi hocalardan dersler almakla birlikte devlet okullarına da gitmeye başladılar. Hatta Avrupa'daki hanedan mensupları gibi zamanla çeşitli görevler üstlendiler. Böylelikle devlet protokolünde yer alan şehzadeler kamuoyunda tanınan kimseler hâline geldiler. Bu tanınmada bahriyenin de önemli katkısı oldu. Nitekim Tanzimat'tan itibaren ve bilhassa 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde orduda fahrî veya muvazzaf olarak görevlendirilen şehzadelerden bahriyeye kaydedilenler dikkati çekmektedir. Bu makalenin esas konusunu çok bilinmeyen bir husus olan bahriyeli şehzadeler teşkil etmektedir. İlk eğitimlerini sarayda özel hocalar vasıtasıyla alan şehzadelerden bazıları kendi tercihleriyle veya hanedanın kararıyla Harbiye Mektebi ile Bahriye Mektebi'ni tercih ettiler. Bu çalışmada Bahriye Mektebi'ne giren veya padişahın emriyle çocukluk çağında fahrî rütbe verilerek bahriyeye kaydedilen şehzadelerin hayat hikayeleri ve faaliyetleri arşiv belgeleriyle ortaya konulacaktır. Böylelikle son dönem Osmanlı şehzadelerinden bazılarının toplumsal hayattaki rolleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hanedanı, Şehzade, Bahriye, Şehzade Eğitimi.

ABSTRACT

The process of radical change in the state administration that began in 1839 after the declaration of the Tanzimat Edict also affected the members of the Ottoman dynasty. The princes started to go to public schools as well as taking lessons from private teachers. Over time, the princes assummed various tasks similar to those in the European dynasties and became public figures. The navy also made an im-

* Makale geliş tarihi: 21-08-2019, kabul tarihi: 11-09-2019, araştırma makalesi.

** Dr., Arşiv Uzmanı, Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi, İstanbul-Türkiye, mkorkmaz10@gmail.com. ORCID: M.K. 0000-0002-7988-742X.

portant contribution to this recognition. As a matter of fact, since the Tanzimat and especially after the declaration of the second constitutionalism in 1908, the princes appointed to the navy were noteworthy among those assigned as honorary or active duty in the army. The main subject of this article is the princes in the navy which is not well-known. Some of the princes who received their initial education from private teachers in the palace preferred the Military Academy and the Naval Academy with their own preferences or by the decision of the dynasty. In this study, the life stories and activities of the princes who were enrolled in the Naval Academy or registered to the navy in childhood by the order of the sultan will be presented with archival documents. Thus, the role of some of the late Ottoman princes in social life will be emphasized.

Keywords: Ottoman Dynasty, Ottoman Princes, Ottoman Navy, Prince Training.

Osmanlı klasik döneminde şehzadelere sarayda dâye, lala ve özel hocalar tarafından temel eğitim verilir ve ardından sancağa çıkarılarak yönetim tecrübesi kazandırılırdı. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren veraset usulünde yapılan değişiklikle sadece en büyük şehzadenin sancağa çıkarılma usulü benimsendiyse de zamanla bu da kaldırılarak yerine kafes hayatı denilen sistem getirildi. Bu uygulama XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Tanzimat'ın ilanından sonra devlet idaresinde başlayan radikal değişim doğal olarak Osmanlı hanedan üyelerini de etkiledi. Şehzadeler hususi hocalardan dersler almakla birlikte artık devlet okullarına gitmeye de başladılar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve bilhassa II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte orduda fahrî veya muvazzaf olarak görevlendirilen şehzade sayısında gözle görünür bir artış oldu. Bu dönemde şehzadelerin askerliğe olan ilgileri, kara ve deniz harp okullarına kayıt ve kabul işlemleriyle üst seviyeye çıktı. Artık sadece fahrî rütbelerle orduda istihdam edilen değil, bunun eğitimini alarak muvazzaf subay statüsünde görev yapan şehzadeler yetişmeye başladı. Bu kapsamda askerî okullara kaydedilen ve sonrasında orduda görev alan çok sayıda şehzade mevcuttur. Kuşkusuz karacı olanlar sayı itibarıyla daha fazladır. Bu makalede ilk eğitimlerini ikamet ettikleri sarayda özel hocalar vasıtasıyla aldıktan sonra bahriyeye, diğer bir tabirle donanmaya dâhil olan şehzadeler ele alınacaktır. Bahriye Mektebi'ni tercih edenler veya Bahriye Mektebi'ne gitmemekle beraber genç yaşta, hatta çocukken fahrî rütbe verilerek padişah emriyle bahriyeye kaydettirilen şehzadelerin faaliyetleri ortaya konulacaktır.

Klasik dönemde şehzadelerin 11-15 yaşlarına geldiğinde yanlarına devlet tecrübesi bulunan kimseler verilerek sancaklardan birine gönderilir ve orada yönetim tecrübesi sağlanırdı. Bu kural devletin kuruluş yıllarından I. Ahmed (1603-1617) zamanına kadar devam etti. Bu tarihten sonra şehzadeler sancağa gönderilmek yerine onlu yaşlardan itibaren Topkapı Sarayı'nın şimşirlik denilen bölümünde tutuldular. Daha sonraları kafes sistemi olarak adlandırılan söz konusu uygulamada şehzadeler kendilerine mahsus dairelerinde ikamet eder oldular. Bu durum XIX. yüzyıl orta-

larına kadar sürdü. Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) tahta çıkmasıyla şehzadelerin yaşamlarında önemli değişim başladı. Kafes hayatındaki şehzadelere yönelik katı kurallar esnetildi. Onların saray dışındaki merasimlere katılmalarına izin verildi. Bu durum şehzadelerin yetiştirilme ve eğitimlerine ilişkin hususlarda da değişimlere zemin hazırladı.[1]

Batı kültürünün etkisinin hissedildiği, doğu dillerinin yanı sıra batı dillerinden birinin bilhassa da Fransızcanın öğretilmeye başlandığı bir döneme girildi.[2] Başta piyano olmak üzere çeşitli müzik aletlerini kullanma ve resim dersleri gibi güzel sanatlara mahsus aktiviteler de şehzadelerin eğitim programına dâhil edildi.

Şehzade eğitimi konusundaki önemli gelişmelerden biri II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde eğitim verdiği görülen Şehzadegân Mektebi'dir. Osmanlı hükümdarlarının Topkapı Sarayı'nı terk ederek Dolmabahçe ve Çırağan saraylarında oturmaya başladığı zamanlarda faaliyet gösteren bu mektep daha önceki yıllarda Topkapı Sarayı'nda da mevcuttu. Topkapı Sarayı'ndaki Şehzadegân Mektebi'nde yalnız sarayda bulunan hükümdarın çocukları ve torunları eğitim aldıkları hâlde II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'ndaki mektepte hanedana mensup olan diğer şehzadelerle, başka hanedan ve halk arasındaki yüksek tabakadan zadegân çocuklarının da okutuldukları görüldü. Fakat daha sonra bu mektebe zadegân çocukları alınmadı ve sadece şehzadelere mahsus bir eğitim kurumu olarak hizmet verdi.[3]

I. II. Meşrutiyet'ten Sonra Harbiye Mektebi'nde Şehzadelerin Eğitimi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Yıldız'daki Şehzadegân Mektebi kapatıldı. Şehzadelerin tahsil ve terbiyeleri için bir hanedan kanunu çıkartılması ile şehzadeler de devlet okullarında eğitim almaya başladılar.[4] Bu tarihten saltanatın lağvedilmesine kadar geçen sürede şehzadelerden bazıları Mekteb-i Sultani'ye kayıt yaptırarak buraya devam ettiler. Şehzade Süleyman Efendi'nin oğlu Şerafeddin Efendi, Şehzade Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Nureddin Efendi ve Âbid Efendi ile diğer şehzadelerin çocukları Mehmed Nazım Efendi, Mehmed Namık Efendi, Ömer Fevzi Efendi, Ali Vâsıb Efendi, Or-

[1] Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin yetişmeleri ve konumlarına ilişkin bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1945), s. 110-116; Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), s. 81-84; Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2010), Sayı: 21, s. 100-101; aynı yazar, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), s. 31-205; A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (Türkçesi: Şefaettin Severcan), (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), s. 67-73.

[2] Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 101. Şehzadelerin sarayda özel hocalardan gördükleri derslere ve başarı durumlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. aynı yazar, "Şehzade Eğitimini Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 585-595.

[3] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3 (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 1049, 1051. Osman Ergin adı geçen eserinde Yıldız'da faaliyet gösteren Şehzadegân Mektebi'nin sarayın aş kapısı dışında, bugünkü Yıldız Teknik Üniversitesi'nin batısında ve o dönemde Polis Mektebi olan binanın kuzeyinde bulunan iki katlı kargir bir bina olduğu bilgisini vermektedir.

[4] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3, s. 1079.

han Efendi ve Nizameddin Efendi Mekteb-i Sultani'ye devam eden şehzadeler arasında bulunuyordu.[5]

Harbiye Mektebi içerisinde bulunan Hünkâr Dairesi'ndeki sınıflara devam edenler arasında Sultan II. Abdülhamid'in oğulları Nureddin ve Âbid Efendi ile Sultan Reşad'ın oğulları Ömer Hilmi ve Ziyaeddin Efendi, Şehzade Süleyman Efendi'nin oğlu Abdülhalim Efendi, Şevket Efendi'nin oğlu Cemaleddin Efendi bulunuyordu. Ayrıca Abdürrahim Efendi, Fuad Efendi, Ali Vâsıb Efendi, Abdülaziz Efendi, Abdülkerim Efendi, Mehmed Orhan Efendi ve Mehmed Nazım Efendi de Harbiye Mektebi içerisindeki Hünkâr Dairesi'nde eğitim gören şehzadeler arasındaydı.[6] Harbiye Mektebi öğrencisi şehzadeler, mektebin bilhassa Hünkâr Dairesi'nde seviyelerine ve yaşlarına göre birtakım sınıflara taksim olunarak derslere devam ettiler. Harbiye Mektebi'nden ve Kuleli Askerî İdadisi'nden seçilen muallimler burada dersler verdiler.[7]

II. Meşrutiyet'ten sonra şehzadelerin eğitimine dair alınan önemli kararlardan birisi 1913'te Babıâli Baskını'nın ardından ülke siyasetine hâkim olan İttihad ve Terakki Fırkası'nın iktidarı döneminde gerçekleşti. Şöyle ki 1913 yılında yürürlüğe giren *Hanedan-ı Saltanat Azasının Hâl ve Mevkileri ile Vezaifini Tayin Eden Nizamname* ile hanedan hukuku yazılı hâle getirildi. Nizamnamede hanedan üyelerinin eğitimindeki yetersizliğin giderilmesine ilişkin maddeler de vardı. Buna göre hanedan üyelerinin eğitimiyle doğrudan doğruya *Hanedan Umurunun Rü yetine Mahsus Meclis* ilgilenecekti. Böylece şehzadelerin eğitimleri kurumsal bir yapıya kavuşturulacaktı. Padişah yahut veliaht şehzadelerin eğitimine ilişkin heyetin başkanı; sadrazam, padişah tarafından seçilecekler ile şeyhülislam ve harbiye nazırı heyetin üyeleri olarak görev yapacaklardı. Alınan kararların icra ve takibinde, bilhassa şehzadelere yaver atanması ve şehzadelerin Harbiye Mektebi'ne devamları konusunda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın büyük etkisi oldu.[8]

Yukarıda adı geçen nizamname gereği yapılan yeni düzenlemelerle yaşları 8'den 20'ye kadar olanlar ile 20'nin üzerinde olup da askerî eğitim gören şehzadelere refakat etmek üzere emekli askerî zabitler tayin edildi. Böylece şehzadelerin askerî terbiye ve tahsilleri bir intizam altına alınacaktı. Harbiye Nezareti tarafından seçilen bu zabitlerin iyi ahlak sahibi ve bilgili olmalarına dikkat edildi. O sırada askerî eğitim görmekte olan şehzadelerden Cemaleddin, Abdürrahim, Abdülhalim ve Fuat efendilere birer refakat zabiti tayin edildi. Şehzade Seyfeddin Efendi'nin çocukları olup yaşları 20'nin altında bulunan Abdülaziz, Mahmud Şevket ve Ahmed Tevhid efendilerin refakatlerine üçüne mahsus olmak üzere bir zabit tayin edildi. Ali Vâsıb, Şerafeddin ve Abdülkerim efendilerin refakatlerine

[5] Şehzade Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtırâtı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, (İstanbul: YKY Yayıncılık, 2004), s. 102; Vahdetin Engin, 1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani, (İstanbul: Galatasaraylılar Derneği Yayınları, 2003), s. 231.

[6] *Şehzade Ali Vâsıb Efendi*, *Bir* Şehzadenin Hâtırâtı., s. 73-75.

[7] Canlı Tarihler, *Eşref Albatı Hatıraları*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945), Sayı: XII s. 43.

[8] Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 103-105.

de ayrı ayrı olmak üzere emekli askerî zabitler tayin edildi.[9]

Yurt dışına askerî eğitim almak veya eğitimini ikmal etmek için çıkan şehzadeler de oldu. Şehzade Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi Prusya ve Viyana'ya; Osman Fuad, Abdülhalim, Abdürrahim, Ahmed Nureddin, Şerafeddin efendiler de Almanya'ya gönderildiler.[10] 1915 yılında Abdülhalim, Abdürrahim ve Osman Fuad efendiler eğitim maksadıyla Almanya'da bulunuyorlardı. Bunlar için Harbiye Nezareti bütçesinden 125'er lira verilmekte olup bu meblağın 75'er lirasının hanedan-ı saltanat bütçesinden Harbiye Nezareti bütçesine nakli talep edilmişti.[11]

1913 yılında yazılı hâle getirilen hanedan hukukuna ilişkin hususlar, 7 Şubat 1922 tarihinde tanzim edilen *Hânedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme* ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek yürürlüğe konuldu. Kararnamede hanedan üyelerinin başta doğum ve ölümleri olmak üzere mal ve mülk taksimleri, evlenme ve boşanmaları gibi pek çok konuda mesele ele alınmıştı.[12] İlgili kararnamenin *Hanedan-ı Saltanatın Terbiye ve Tahsilleriyle Tayin-i Meslekleri* başlıklı altıncı faslı şehzadelerin talim ve terbiyelerine ilişkin hususlara ayrılmıştı. Bu faslın ilk maddesinde şehzadelerin eskiden beri ve hususi nizamname hükümlerine göre daha doğduklarında asker olarak maiyyet-i seniyye bölüğüne kaydedildikleri hatırlatılmıştı. Sonraki maddede şehzadelerin ibtidai, idadi ve âli mektep tahsillerine nezaret etmek için hususi olarak açılacak idadi mektebine ehil bir zatın Encümen-i Âli tarafından tayini istenmişti.[13] Aynı yıl şehzadeler için idadi bir mektep açılması Osmanlı hükûmeti tarafından gündeme getirildi. Mektep muallimlerinin maaşları ile eğitim için gerekli alet ve edevat vesaire masrafları devletçe karşılanacaktı. Şehzadelerin eğitimine nezaret etmek için Esad Paşa görevlendirildi.[14]

1922 kararnamesi gereğince şehzadeler, yedi yaşına geldiklerinde ilk tahsile başlayacaklardı. Başta dini bilgiler olmak üzere tarih, coğrafya, güzel yazı, Türkçe, Arapça ve Batı dillerinden biri öğretilecekti. Şehzadelerin ilk eğitimlerinden aileleri sorumluydu. Encümen-i Âli, ders nazırı aracılığıyla şehzadelerin eğitim durumunu teftiş edecek ve her sene bir heyet vasıtasıyla imtihanlar icra edilecekti. Eğitimi gereken seviyede olmadığı ortaya çıkanlar idadi mektepte açılacak

[9] Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri) 2/6. 18 Şubat 1914 tarihli irade-i seniyye sureti; BOA, İ.DUİT. 4/86.

[10] Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 183-187.

[11] BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/24-25. Şehzadeler içerisinde aldığı eğitim itibarıyla dikkat çeken isimlerden biri Sultan Mehmed Reşad'ın büyük oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi'dir. Babasının tahtta bulunduğu yıllarda Harbiye Mektebi'ne kayıt yaptıran şehzade, buradaki derslere devam ettiği gibi babasının vefatından sonra Tıbbiye Mektebi'ne girmiş ve mezun olmuştur. Tıp tahsili yapan tek şehzade olarak temayüz etmiştir. Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin hayat hikayesi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Sultan Mehmed Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi (1873-1938)", Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi, C. 1, (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2018), s. 140-169.

[12] Söz konusu kararnameye dair yapılan bir değerlendirme için bkz. Cevdet Kırpık, "Anadolu'da Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlığı ve Hanedan-ı Âli Osman Kararnamesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, (Mayıs 2009), sayı 19, s. 1-24.

[13] BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/63. Meclis-i Umumi İctimaında Kanuniyeti Teklif Olmak Üzere Hazırlanan Kararnâme, 7 Şubat 1922.

[14] BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri) 2/71. 23 Ağustos 1922.

hususi sınıfta tahsillerini tamamlayacaklardı. İlk eğitimini tamamlayan şehzadeler Hazine-i Hassa tarafından tahsis olunacak hususi dairede idadi tahsiline başlayacaklardı. İdadi eğitimini bitirip de diploma alan şehzadeler yeteneklerine göre yine Encümen-i Âli'nin kararıyla Harbiye veya Bahriye mekteplerine gönderilerek yatılı olarak eğitim alacaklardı. Bu mekteplere giren şehzadelere mülazım-ı sani (teğmen) rütbesi verilecekti.[15]

Bahriye Mektebi'ne gönderilecek şehzadelere mülazım-ı sânilik veya mühendislik rütbesi tevcih edildiği gibi bir alay veya gemiye de şehzadelerin kayıtları yapılacaktı. Mektepte tahsilini tamamladıktan sonra iki sene müddetle kayıtlı oldukları alay ve gemide fiili olarak vazife yapacaklardı. Bundan sonra Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde ders görecekler ve hukuk, siyaset ve iktisat dersleri de alacaklardı. İki sene sürecek olan bu yüksek eğitim esnasında ülke yönetimine ilişkin hazırlanacak program dâhilinde başka derslere de yer verilecekti.[16] Alınan bu kararların uygulanmasına yönelik eylemlerde bulunulduğu aşağıda hayat hikayelerine yer verilecek olan Sultan Abdülaziz'in (Saltanatı: 1861-1876) torunları olan bahriyeli son iki şehzade Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendilerin eğitim süreçlerinde görülmektedir.

II. Bahriyeye Kaydolan Şehzadeler

Harbiye Mektebi'nde eğitim gören şehzadeler, bunların eğitim süreçleri ve sonrasında aldıkları görevlere dair gerek arşiv belgelerinde gerekse telif eserlerde kısmen bilgi bulmak mümkün olmaktadır. Harbiyeli şehzadeler ve bunların faaliyetleri ayrı bir çalışmanın konusudur. Bu çalışmada, şimdiye kadar konuya dair bir araştırma bulunmayan bahriyeli şehzadeler üzerinde durulacaktır. Fahrî rütbe tevcihiyle bahriyeye kaydedilen veya Bahriye Mektebi'ne gönderilerek eğitim alan şehzadelere dair derli toplu bir çalışma olmadığından bu konunun arşiv vesikaları üzerinden araştırılması yoluna gidilmiştir. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Osmanlı Bahriye Nezareti evrakının muhafaza edildiği Deniz Müzesi bünyesindeki Deniz Tarihi Arşivi'nde (DTA)[17] yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler bu makaleyle ortaya konulacaktır.

Osmanlı bahriyesine yedi şehzadenin kaydı yapılmış olup bunlardan ilk üçü Sultan Abdülaziz'in oğulları Mahmud Celaleddin, Mehmed Şevket ve Mehmed Seyfeddin efendilerdir. Sultan II. Abdülhamid'in kardeşi Burhaneddin Efendi'nin oğlu olan İbrahim Tevfik Efendi ile padişahın oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi de bahriyeye kayıtlı şehzadelerdendir. Şehzade Mehmed Seyfeddin Efendi'nin iki oğlu, yani Sultan Abdülaziz'in torunları Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendiler de bahriyeye kayıtlı şehzadeler arasında yer almaktadır. Adı geçen şeh-

[15] BOA, A.DVNSHND.d. 2/71s. 63-64.

[16] BOA, A.DVNSHND.d. 2/71 s. 64.

[17] Osmanlı bahriyesi ve denizcilik tarihi araştırmaları için önem arz eden Deniz Tarihi Arşivi'nin muhtevasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler c.II, (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019),s. 751-769.

zadelerden sadece son ikisi Bahriye Mektebi'nde eğitim görmüş olup bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi verilecektir. Bahriyeye kayıtlı olan, Osmanlı vesikalarında geçen tabirle bahriye silkine idhal edilen yedi şehzadenin hayat hikâyesi, kayıt sırasına göre aşağıda ele alınacaktır.

1. Şehzade Mahmud Celaleddin Efendi (1862-1888)

Osmanlı bahriyesinde görev yapan ilk şehzade Sultan Abdülaziz'in beş oğlundan ikincisi olan Mahmud Celaleddin Efendi'dir. Denizciliğe olan ilgisiyle bilinen ve tahtta bulunduğu yıllarda Osmanlı donanmasını Avrupa'nın üçüncü büyük donanması hâline getiren Sultan Abdülaziz,[18] oğlu Mahmud Celaleddin'i 2 Mayıs 1863 tarihinde bahriyeye kaydettirir.[19] Şehzadenin 14 Aralık 1862 tarihinde doğduğu göz önüne alındığında bu kayıt işlemi Mahmud Celaleddin henüz beş aylıkken gerçekleştirilmiştir. Padişahın büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ise berriyeye yani kara kuvvetlerine kaydedilmişti.[20]

Bahriye Meclisi'nde hazırlanan mazbatada, Padişahın berrî ve bahrî askerleri hakkındaki teveccüh ve ihsanının bir delili olmak üzere şehzadelerin askerlik mesleğine girmesinden dolayı memnuniyet duyulduğu beyan edilmekteydi. Mahmud Celaleddin Efendi'nin bahriyeye kaydedilmiş olmasının Osmanlı bahriyesi için iftihar vesilesi olduğu, böylece askerlik şerefinin bir kat daha artırılmış olmasından duyulan memnuniyete ilişkin ifade mazbata yer bulmuştu.[21]

Kayıt işleminden sekiz ay sonra Bahriye Meclisi kararıyla şehzadenin rütbesi çavuşluğa terfi ettirildi ve üç ambarlı Mahmudiye Kalyon-ı Hümayunu'nun Birinci Bölüğü'ne tayini gerçekleştirildi. 1870 yılında rütbesinin binbaşı veya kaymakam olarak terfisine dair Bahriye Nezareti'nin teklif tezkeresi padişaha arz edildiğinde şehzadeye binbaşı rütbesinin tevcihi uygun görüldü.

1872 yılının Ağustos ayına ait bir arşiv belgesinden anlaşıldığına göre Bahriye Nezareti'nin idare binası olan Haliç'in Kasımpaşa sahilindeki Divanhane-i Âmire (Bahriye Divanhanesi) binasında kendisine bir oda da tahsis edilmiş ve bir adet

---

[18] Sultan Abdülaziz'in donanmaya ilgisi ve dönemindeki denizcilik faaliyetlerine ilişkin yapılan önemli bir çalışma için bkz. Dilara Dal, *The Modernization of The Ottoman Navy During The Reign of Sultan Abdülaziz (1861-1876)*, (Doktora Tezi), University of Birmingham, 2015, s. 47-262. Sultan Abdülaziz dönemi deniz harp sanayine dair ayrıca bkz. Ali Fuat Örenç, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayi", *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Editör: Gültekin Yıldız, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), s. 141-145.

[19] *Deniz Tarihi Arşivi* (DTA), MB.d. 64/168, 20 Haziran 1866; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, C. X, (Ankara: TTK Yayınları, 1988), s. 89.

[20] Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'yi kara ordusuna kaydettirmesi ve sonrasında hızla rütbesini yükseltmesi, veraset usulünde yapmak istediği değişiklikle ve bunun için askerî bürokrasiyi yanına çekmeye çalışmakla ilişkilendirilmesine yol açmıştı. Bkz. Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s. 20-21. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin orduya kaydı, rütbe terfisi ve askerî faaliyetleri ile veliaht olarak tayin edilmesine yönelik girişimlere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliaht Yapma Çabaları", *Deutzch-türkische Begegnungen Fetschrift für Kemal Beydilli: Türk Alman Tesadüfleri Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed.: Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, (Berlin: EB verlag, 2013), s. 514-522.

[21] DTA, MB.d. 64/168; Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. X, s. 89.

Resim 1

Sultan Abdülaziz'in ikinci oğlu merhum Şehzade Mahmud Celaleddin Efendi

de gümüş kaplamalı kılıç verilmişti.[22] Bu sırada şehzade 10 yaşında bulunuyordu. Aynı yılın Eylül ayı başlarında şehzade İzmit'e bir ziyaret gerçekleştirdiğinde İzmit ahalisi bundan duydukları memnuniyetlerini İstanbul'a bildirdiler.[23] Ziyarete ilişkin bilgi veren arşiv belgelerinde bahriye talebelerine talim gemisi olarak hizmet veren ve o sırada İzmit'te bulunan Şadiye Kalyon-ı Hümayununun da adı geçmekle birlikte şehzadenin ziyareti bu gemiyle mi yaptığı yoksa gemiyi ziyaret mi ettiği konusunda bir açıklık bulunmamaktadır.

1865 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan askerî salnâmelerde askerî rütbeye sahip şehzadelerin isimleri, rütbeleri, duhul tarihleri ve görevli oldukları mahal "Silk-i Celîl-i Askerîde Bulunan Şehzadegân Hazerâtı" başlığı altında yazılmıştır.[24] 1873 yılının Mart ayında miralay rütbesi bulunan Mahmud Celaleddin Efendi'nin adının Salnâme-i Askerî'de bahriye ümera ve zabitanının üst tarafına yazılması padişah tarafından emredilmiştir.[25] Zırhlı Donanma-yı Hümayun'a nezaret etmek üzere Mahmud Celaleddin Efendi'ye 9 Temmuz 1873'te bahriye mirlivası rütbesi, 23 Aralık 1874'te ise ferik rütbesi tevcih edildi.[26] Bu sırada şehzadenin yaverliğine kaymakam rütbesinde bulunan Hasan Bey tayin edilmişti.[27] Babası Sultan Abdülaziz'in bir darbe ile tahttan indirilmesinden bir ay sonra (Haziran 1876) bahriye hizmetinden çıkarılan Mahmud Celaleddin Efendi, 1 Eylül 1888'de henüz 25 yaşındayken Feriye Sarayı'nda vefat etmiştir.[28]

2. Şehzade Mehmed Şevket Efendi (1872-1899)

Hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte Mehmed Şevket Efendi, Sultan Abdülaziz'in oğlu olarak 1872 yılında doğdu. Bahriyeye kaydedilen ve Tersane-i Âmire kadrosunda yer alan Mehmed Şevket Efendi'ye Sultan Abdülaziz'in

---

[22] DTA, MB.d. 64/168; DTA, MB.d. 77/129; DTA, MKT. 165/74. 25 Ağustos 1872; DTA, MB.d. 93/218. 16 Aralık 1872. DTA, MKT. 139/5.

[23] DTA, MKT. 128/58. Bahriye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığına ve Şadiye Kalyon-ı Hümayunu süvarisine, 11 Eylül 1872; DTA, EHB.J.d. 1628/1-9.

[24] Salnâme-i Askerî, İkinci Def'a, Sene 1283, s. 2. Salnâmenin aynı sayfasında Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin ve Şehzade Nureddin Efendi'nin isimleri de mevcuttur. Buna göre Yusuf İzzeddin Efendi'nin Kasım 1861'de askeriyeye girdiği, 1866 yılında binbaşı rütbesine terfi ettiği, Birinci Ordu'nun Beşinci Talia Taburu'nda görevli bulunduğu ve Harbiye Mektebi'nden mezun olduğu bilgileri mevcuttur. Sağ Kolağası rütbesindeki Nureddin Efendi'nin ise Eylül 1861'de askeriyeye girdiği, Haziran 1866'da sağ kolağası rütbesine yükseldiği, Birinci Ordu'nun Üçüncü Talia Taburu'nda görevli olduğu ve Harbiye Mektebi mezunu olduğu bilgisi görülmektedir.

[25] DTA, MB.d. 77/142; DTA, MB.d. 104/4. 5 Mart 1873.

[26] DTA, MKT. 174/69. 9 Temmuz 1873; DTA, MKT. 174/74. Bahriye Nezareti'nden Bâbıâli'ye 11 Temmuz 1873; DTA, MKT. 174/81. 12 Temmuz 1873; BOA, MB.i. 31/5. 23 Aralık 1874. Şehzade, Birinci Dereceden Mecidî Nişanı ve 1872 senesinde ise Murassa Osmanî Nişanı ile taltif edilmişti. Bkz. Füsun Gülsüm Genç, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 107.

[27] Basiret, 7 Rebiülahir 1292 [13 Mayıs 1875], Sayı: 1523, s. 1.

[28] Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, (Ankara: Küğ Yayınları, 1969), s. 206; Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990), C. 2 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1969), s. 280; Füsun Gülsüm Genç, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak*, s. 107, 111. Mahmud Celaleddin Efendi'nin aynı zamanda piyanist ve flütist olduğu kaynaklarda yazılıdır.

iradesiyle 20 Mayıs 1875 tarihinde yüzbaşı rütbesi tevcih edildi.[29] Mehmet Şevket Efendi'nin 1875 yılı askerî salnâmesinde bahriye yüzbaşısı, 1876 yılındaki askerî salnâmede ise bahriye sol kolağası rütbesiyle kayıtlı olduğu görülmektedir.[30]

Mehmed Şevket Efendi'nin dört yaşındayken babasını kaybetmesi üzerine Sultan Abdülhamid, çok sevdiği bu amcazâdesine sahip çıkarak onu Yıldız Sarayı'nda kendi oğullarıyla beraber büyütmüştür. Malta Köşkü de tahsis edilen Mehmed Şevket Efendi, 22 Ekim 1899'da henüz 27 yaşındayken vefat etmiştir.[31]

3. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi (1874-1931)

Sultan II. Abdülhamid'in çok sevdiği ve genç yaşta vefat eden kardeşi Şehzade Burhaneddin Efendi'nin oğlu olan İbrahim Tevfik Efendi, 6 Kasım 1874 tarihinde doğdu. Babasının vefatıyla iki yaşında yetim kalan bu şehzadeye amcası Sultan II. Abdülhamid sahip çıktı ve onu kendi oğlu gibi büyüttü.[32] Bu ilgi sayesinde İbrahim Tevfik Efendi, Yıldız Sarayı'nda padişahın oğullarına özel hocalar tarafından verilen dersleri aynı müfredat içerisinde aldı. Derslerde başarılı bir performans sergiledi.[33] Şehzade, padişahın emriyle 1878 yılında bahriyeye kaydedildi. 1883 yılının Ağustos ayında sağ kolağalığı rütbesine terfi ettirildi.[34] Padişahın bu icraatının, zaten kanun gereği verilmekte olan şehzade maaşına ilave olarak, terfi ettirilen rütbesinde de maaş bağlanmasına ve şehzadenin maddi olarak desteklenmesine yönelik bir uygulama olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Resmî kayıtlardan İbrahim Tevfik Efendi'nin son rütbesinin bahriye sağ kolağalığı olduğu tespit edilmektedir. Bazı eserlerde onun amcası II. Abdülhamid tarafından ferik (koramiral) rütbesine yükseltildiği[35] bilgisi görülmekle beraber buna ilişkin birincil kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Bahriye Nezareti tarafından ilk defa 1889 senesinde yayımlanan ve Cumhuriyet'in ilanına kadar düzenli olarak basılmış olan Bahriye Salnâmelerinin 1909 yılına kadar olan sayılarında İbrahim Tevfik Efendi, Bahriye Silahendâz ve İtfaiye Tabur-ı Hümayunu'nda kayıtlı görülmektedir. Bahriye salnâmelerindeki bilgilerden şehzadenin kol-ı evvel rütbesinde olduğu ve bu rütbeye 1883 (1299) yılında atandığı anlaşılmaktadır. Bahriyeye giriş tarihi olarak ise 1879 (1295) gösterilmektedir.[36] İbrahim Tevfik

---

[29] *Basiret* 15 Rebiülahir 1292 [21 Mayıs 1875], Sayı: 1530, s. 1.

[30] *Salnâme-i Askerî*, Altıncı Def'a, Sene 1292, s. 2; *Salnâme-i Askerî*, Yedinci Def'a, Sene 1293, s. 2.

[31] Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 285.

[32] Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), s. 91-94; Gültekin Oransay, Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?, C. 1, s. 282.

[33] Cevdet Kırpık, "Şehzade Eğitimini Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 589, 594, 601.

[34] BOA, Y.PRK.AZJ. 2/19. 24 Şubat 1878; DTA, ŞUB.d. 104/50. 23 Ağustos 1883.

[35] Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, s. 282; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 268.

[36] *Salnâme-i Bahrî*, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1307, s. 81; *Salnâme-i Bahrî*, Onuncu Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1317, s. 65; *Bahriye Salnâmesi*, Ondördüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1321, s. 68; *Bahriye Salnâmesi*, Onyedinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1326, s. 63. Şehzadenin, altın ve gümüş madalyanın yanında birer adet Murassa İmtiyaz, Murassa Osmani ve Murassa Mecidî nişanlarıyla taltif edildiği de salnâmelerdeki bilgilerden elde edilmektedir.

Efendi'nin maiyetinde bir bahriye mülazımının görev yaptığı da görülmektedir.[37]

1920 yılının Mart ayında İstanbul işgale uğradığında, Osmanlı hanedanına göz dağı vermek maksadıyla İbrahim Tevfik Efendi ve eşi İngilizler tarafından tevkif edilmiştir. İbrahim Tevfik Efendi, 1924 yılında Osmanlı hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmalarına ilişkin kanun üzerine Paris'e gidip oraya yerleşmiş ve şehzade, Nice'de 57 yaşındayken 31 Aralık 1931'de vefat etmiştir.[38]

4. Şehzade Mehmed Seyfeddin Efendi (1874-1927)

Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi bahriyeye kaydedilen şehzadeler arasındaydı. 22 Eylül 1874 tarihinde doğan[39] ve henüz iki yaşındayken babası vefat eden Seyfeddin Efendi'nin bahriyeye kayıt işlemi geç bir tarihte gerçekleşti. Sultan Mehmed Reşad'ın (Saltanatı: 1909-1918) onayı ile şehzade 7 Şubat 1916'da fahrî kalyon kaptanı (miralay) rütbesine, 28 Temmuz 1918'de ise liva amiral (tuğamiral) rütbesine terfi ettirildi.[40] Osmanlı bahriyesinde bir faaliyeti tespit edilemeyen Seyfeddin Efendi'nin emrine kendi talebi üzerine bir istimbot tahsis edilmişti. Bu istimbot, şehzadenin Ortaköy'deki dairesi önünde bulunuyordu. Şehzade, 1921 yılında tamirat ve noksanlarını karşılamak üzere Bahriye Nezareti'nden Dımaşk adlı istimbotun kendisine tahsisini istemiş ve bu talebi uygun görülmüştü.[41]

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da ortaya çıkan kargaşa ve işgaller karşısında çaresizlik içinde bulunan Osmanlı Hükûmeti, Anadolu'ya bazı şehzadelerin başkanlığında nasihat heyetleri göndererek halkı sükûnete davet etmişti. Bu amaçla başında şehzadelerin bulunduğu iki heyet oluşturmuş, heyetlerden biri Anadolu'ya biri de Trakya'ya gönderilmiştir.[42] 1919 yılının Nisan ayında Trakya'ya gönderilmesi kararı alınan heyetin başında Şehzade Seyfeddin Efendi bulunuyordu. Heyette eski Harbiye Nazırı Ferik Cevad Paşa, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Fevzi Paşa ve iki de teğmen rütbesinde yaver mevcuttu. Ule-

---

[37] Bu görev için 1895 yılında bahriye mülazımı Memduh Bey vazifelendirilmişti. Aynı yıl rütbesi irade-i seniyye ile yüzbaşılığa terfi ettirildi. Bkz. DTA, ŞUB.d. 390/120. 27 Ağustos 1895.

[38] Gültekin Oransay, Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?, C. 1, s. 282; Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, C. 2, s. 268; Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 98.

[39] BOA, A.DVNSHND.d. 1/5; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/2.

[40] DTA, YKL.d. 3942/1-2; BOA, BEO. 4526/339395. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne. 29 Temmuz 1918. Aynı irade-i seniyye ile Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi'ye de bahriye kaymakamlığı rütbesi verilmişti: DTA, BN. 98/2073. Harbiye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne. 8 Şubat 1916. 27 Temmuz 1884'te diğer şehzadelerle birlikte Seyfeddin Efendi'ye de Birinci Rütbeden Osmani nişanı tevdi edilmişti: BOA, İ.DH. 925/73362. 27 Temmuz 1884.

[41] DTA, BN. 685/28091. Dersaadet Liman Riyaseti'nden Bahriye Nezareti'ne. 7 Mart 1916; DTA, BN. 257/7575. Tersane-i Âmire Fabrikalar Müdürlüğünün 8 Ocak 1920 tarihli yazısı; DTA, BN. 596/23577. Bahriye Nezareti'nden Haliç Komodorluğuna. 25 Ağustos 1921. Küçük Çamlıca'da bir köşkü bulunan Seyfeddin Efendi, Erenköy'de Bostancıbaşı'da bir köşkte kiracı olarak da oturdu. Ayrıca Zincirlikuyu'da ikametine mahsus bir kasrı vardı. Bu kasır dâhilinde bulunan taş ocaklarından 1920 yılında işgalci İngiliz askeri birliği tarafından Şişli-Maslak yolunun tamirinde kullanılmak üzere taş çıkarılmıştı. BOA, Y.PRK.ZB. 26/57; BOA, A.DVNSHND.d. 2/26; BOA, BEO. 486/328894; BOA, BEO. 4560/341937; BOA, DH. İ.UM. 1911/1087. Lef 1,2,4.

[42] İsmail Efe, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2015, s. 270.

Resim 2

Bahriyeye kayıtlı şehzadeler arasında bulunan Mehmed Seyfeddin Efendi ve İbrahim Tevfik Efendi'nin de bulunduğu Osmanlı şehzadelerinin birlikte yer aldıkları bir fotoğraf.

Kaynak: Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 136.

madan Ziyaeddin Efendi ve Hariciye Tercüme Kalemi mümeyyizi de heyette yer alıyordu.[43] Anadolu'ya ve Trakya bölgesine gönderilen şehzadelerin riyasetindeki heyetler gittikleri yerlerde halka savaştan sonra ortaya çıkan durumu anlatan ve onları sükunete davet eden padişahın beyannamesini okumuşlardır.[44]

Osmanlı donanmasının iyi bir seviyeye getirilmesi maksadına yönelik olarak Donanma Cemiyeti tarafından Birinci Dünya Harbi sırasında yürütülen kampanya sırasında Seyfeddin Efendi, cemiyete 60.000 kuruş bağışta bulunmuştur.[45]

Denizcilik ve gemi inşası konusunda merakı olan Seyfeddin Efendi, 1918 yılında tedavi için Viyana'ya ve Karsbald kaplıcalarına gitmişti.[46] 1924 yılında Türkiye sınırları dışına çıkarılmadan evvel bahriyedeki son rütbesinin ferik (koramiral)

[43] BOA, BEO. 4569/342652. Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne, 24 Nisan 1919; BOA, BEO. 4569/342658, Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne. 26 Nisan 1919. Kısa süre sonra alınan yeni bir karar üzerine ilgili heyetin reisliğine Şehzade Cemaleddin Efendi atanmış ve 28 Nisan 1919'da İstanbul'dan hareket eden nasihat heyeti gerekli görüşmelerde bulunduktan sonra 9 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştü. Bkz. İsmail Efe, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri*, s. 270-271.

[44] İlgili beyannamenin tam metni için bkz. İsmail Efe, "Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ocak 2016), C. 6, Sayı: 1, s. 236-237.

[45] BOA, İ.DUİT. 1/104. Lef 4. Donanma Cemiyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne. 21 Şubat 1916. Aynı dönemde Donanma Cemiyeti'ne Veliaht-ı Saltanat Vahdettin Efendi 60.000 kuruş, Şehzade Abdülmecid Efendi 70.800 kuruş bağışta bulunulmuştu.

[46] BOA, BEO. 4502/337650. Sadaret'ten Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine. 10 Şubat 1918. BOA, BEO. 4533/339808. Sadaret'ten Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine 8 Eylül 1918.

olduğu bazı kaynaklarda ifade edilmekle birlikte[47] arşiv kaynaklarında bu rütbenin liva amiral (tuğamiral) olduğu yazılıdır. Yurt dışına çıkarıldıktan sonra Paris'e yerleşen Seyfeddin Efendi, 19 Ekim 1927'de Nice'de vefat etmiştir.[48]

5. Şehzade Mehmed Burhaneddin Efendi (1885-1949)

Sultan II. Abdülhamid'in dördüncü oğlu olarak 18 Aralık 1885 tarihinde doğan Burhaneddin Efendi bahriyeye kayıtlı bir diğer şehzadedir. Şehzade 5 yaşındayken padişahın emriyle Orhaniye Firkateyn-i Hümayunu'na tayin edildi. II. Abdülhamid döneminin temayüz etmiş Bahriye Nazırı olan Hasan Hüsnü Paşa bunun bahriyeyi ve bahriyelileri bahtiyar ettiğini beyan ederek Padişaha teşekkür etti.[49] Şehzadenin 1892 yılı Ocak ayı maaş ve tayın bedeli 92 kuruş, 1893 yılı Mayıs ayı maaş ve tayın bedeli ise 373 kuruştu. Bu maaş şehzadeye Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşiriyeti'nden ödendi. 18 Haziran 1893'te şehzadenin uhdesine sol kolağalığı rütbesi tevcih edildi.[50] Burhaneddin Efendi'nin hususi eğitimiyle ilgilenmek üzere 1890 yılında Erkânı Harbiye-i Bahriye binbaşılarından ve aynı zamanda Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın damadı olan Hikmet Bey, yaveran-ı hazret-i şehriyari unvanıyla Yıldız Sarayı'na tayin edildi.[51] Mehmed Ekrem Bey de Burhaneddin Efendi'nin maiyetinde, maiyet-i seniyye çavuşu olarak görev yaptı.[52]

Kamuoyunda II. Abdülhamid'in en çok sevdiği oğlu olarak bilinen, padişahın selamlıklarda ve saltanat arabasında yanına oturttuğu Burhaneddin Efendi'nin veliaht ilan edileceği rivayetleri dahi dolaşmıştır. Padişahın selamlık alayları sırasında Şehzade Burhaneddin Efendi ile Şehzade İbrahim Tevfik Efendi, bahriyeli olduklarından bahriye alayının en önünde bahriye üniformalarıyla selam dururlardı.[53] İyi piyano çalan Burhaneddin Efendi'nin yedi yaşındayken bestelediği bir

---

[47] Nuri Özcan, "Seyfeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2009, C. XXXVII, s. 31; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 287.

[48] Şehzadenin cenazesi Şam'a götürüldü ve Sultan Selim Camii haziresine defnedildi. Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, s. 269; Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 206.

[49] BOA, A.DVNSHND.d. 1/7; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/4; DTA, MKT. 641/28. 16 Haziran 1890.

[50] DTA, MKT. 685/78. Bahriye Nezareti'nden Hassa Ordu-yu Hümayunu Müşiriyeti'ne, 26 Nisan 1892; DTA; 736/1; DTA, BN. 323/10486. Hassa Ordu-yı Hümayunu'ndan Bahriye Nezareti'ne. 18 Haziran 1893; DTA, Sandıklar, 75A/195. Bahriye Nezareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a. 18 Haziran 1893.

[51] 1897 yılında açılan Bahriye Müze ve Kütüphanesi İdaresi'nin ilk müdürü olan Mehmed Hikmet Bey, Osmanlı bahriyesinde iyi yetişmiş kurmay subaylardan biriydi. Birkaç yabancı dil bilen Hikmet Bey, mirliva rütbesine kadar yükselmiş olup Osmanlı donanmasının ve deniz ticaretinin ıslahına ilişkin layihalar da hazırlamıştı. Bkz. DTA, ŞUB.d. 391/19. 1 Ocak 1894; BOA, DH.SAID.d. 153/39 Hikmet Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Basra Komodorluğu'na tayin edilmişti. Hikmet Paşa'nın hayatı ve Basra'daki faaliyetlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 82-88.

[52] DTA, ŞUB. 498/187. İrade-i Seniyye Sûreti, 18 Mayıs 1902.

[53] Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1986), 3. baskı, s. 28, 63; Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 310-311. Kara ordusuna mensup fırka ve alaylarda kayıtlı bulunan diğer şehzadeler *de kendi birliklerinin önünde selama dururlardı: Ayşe Osmanoğlu*, *Babam* Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım), s. 62-63.

bahriye marşının notası 1893 yılında basıldı ve icra edildi.[54] Bestelenen marşın bahriye askerlerine meşk ve talim ettirilerek ara sıra çaldırılmasına dair 1894 yılında padişah iradesi çıktı.[55]

6 Nisan 1903 tarihinde deniz yoluyla İstanbul'a gelen Alman İmparatoru II. Wilhem'in oğulları Prens Freidrich Wilhem ve Prens Eitel Friedrich'in Dolmabahçe rıhtımında karşılanması için Sultan II. Abdülhamid, Şehzade Burhaneddin Efendi'yi vazifelendirdi. Şehzade ile birlikte Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Bahriye Mirlivası Hikmet Bey de beraber olduğu hâlde prensleri Burhaneddin Efendi karşıladı. Bu sırada tercümanlık vazifesini Hariciye Nazırı Tevfik Paşa yaptı.[56] II. Abdülhamid döneminde askerî kurumlarda icra edilen konserlere Burhaneddin Efendi'nin gönderildiği görülmektedir. 3 Eylül 1908 akşamı Bahriye Mektebi'nde, 11 Eylül 1908 akşamı Harbiye Nezareti dairesinde verilen konserlere Burhaneddin Efendi'nin katılmasına dair irade çıkmıştır.[57]

1908 yılının Ekim ayında resmi açılışı gerçekleştirilen ve başkanlığını Bahriye Mirlivası Hikmet Paşa'nın yaptığı Zâbitân-ı Bahriye Kulübü'nün fahrî başkanlığını kabul eden Şehzade Burhaneddin Efendi, kulübün açılışında da bizzat bulunmuştur. Hikmet Paşa, açılış konuşmasında, Şehzade Burhaneddin Efendi'yi, bahriye zâbitlerinin muazzez bir arkadaşı olarak takdim etmiş ve onun burada bulunmasının bir iftihar kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Hikmet Paşa konuşmasında, yakında icra edilecek olan deniz seyahati ve manevralarda Burhaneddin Efendi ile diğer şehzadelerin de bulunmasını temenni ettiklerini ifade etmiştir.[58] Bu durum Şehzade Burhaneddin Efendi'nin çocukluğunda onun hocalığını yapan Hikmet Paşa'nın sonraki yıllarda şehzade ile olan yakın ilişkisini sürdürdüğünün de bir göstergesidir.

Burhaneddin Efendi, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildiğinde bahriye sağ kolağası rütbesindeydi ve darbenin ardından Orhaniye Firkateyni'nden Hamidiye Kruvazörü'ne tayin edildi. Bu tayine ilişkin yazışmalar esnasında Bahriye Nezareti, şehzadenin hiçbir zaman vazifesine devam etmediği, kendisinden istifade edilemediği ve zaten Bahriye Mektebi mezunu da olmadığından kendisinden istifade edilemeyeceği mütalaasında bulundu. Bunun üzerine Bâbıâli, şehzadenin rütbesinin ref ine yani yok hükmünde değerlendirilmesine karar verdi. Hazine tarafından şehzadelerin zaten maaş tahsisi bulunduğu değerlendirilmesi yapılarak kendisine ayrıca Bahriye Nezareti'nden bir maaş tahsisine gerek olmadığı ifade edildi.[59]

İttihatçılarla iyi ilişkiler içinde olduğu anlaşılan[60] Burhaneddin Efendi'ye, Bi-

---

[54] Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 324; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 28, 62.

[55] DTA, MKT. 765/74. Bahriye Nezareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a, 3 Mart 1894.

[56] İkdam, Sayı: 3166, 7 Nisan 1903, s. 1-2.

[57] DTA, ŞUB. Dosya 799A, Belge 475. 3 Eylül 1908 tarihli irade-i seniyye; BOA, BEO. 3395/254273. Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne. 11 Eylül 1908.

[58] Ceride-i Bahriye, Sene: 19, Sayı: 391, 2 Teşrin-i Evvel 1324 [15 Ekim 1908], s. 1.

[59] DTA, ŞUB.d. 737/50. 30 Mayıs 1909; BOA, BEO. 3576/268173. Lef 2, Bahriye Nezareti'nden Sadaret'e. 12 Haziran 1909; BOA, BEO. 3576/268173, Lef 1. Sadaret'ten Bahri Nezareti'ne. 16 Haziran 1909.

[60] Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 312-313.

rinci Dünya Harbi sırasında tekrar fahrî bahriye rütbesi tevcih edildi. 6 Şubat 1916 tarihinde fırkateyn kaptanı (yarbay), 29 Temmuz 1918'de ise kalyon kaptanı (albay) türbesine terfi ettirildi.[61] Şehzade Burhaneddin Efendi'nin 1915 yılının Ekim ayında Viyana'da olduğu, 1916 yılının Ekim ayında bir süreliğine Avrupa'ya gitmek üzere talepte bulunduğu, 1921 yılının sonlarında Viyana'da Bristol Oteli'nde ikamet ettiği anlaşılmaktadır.[62] Avrupa'da bir gezide bulunduğu sırada Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine yurda dönmeyen Burhaneddin Efendi, 15 Haziran 1949'da New York'ta vefat etti. Cenazesi Şam'a götürülerek Sultan Selim Camii haziresine defnedildi.[63]

6. Şehzade Mahmud Şevket Efendi (1903-1973) ve Şehzade Ahmed Tevhid Efendi (1904-1966)

Mahmut Şevket ve Ahmed Tevhid, Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin çocukları olup aralarında bir yıl yaş farkı vardı. Mahmud Şevket 30 Temmuz 1903'te, Ahmed Tevhid 30 Kasım 1904'te doğdu.[64] İki kardeş askerî eğitimlerini piyade mülazımı rütbesinde olarak diğer şehzadelerle beraber Ihlamur Kasrı'ndaki Şehzadegân Mektebi'nde aldıkları sırada Harbiye Nezareti'nin teklifi üzerine 5 Haziran 1918'de Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'ne kayıt yaptırmalarına dair hususi irade çıktı.[65] Ordu ve donanmada kayıtlı bulunan şehzadelerin 12 yaşını dolduranların kara kuvvetlerinde mülazım-ı sâniliğe, bahriyede mülazımlığa terfileri padişah iradesi gereğiydi. Mahmud Şevket 15, Ahmed Tevhid 14 yaşında olduğundan bunların uhdelerine bahriye mülazımlığı rütbesi uygun görüldü.[66]

Bahriye Mektebi'ndeki eğitime ilişkin alınan karara göre şehzadeler öğleye kadar eğitim görecekler, öğleden sonra İstanbul'a gönderileceklerdi. Mektepte şehzadeler diğer öğrencilerin tâbi olduğu kurallara uyacaklar ve onlar gibi her imtihana gireceklerdi. Jimnastik vesaire oyunlarda şehzadeler dâhili elbise giye-

---

[61] DTA, YKL.d. 3942/3. Aynı irade-i seniyye ile Sultan II. Abdülaziz'in oğlu Seyfeddin Efendi'ye de bahriye miralaylığı rütbesi tevcih edilmişti: DTA, BN 98/2073. Harbiye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne. 8 Şubat 1916. Hanedân-ı Âli Osman, murassa iftihar, murassa imtiyaz, murassa Osmani ve murassa Mecidi nişanları bulunan Burhaneddin Efendi, altın gümüş imtiyaz, altın liyakat, sanayi ve altın Hicaz madalyası ile de taltif edilmişti. 1895 senesinde Avusturya İmparatoru tarafından da bir nişan verilmişti. BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/39; BOA, Y.EE. 62/8. 10 Haziran 1895.

[62] BOA, HR.SFR.04. 895/108. 26.10.1915; BOA, A.DVNSHND.d. 2 /37; BOA, HR.UHM. 211/43. 1921.11.06.

[63] Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, s. 151; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 324. Burhaneddin Efendi 1902 senesinde Beylerbeyi sırtlarında iskân ettirilen Rumeli muhacirleri için bir cami yaptırmıştı. Daha sonra bu semt Burhaniye adı ile anılmıştır. Bkz. Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 311. Cami ile birlikte bir de mektep inşa edilmiş olup bunların resmi açılışı 30 Haziran 1903 tarihinde yapılmıştı. Bkz. *İkdam*, 1 Temmuz 1903, Sayı: 3251, s. 1.

[64] BOA, A.DVNSHND.d. 1/9-10; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/6, 8.

[65] BOA, BEO. 4520/338928. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne. 5 Haziran 1918; BOA, BEO. 4522/339149. Sadaret'ten Bahriye ve Harbiye Nezaretlerine. 9 Temmuz 1918; DTA, MBN. 517/48. Bahriye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne. 23 Haziran 1918; DTA, MBN. 517/50. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şubenin 24 Temmuz 1918 tarihli yazısı; DTA, YKL.d. 3942/8.

[66] DTA, MBN. 517/46. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şube Evrakı. 8 Temmuz 1918.

Resim 3

Sultan Abdülaziz'in oğlu Mahmud Şevket Efendi

Kaynak: Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 91

cekler, ağır ve tehlikeli hareketleri yapmaya zorlanmayacaklardı.[67]

Şehzadelerin Bahriye Mektebi'ndeki eğitimine ilişkin yayınlanan talimatta onların giyim kuşamından eğitimlerine ve kalacakları mekâna dair ayrıntılı bilgiler vardı. Yatılı olarak gece mektepte kalmaları durumunda bunlara hususi bir oda tahsis edilecekti. Şehzadelerin refakatine itimat edilir genç bir zabit verilecek, bu zabit onların her türlü eğitimine ihtimam gösterecekti. Şehzadelerin bulundukları sınıflarda yahut gemilerde öğrencilerle aralarında fark gözetilmeyecek, hiçbir teşrifata tabi tutulmayacak ve diğer öğrencilerle beraber yemek yiyeceklerdi. Bütün öğrencilerin şehzadelere hürmet ve muhabbet göstermeleri telkin edilecekti. Şehzadeler emsalleriyle aynı dersleri görmek ve imtihana tabi olmakla beraber imtihan sonucuna bakılmayarak sınıflarının daima birincisi olarak telakki edileceklerdi. Arma, filika, kazan önü gibi ağır işlerden de muaf tutulmayacaklardı. Bilakis icra edilecek bir manevrada veya bir hizmette tercih olunacaklardı. Eğitim sırasında amirlerin şehzadelere karşı saygılı, ciddi ve adil olmaları, şehzadelerin denizciliğe ve gemiciliğe ilişkin alakalarının artırılmasına yönelik gayret gösterilmesi talep edilmişti. Bu talimat başta Bahriye Mektebi Müdüriyeti ile şehzadelerin

[67] DTA, MBN. 526/216. Bahriye Nezareti'nden Güverte Mektebi Müdüriyeti'ne. 6 Ocak 1918 tarihli mahrem ve hizmete mahsus damgalı yazı.

hususi muallimlerine ve şehzadeler yaveri olarak da görev yapan Kıdemli Yüzbaşı Sedat'a 7 Ekim 1918'de tebliğ edilmiştir.[68]

Şehzadelerin veya hanedana mensup olanların eğitim gördükleri mekteplerde hususi dairelerde kalması Avrupa'da da uygulanan bir yöntem olduğu değerlendirilerek Bahriye Mektebi'nde şehzadeler için özel odalar tahsisi gündeme geldi.[69] Bunun için Heybeliada'daki Ruhban Okulu içinde Rum Patriğine mahsus olup kullanılmayan odanın şehzadelerin kullanımına verilmesi düşünüldü. Patrik Efendi'den izin talep edildiğinde, bundan memnuniyet duyacağını beyan etti.[70] Bahriye Mektebi'nde şehzadelerin maiyetine bir sandal ve iki sandalcı verildi. Bunlar aynı zamanda emirber olarak vazife yapacaklardı.[71]

Ahmed Tevhid Efendi'nin Bahriye Mektebi muallimlerden seçilen bir heyet tarafından yapılan imtihanı neticesinde namzet ikinci sınıf derslerini takibe muktedir olduğu anlaşılmıştı.[72] Bahriye Mektebi'ne kayıt ve kabul işlemleri gerçekleştirilen Mahmud Şevket ve Ahmed Tevhid'e 9 Temmuz 1918'de bahriye mülazımı rütbesi tevcih edildi. Fakat şehzadelerin Bahriye Mektebi'ndeki eğitimleri fazla uzun sürmedi. Birkaç ay sonra bu iki şehzadenin diğer şehzadeler gibi askeri eğitimlerine Ihlamur Kasrı'nda devam etme kararı alındı. Bahriye Mektebi'nin harbiye kısmı derslerine sıra gelince Bahriye Mektebi'ne devam etmeleri planlandı.[73]

Mondros Mütarekesi sonrasında Harbiye Mektebi'nin İstanbul'a giren işgal kuvvetleri tarafından basılması üzerine, burada eğitim gören şehzadeler için Ihlamur Kasrı tahsis edildi. Şehzadegân Mektebi adı verilen sınıflarda Harbiye Mektebi'nden ve Kuleli Askerî İdadisi'nden gelen hocalar dersler verdiler. Ali Vâsıb Efendi, Abdülaziz Efendi, Âbid Efendi, Abdülkerim Efendi, Orhan Efendi ve Nazım Efendi bu sırada eğitim gören şehzadeler arasındaydı. Fakat memleketin içinde bulunduğu siyasi ve askerî ortam, İzmir'in ve İstanbul'un işgal altında bulunması gibi hususlar göz önüne alındığında ne Saray'ın ve hükûmetin ne de Harbiye Nezaretinin Ihlamur Kasrı'nda bulunan şehzadelerin eğitimini dikkate alması söz konusu olabildi. Hocaların maaşları dahi verilemedi. Bunun üzerine mektep kapatıldı ve şehzadelerin eğitimi sona erdi.[74] Buna rağmen Mahmud Şevket Efendi, Bahriye Mektebi'nden 1922 yılının Temmuz ayında aliyülâlâ (pekiyi) derecesiyle mezun oldu. 30 Temmuz 1922'de Sultan Vahdeddin'in (1918-1922) iradesi ile fahrî padişah yaveri olarak tayin edildi.[75]

Ahmed Tevhid Efendi ise Ihlamur Kasrı'ndaki Şehzadegân Mektebi'ndeki ders-

---

[68] DTA, BN. 596/23576. Bahriye Nazırı Ahmed Cemal imzalı ve "Bahriye Silkine Duhul Edecek Şehzadeler Hazerâtının Suret-i Terbiye ve Tahsilleri Hakkında Talimat" başlıklı mahrem ve hizmete mahsus damgalı yazı; DTA, BN. 517/56, 58. Bahriye Mektebi Müdüriyetinin 7 Ekim 1918 tarihli tamimi. Sureti için bkz. Ek-1.

[69] DTA, MBN. 517/54. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şube Müdüriyetinin 15 Ağustos 1918 tarihli yazısı.

[70] DTA, MBN. 517/53. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şubesinin 24 Ağustos 1918 tarihli yazısı.

[71] DTA, MBN. 517/53. Bahriye Mektebi Müdüriyetinden Bahriye Nezareti'ne. 3 Aralık 1918.

[72] DTA, MBN. 517/41. Bahriye Mektebi Müdüriyetinin 7 Ekim 1918 tarihli yazısı.

[73] DTA, YKL.d. 3942/8.

[74] Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 90-91.

[75] DTA, YKL.d. 3942/5, 7, 8. Bu defterde Şehzade Ahmed Tevhid Efendi'nin 2 Ekim 1923'te emekli edildiği bilgisi de bulunmaktadır.

lere düzenli olarak devam etmediğinden mezun olamadı. Derslere devam etmesi hususunda 1922 yılının Nisan ayında Bahriye Nezareti tarafından hanedandan talepte bulunuldu. Şehzadenin bahriyedeki eğitim seviyesinin tespiti amacıyla bir heyet teşkil edildi ve yapılan imtihanda üçüncü sınıf programına takibe yeterli olmadığı görüldü. Heyet tarafından şehzadenin bahriye eğitimine namzet programıyla başlaması kararı verildi. Fakat bu sınıfın ve hatta bunun bir üst sınıfı olan birinci ve ikinci sınıfların dahi İstanbul'un işgal edilmiş olmasından dolayı eğitim vermediği göz önüne alınarak şehzadenin hususi muallimler tarafından eğitilmesinin uygun olacağı yönünde görüş bildirildi.[76]

Bahriye Mektebi'ne kayıt yaptıran iki şehzadeden diğeri olan Ahmed Tevhid Efendi'nin buradan mezuniyeti mümkün olmadı. Osmanlı hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmasına ilişkin alınan karar sonrası Ahmed Tevhid Efendi, babası Seyfeddin Efendi ve diğer kardeşleriyle birlikte 1924'de Beyrut'a gitti. Bir müddet sonra Roma'ya, ardından Nice'e ve son olarak Kahire'ye yerleşti. 1940 yılından sonra Kahire'de yaşayan ve hiç evlenmeyen Ahmed Tevhid Efendi, 24 Nisan 1966'da Beyrut'ta vefat etti.[77]

Ahmed Tevhid Efendi ile beraber yurt dışına çıkarılmış olan bahriyeli şehzade Mahmud Şevket Efendi ise Mısır'da bulunduğu yıllarda Türkiye'ye dönmek üzere Ankara'dan birkaç defa izin talebinde bulunduysa da buna cevap verilmedi. 1 Eylül 1939 tarihinde İskenderiye'den Milli Müdafaa Vekaletine çektiği bir telgrafında Türkiye'ye gelmek istediğini bildirdi.[78] 1945 yılında Kahire'den Cumhurbaşkanlığı makamına çektiği diğer bir telgrafında ise memleketi Türkiye tarafından kendisine verilecek her türlü görevi kabul edeceğini, Türkiye adına Birleşmiş Milletler nezdinde, Türkiye'nin içinde veya dışında verilecek bütün işleri yapmaya hazır olduğunu beyan etti.[79] 1953 yılında Kahire'de bulunduğu anlaşılan Mahmud Şevket Efendi, orada Mısır Sivil Havacılık Cemiyetini kurup başkanlığını da yaptı. Şehzade İstanbul'da iken pilot brövesi almıştı. Mahmud Şevket Efendi 31 Ocak 1973'te Güney Fransa'da Gard'da vefat etti ve orada defnedildi.[80]

---

[76] DTA, MBN. 481/299-300, 317. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne, 13 Nisan 1922, Bahriye Mektebi'nin 17 Eylül 1922 tarihli yazısı. Bu sırada Tevhid Efendi'nin yaverliğine bir bahriye subayı (Güverte Mülazımı Ahmed Rıfat Efendi) da atanmıştı. Bkz. DTA, MBN. 1289. Bahriye Nezareti IV. Dairesi'nden Bahriye Nezareti'ne. 31 Ağustos 1921.

[77] Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. II, s. 288; Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. I, s. 133

[78] Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10/203-391-3. Belge 2. Mahmud Şevket Efendi'den Milli Müdafaa Vekaleti'ne. 31.8.1939. Mahmud Şevket Efendi, söz konusu telgrafında altı buçuk asırlık bir tarihe iktisap ettiği vatandaşlık hakkının inkâr edildiğini ve şahsi ihtiraslarla vatanından ayırıldığını beyan etmişti. Telgrafın devamında, "Benden vatan aşkını silemeyecekleri tabiidir, her karış toprağı ecdadımın kanıyla sulanan vatanımın her evladından bizzat beklediği üzere şu sırada vatanımı kanımla müdafaa için ilk vasıta ile memlekete geleceğim. Lazım gelen teshilatın hemen icrasını talep ederim." ifadeleri yer almıştı. Milli Müdafaa Vekaleti bu talebe bir cevap verilmeyeceğini Başvekâlet'e bildirmiştir. Bkz. BCA, 30-10/ 203–391-3. Belge 2. Milli Müdafaa Vekaleti'nden Başvekalet'e. 6.9.1939.

[79] BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10/203-391-19-3.

[80] Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, C. II, s. 288.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin toplumsal hayattaki konumları Tanzimat'ın ilanından sonraki süreçte önemli değişimlere uğramıştır. Bu dönemde şehzadelerden bazılarının devlet için çeşitli sorumluluklar üstlenerek görevler aldıkları dikkat çekmektedir. Şehzadeler gerek devlet okullarında eğitim görmek suretiyle gerekse meslek ve uğraşıları itibarıyla toplumsal hayatın içine katıldılar. Son dönem Osmanlı şehzadelerinin toplumsal hayata katılımlarında bahriyenin de katkısı olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile Sultan Abdülaziz döneminden, saltanatın lağvedildiği tarihe kadar yedi bahriyeli şehzadenin bahriyedeki statü ve faaliyetleri tespit edilmiştir. Bahriyeye kaydı yapılan şehzadelerden üçü Sultan Abdülaziz'in oğlu olup bunlar Mahmud Celaleddin Efendi, Mehmed Şevket Efendi ve Seyfeddin Efendi'dir. Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'nin oğlu İbrahim Tevfik Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi de bahriyeye kayıtlıydı. Seyfeddin Efendi'nin oğulları Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendiler bahriyeye kaydedilen son iki şehzade oldular. Bunlar fahrî rütbe ile bahriyeye kaydedilmiş ve rütbelerine göre kendilerine maaş tahsis edilmiştir. Adları geçen yedi şehzadeden sadece son ikisi Bahriye Mektebi'nde eğitim görmüş olup onlardan da sadece biri (Mahmud Şevket Efendi) adı geçen okuldan mezun olabilmiştir. Bahriyeye kayıtlı şehzadeler tayin edildikleri gemi veya mevkilerde aktif olarak görev yapmadılar. Denizciliğe ilişkin profesyonel eğitim almadıklarından kayıtlı bulundukları mevkilerde sembolik olarak bulunmuşlardır.

EXTENDED ABSTRACT

The process of radical change in the state administration that began in 1839 after the declaration of the Tanzimat Edict also affected the members of the Ottoman dynasty. The princes started to go to public schools as well as taking lessons from private teachers. Over time, the princes assummed various tasks similar to those in the European dynasties and became public figures. The navy also made an important contribution to this recognition. As a matter of fact, since the Tanzimat and especially after the declaration of the second constitutionalism in 1908, the princes appointed to the navy were noteworthy among those assigned as honorary or active duty in the army. The main subject of this article is the princes in the navy which is not well-known. Some of the princes who received their initial education from private teachers in the palace preferred the Military Academy and the Naval Academy with their own preferences or by the decision of the dynasty. In this study, the life stories and activities of the princes who were enrolled in the Naval Academy or registered to the navy in childhood by the order of the sultan will be presented with archival documents. Thus, the role of some of the late Ottoman princes in social life will be emphasized.

One of the important developments in the education of the princes was the School of Şehzadegan (Prince School), which gave education during the reign of Abdulhamid the Second (1876-1909). This school, which existed in the Topkapı Palace in previous years, was active at the time when the Ottoman rulers left the Topkapı Palace and started to live in the Dolmabahçe and Çırağan palaces,. Al-

though only the children and grandchildren who were in the palace of the ruler received education at the Şehzadegan School in Topkapı Palace; during the reign of II. Abdulhamid, it was observed that other princes belonged to the dynasty as well as the children of prominent families from the other dynasties and aristocracy were taught in the school at the Yıldız Palace. Later, however, the children of prominent were excluded from this school and it served as an educational institution exclusively for princes.

It is seen that the navy also contributed to the participation of the late Ottoman princes in social life. With this study based on archival documents, the status and activities of the seven navy princes from the Sultan Abdülaziz period to the date of the abolition of the reign were determined. Three of the princes registered to the Navy were the sons of Sultan Abdulaziz; Mahmud Celaleddin Efendi, Mehmed Şevket Efendi and Seyfeddin Efendi. İbrahim Tevfik Efendi, son of Şehzade Burhaneddin Efendi who wasthe son of Sultan Abdülmecid, and thethe Sultan II. Abdulhamid's son Burhaneddin Efendi was also registered to the navy. The two sons of Seyfeddin Efendi, Mahmud Şevket and Ahmed Tevhid were the last two princes registered to the Navy. They were registered with honorary rank to the navy and assigned salaries according to their rank. Of the six princes mentioned, only the last two were educated at the Naval Academy and only one of them (Mahmud Şevket Efendi) graduated from the school. These princes did not actively work in the ships and troops they were appointed to. They were symbolically present in their registered positions as they did not receive professional education in naval.

Kaynakça

1. **Arşiv Kaynakları**[81]

A. **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

Bâb-ı Asafî Hanedan Defteri (A.DVNSHND.d.)
Bâbıâli Evrak Odası (BEO.)
Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM.)
Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval İdaresi Defterleri (DH.SAİD.d.)
Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR. SFR.04)
Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM.)
İrade Dahiliye (İ.DH.)
İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.)
Mabeyn-i Hümayun İrade (MB.İ.)
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)
Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)
Yıldız Perakende Zabtiye Nezareti Evrakı (Y.PRK. ZB.)

B. **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Muamelat Genel Müdürlüğü

C. **Deniz Tarihi Arşivi (DTA)**

Bahriye Nezareti Fonu (BN.)

[81] Kullanılan defterlerin, defter ve sayfa numaraları ile vesikaların, dosya ve gömlek numaraları metin içinde dipnotlarda gösterilmiştir.

Bahriye Nezareti Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Jurnaller fonu (EHB.J.d.)
Bahriye Nezareti Mektûbî Kalemi Defter ve Evrak Fonu (MKT.)
Bahriye Yoklama Kalemi Defterleri (YKL.d.)
Meclis-i Bahriye Defterleri (MB.d.)
Mülga Bahriye Nezareti (MBN.)
Sandıklar Kalemi Evrakı (Bahriye Nezareti Sandıklar Kalemi)
Şura-yı Bahriye Defterleri (ŞUB.d.)
Şura-yı Bahriye Evrak Fonu (ŞUB.)

2. Kitap ve Makaleler

Açba, Leyla: *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Akyıldız, Ali: "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliaht Yapma Çabaları", *Deutzch-türkische Begegnungen Fetschrift für Kemal Beydilli: Türk Alman Tesadüfleri Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed. Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, Berlin: EB Verlag, 2013, s. 507-537.

Alderson, A. D.: *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (Türkçesi: Şefaettin Severcan), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Canlı Tarihler, Eşref Albatı Hatıraları, Sayı: XII, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945.

Efe, İsmail: "Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ocak 2016), C. 6, Sayı: 1, s. 229-247.

Engin, Vahdetin: *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, İstanbul: Galatasaraylılar Derneği Yayınları, 2003.

Ergin, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Eroğlu, Haldun: *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Karateke, Hakan T.: *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Kırpık, Cevdet: "Şehzade Eğitimini Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 575-612.

Kırpık, Cevdet: "Anadolu'da Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlığı ve Hanedan-ı Âli Osman Kararnamesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Mayıs 2009), Sayı 19, s. 1-24.

Kırpık, Cevdet: "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2010), Sayı: 21, s. 99-130.

Kırpık, Cevdet: *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Korkmaz, Mehmet: "Sultan Mehmed Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi (1873-1938)", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, C. 1, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2018, , s. 140-169.

Korkmaz, Mehmet: "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler* C. II, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, s. 751-769.

Oransay, Gültekin: *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, Ankara: Küğ Yayınları, 1969.

Osmanoğlu, Ayşe: *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, İstanbul: Selçuk Yayınları, 3. Baskı, 1986.

Örenç, Ali Fuat: "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayi", *Osmanlı Askerî Tarihî: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Editör: Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s. 173-227.

Özcan, Nuri: "Seyfeddin Efendi, Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DIA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, C. XXXVII, s. 31-32.

Öztuna, Yılmaz: *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, C. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1969.

Şehzade Ali Vâsıb Efendi: *Bir Şehzadenin Hâtırâtı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, İstanbul: YKY Yayıncılık, 2004.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1945.
Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Yayına Hazırlayan: Ankara: Münir Aktepe, C. X, TTK Yayınları, 1988.

3. Tezler

Dal, Dilara, *The Modernization of The Ottoman Navy During The Reign of Sultan Abdülaziz (1861-1876)*, (Doktora Tezi), University of Birmingham, , 2015.
Efe, İsmail, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2015.
Genç, Füsun Gülsüm, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
Korkmaz, Mehmet, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

4. Salnâmeler

Bahriye Salnâmesi, Ondördüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1321.
Bahriye Salnâmesi, Onyedinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1326.
Salnâme-i Askerî, İkinci Def'a, Sene 1283.
Salnâme-i Askerî, Altıncı Def'a, Sene 1292.
Salnâme-i Askerî, Yedinci Def'a, Sene 1293.
Salnâme-i Bahrî, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1307.
Salnâme-i Bahrî, Onuncu Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1317.

5. Süreli Yayınlar

Basiret
Ceride-i Bahriye
İkdam

Ekler

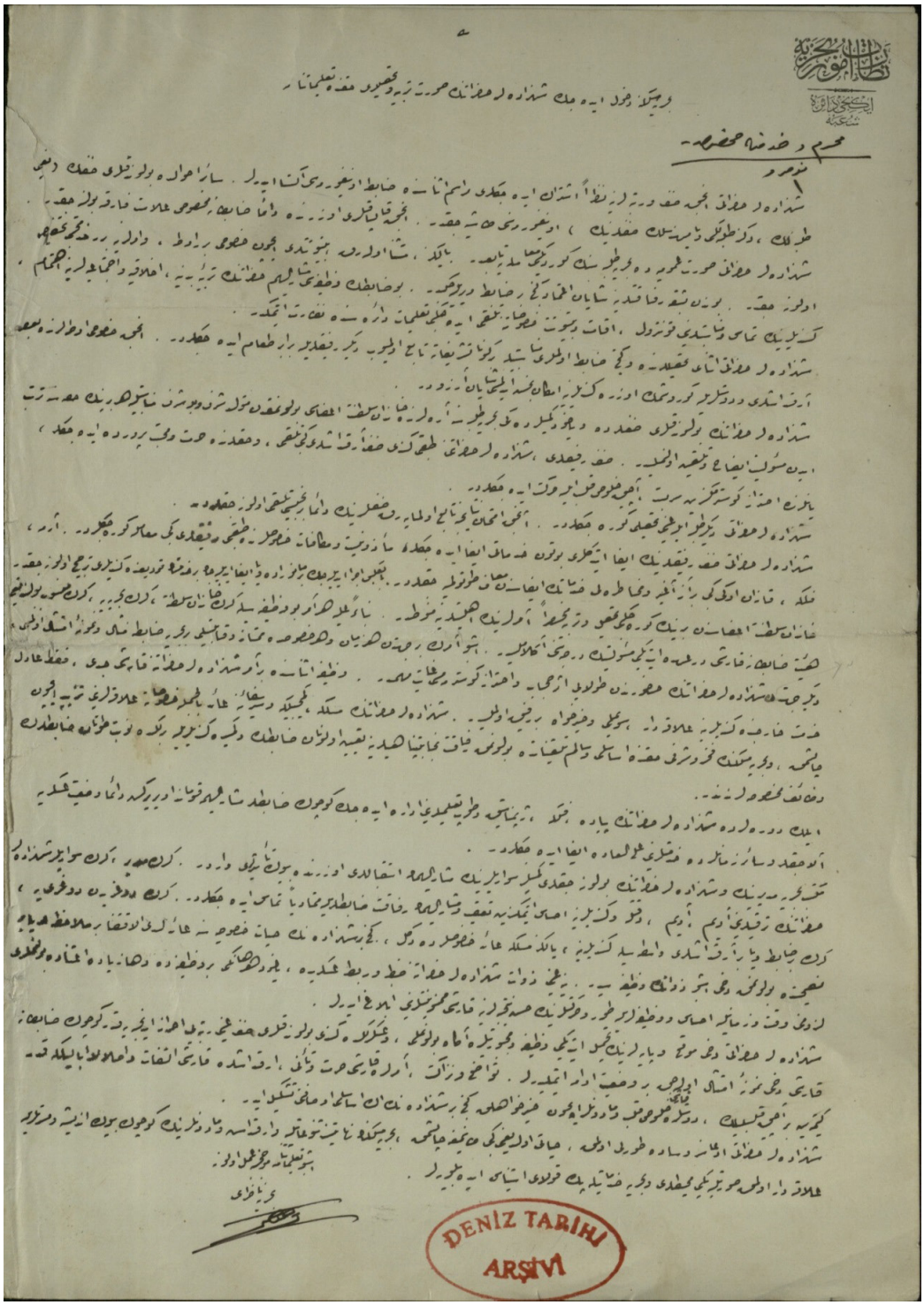

Ek 1:

1918 Yılında Bahriye Mektebi'ne kaydedilen Şehzade Mahmud Şevket ile Şehzade Ahmed Tevhid efendilerin mektepteki eğitimlerinde uyulacak esaslara dair Bahriye Nezareti tarafından yayımlanan talimat.

Kaynak: DTA, BN. 596/23576.

İ.DUİT.00001

Ek 2:

1916 yılında Veliaht Vahdeddin Efendi ile diğer şehzadelerin haiz oldukları askerî rütbeler ve kendilerine verilen madalyaları gösteren bir liste.

Kaynak: BOA. İ.DUİT. 1/104.

II. Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiye Sürecinde Ücretli (Ecir) Çalışanların Durumu (1909-1913)*

The State of Paid Workers (Ecir) in Severances in the Cadres of Abdulhamid II. (1909-1913)

NURSEL MANAV**

ÖZ

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte II. Abdülhamid dönemi kadrolarına yönelik tensikat başladı. Devlet kurumlarında görevli memur, asker ve ilmiye mensupları tasfiye edildi. Memurların yanı sıra odacı, hademe, sandıkçı, bekçi gibi farklı görevle istihdam edilmiş ecirler, nezaretler ve taşradaki dairelerden uzaklaştırıldı. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız, Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarında da tensikata gidildi. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet'te ecirlerin devlet kadrolarından tasfiyesi incelenmiş, mali haklardan yoksun kalmalarına yol açan olaylar ele alınmıştır. Konuyla doğrudan bağlantılı olması nedeniyle Hazine-i Hassa Nezareti, Mâbeyn-i Hümâyun ve saraylardaki tensikata odaklanılmıştır. Ardından sadece saraydan tasfiye edilen ecirlerin maddi alacağını düzenleyen yasanın yürürlüğe konulma nedeni ve sonuçları incelenmiştir. Makalede II. Meşrutiyet'te iktidara gelen hükümetlerce devlet kurumlarında gerçekleştirilen ıslahatın ecirlere etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ecir, Tensikat, Tazminat, Maaş, Saray.

ABSTRACT

The ecir were employed in a variety of jobs such as chamberman, janitor, chestman and caretaker. In the aftermath of the declaration of Second Constitutional Monarchy in 1908, the ecir were dismissed from ministries and provincial offices. There were also examples of severances in the palaces of Yıldız, Topkapı and Dolmabahçe following the dethroning of Abdulhamid II. This article examines the severances of ecir from state cadres and the events that caused them to be deprived of their financial rights during the Second Constitutional Monarchy. Due to the relation with the ecir's dismissal without compensation the focus is on Hazine-i Hassa Nezareti, Mâbeyn-i Hümâyun and the palaces. In this article, the legal regulation for ecir who were dismissed from palaces due to external

* Makale geliş tarihi: 21-08-2019, kabul tarihi: 10-10-2019, araştırma makalesi.

** Dr., nursel.manavı@gmail.com, İstanbul-Türkiye. Orcid.org/0000-0001-7928-9297

political pressure is examined. The aim is to show the effect of reform made by governmental institutions during the Second Constitutional Monarchy on ecir.

Keywords: Ecir, Severance, Compensation, Salary, Palace.

II. MEŞRUTIYET'IN ilanının ardından iktidara gelen hükümetlerin ilk işlerinden biri Abdülhamid dönemi kadrolarının tensikatı oldu. Tasfiye, padişahın tahttan indirilmesini izleyen günlerde hızlandı ve tensikat için gereken yasanın hazırlanmasından sonra da sistemli biçimde devam etti. II. Abdülhamid'e hafiye ve jurnalcilik yapanlar başta olmak üzere şaibeliler devlet kadrolarından uzaklaştırıldı. Tensikatta memur, asker ve ilmiye mensuplarıyla birlikte odacı, sandıkçı, hademe, bekçi gibi işlerde ücretli çalışan ecirlerde tasfiyeye uğradı. Ancak ecirlere yapılan tensikat, memur, asker ve ilmiyenin gerisinde kalmış ve tasfiyenin gündeme getirilmemiş boyutu olmuştur. Bu çalışmada devlet kadrolarında istihdam edilen ecirlerin tensikatı ele alınacak; kanunla getirilen haklardan, özellikle de tazminattan mahrum bırakılmalarıyla sonuçlanan süreçte yaşananlar ortaya konacaktır. Çalışmada özellikle Hazine-i Hassa Nezareti, Mâbeyn-i Hümâyun, Yıldız, Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarında yapılan tasfiye incelenmektedir. Sayılan kurumların seçilmesinin sebebi, ecirlerin tensikatta atılanlara verilen tazminattan yararlanamamasının doğrudan sebebi olmasıdır. Bu nedenle ilk olarak Hazine-i Hassa Nezareti, ardından harcamaları nezaret bütçesinden karşılanan Mâbeyn-i Hümâyun, Yıldız, Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarındaki tasfiye ve sonuçları ele alınmaktadır. Çalışmayla II. Meşrutiyet hükümetlerinin devlet kurumlarında ıslahat planı çerçevesinde gerçekleştirdiği tensikatın ecirlere etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tensikatla ilgili yasalar ve çalışmanın konusu ücretli (ecir) çalışanların tasfiyesine geçmeden önce "ecir" kavramının açıklanması gerekmektedir. Sözlük anlamıyla ecr, iş karşılığı ücret ödeme, mükâfatlandırma demektir. İslâm literatüründe ecir daha çok manevi ve uhrevi, ücret ise dünyevi konular için tercih edilmiştir.[1] Ecir kelimesiyle eş anlamlı olan icâre, iş karşılığı verilen şey demektir.[2] Buna göre, İslâm fıkhında emek kavramı iki ayrı deyimle ifade edilmekte, amel ya da eylem fiil sayılmakta, ecir daha çok maddi üretime dönük çalışma manasında kullanılmaktadır.[3] Mecelle'de ise ecir, "hizmetini kiraya veren kimse"[4] olarak betimlenmiştir. Mecelle'de emek ve mülk ilişkisinin değerlendirildiği Kitab'ül karat kısmında insan kirası adlı bölümde çalışma ilişkilerini doğrudan dü-

[1] Muhittin Bağçeci, "Ecir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 1994, X, s. 383.

[2] Ali Bardakoğlu, "İcâre", DİA, 2000, XXI, s. 379.

[3] Kamil Turan, "Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Çalışma Hayatında İnsani Değerler Açısından Uygulamalar", *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan*, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 38, (Ankara 2000), s. 121.

[4] Nureddin Akcan, *İslâm Fıkhı'nda İşçinin Hak ve Sorumlulukları*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 5; Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "XIX. Yüzyılda Fransa'da ve Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkilerinin Hukuksal Çerçevesi", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2002), s. 227.

zenleyen bir takım hükümlere yer verilmiş, icâre akdi de bilinen menfaati bilinen karşılıkla satma biçiminde tanımlanmıştır.[5]

Osmanlı Devleti idari bakış açısına göre ecir, yukarıda izah edilen ve dünyevi karşılığı olarak ifade edilen ücret ya da ücretle çalışan anlamında kullanılmaktadır. Yönetim kadrosu başta olmak üzere bürokrasiyi meydana getiren memur ve kâtiplerin yanı sıra İstanbul'daki nezaret ve taşradaki dairelerde odacı, bekçi, sandıkçı, hademe gibi sıfatlarla çalışanlara ecir denilmekteydi. Belirtildiği gibi, yapılan işin niteliğinden bağımsız olarak ecirleri memurlardan ayıran en önemli unsur maaş yerine ücret karşılığı çalıştırılmalarıydı. Bu ayrımın dayanak noktası da memurların maaşının devlet hazinesinden ödenmesi, ecir diye adlandırılanlara ücret verilmesi ve bu ücretin kimi zaman dairelere ait aidat adı verilen harç veya benzeri gelirden sağlanan hasılattan karşılanmasıydı. Kısaca memurlarla ecirler arasındaki farkın temelde maaş-ücret ayrımına dayandığı söylenebilir. Bu görüşü desteklemek üzere kalemde toplanan aidat türünden gelirden aylıkla istihdam edilen ve yine ecir diye adlandırılan memurların bulunduğu belirtilmelidir. Adliye Nezaretine bağlı dairelerde çalışan mukavelat muharrirleri, Defter-i Hakanî Nezaretindeki tapu kâtipleri gibi geçici memurlar bunlar arasındadır. Maaş-ücret ayrımına göre bir kısım çalışan için kullanılan ecir sıfatının II. Meşrutiyet hükümetlerine özgü olmadığı da ifade edilmesi gereken diğer husustur. Aksine bazı memurların ecir sınıfına dâhil edilmesinin tartışmaya açılması ve aşağıda izah edileceği üzere yargı kararlarıyla aksi hüküm verilmesi de 1908'den sonra başlamıştır.

Nezaretlerde Tensikat ve Ecirler

II. Meşrutiyet'le birlikte nezaretlerde yeni yapılanma amacıyla başlatılan, II. Abdülhamid dönemi kadrolarının görevden uzaklaştırıldığı[6] tasfiye, tensikatla ilgili kanunun 1909'da hazırlanıp Meclis-i Mebûsan'da kabul edilmesinden sonra her hükümetin programında yer aldı. Sadrazam Said Paşa'nın istifasının ardından 6 Ağustos'ta atanan Kâmil Paşa, 18 Ağustos 1908'de açıklanan[7] ve nezaretlerdeki fazla memurların emekliye sevk edilmesini de içeren programına uygun olarak bu grubu idari mekanizmadan uzaklaştırmaya başladı. Kâmil Paşa'nın[8] ardından 14 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam oldu ve ıslahat planı çerçevesinde tensikata devam etti.[9]

---

[5] Banu Uçkan, "Mecelle'de İş Hukuku Düzeni", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/478/5521.pdf, s.163-166.

[6] II. Meşrutiyet dönemindeki tensikat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2016). Abdülhamit Kırmızı, "Meşrutiyet'te İstibdat Kadroları: 1908 İhtilali'nin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 339.

[7] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2. Baskı, 1986), s. 49-50.

[8] Kâmil Paşa, programına uygun olarak tasfiyeye başlasa da güvenoyu alamayınca istifa etmek zorunda kalır (Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Kitap: 2 Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na*, Türkçesi: Babür Kuzucu, (İstanbul: Belge Yayınları, 5. Baskı, 1987), s. 435.

[9] Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 55-56.

Kısaca Tensikat Kanunu olarak bilinen 18 Ağustos 1909 tarihli Devair ve Mehakimde İcra Edilecek Teşkilat ve Tensikat Cihetiyle Açıkta Kalacak Olanlara Evvelce Memuriyetlerinden Birer Suretle İnfisal Veya İnfikak Eden Memurin ve Hükkan ile Ketebe Hakkında Kanun yayımlandıktan sonra nezaretlerde kurulan komisyonlar tasfiyeyi gerçekleştirdi.[10] Yeni teşkilat planlarına uygun olarak memur, kâtip ve ücretle istihdam edilen ecirler kurumlardan uzaklaştırılmış, bazı nezaretlerde tasfiyeyle kadroların sayısı hemen hemen yarıya indirilmişti. Mebûsandan Ali Münif Bey hatıralarında, Galip Bey'le birlikte görevlendirildiğini ve hazırladıkları raporla nezaretlerde tensikatın başladığı yazar. Memur sicillerinin incelendiğini, Abdülhamid'e hafiye ve jurnalcilik yapanların belirlenip, şaibelilerin ayıklanarak ıslahatın gerçekleştirildiğini belirtir.[11] Tensikat Kanunu'nda sû-i ahval diye tabir edilen hafiye ve jurnalcilik dışında mesleki yetersizlik sebebiyle hizmet süresi uygun memurlar emekli edilecek, yeniden tayini kararlaştırılanlara görevinden azledilenlere bağlanan mazuliyet maaşı ödenecek, her iki gruba da tazminat verilecekti.[12] Hazinede açıkta kalacaklarla emekli edileceklerin maddi haklarını karşılamaya yetecek meblağ yoktu. Maliye Nazırı Cavid Bey'in uyarısıyla kaynak arandı ve nihayetinde tazminatın Maliye Nezareti, emekli edileceklerin maaşının da memurlar adına yaşlılık aylığı sistemini yönetmek üzere kurulmuş Mülkiye Tekaüd Sandığından ödenmesine karar verildi. Bu nedenle nezaretlerde tensikatı gerçekleştirecek komisyonlarca hesaplanacak tazminat miktarının maliyeye, emekli edileceklerin isimlerinin de Mülkiye Tekaüd Sandığına bildirilmesi kararlaştırıldı.[13]

Tensikatın başlamasının ardından tasfiye edilenlerin şikâyetlerini incelemek üzere komisyon kurulması gündeme gelince bununla ilgili kanun hazırlandı. 17 Mayıs 1910 tarihli Tensikat Kanunu'na Zeyl adlı yasayla Tedkik-i Tensikat Komisyonu tesisinin yanı sıra konumuzla ilgili önemli bir hususa yer veriliyor; devlet kadrolarından uzaklaştırılanların istihdam, terfi, mazuliyet ve emekliliğinin ilgili kanuna göre yapılacağı hükme bağlanıyordu.[14] Anlamı, tensik edilenlere, memurların terfi, azil ve emekliliğini düzenleyen Memurin-i Mülkiyye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi[15] ve mazuliyet maaşı bağlanacaklara Mazuliyet Maaşı Ka-

[10] Meclis-i Mebûsan görüşmeleri için bkz. Tural, Son Dönem Osmanlı, s. 87-115. Meclis-i Mebûsan ve Ayân Meclisi'nde tasdik edilmesinden sonra resmi gazetede yayımlanmasının ardından yürürlüğe gireceği dairelere bildirildi (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbıâli Evrak Odası (BEO), 3593/269422, 7 Temmuz 1909 / 18 Cemaziyelahir, 1327; *Takvim-i Vekâyi*, nr. 267, s. 2).

[11] Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*, (İstanbul: İsis Yayınları, 1996), s. 43.

[12] Kanun, Meclis-i Mebûsan ve Ayân Meclis'inde yapılan değişiklikle uygulamaya konuldu (BOA, İrade, Kanun (İ.KAN) 6/5, 1 Temmuz 1909 / 12 Cemaziyelahir 1327). 5'nci madde de tadilat yapıldı (Takvim-i Vekâyi, nr. 305, s. 2).

[13] BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.), 2789/1, 26 Ağustos 1909 / 9 Şaban 1327. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kabineye girişi Cavid Bey'in Maliye Nazırlığına atanmasıyla olmuştu (Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), s. 171).

[14] BOA, Divân-ı Hümâyun Kalemi, Mukavele (A. DVN. MKL), 50/4, 17 Mayıs 1910 / 7 Cemaziyelevvel 1328; BOA, İrade, Meclis-i Umumi (İ.MLU), 2/7; BOA, ŞD., 2794/62; BOA, A.DVN.MKL, 56/30.

[15] BOA, İrade, Meclis-i Mahsus (İ. MMS)., nr. 69/3234.

rarnamesinin[16] uygulanacak olmasıydı.[17] Bu noktada söz konusu iki kararnameyi açıklamak gerekmektedir. Öncelikle belirtilmelidir ki azil, terfi, emeklilik ve mazuliyet aylığını düzenleyen kararnamelerin öznesi hazine kaynaklarıyla maaş ödenen bürokratlardı. Her iki kararnameye göre, memurların maaşından %5 oranında emeklilik, %1 mazuliyet aidatı kesilerek, sırasıyla Mülkiye Tekaüd ve Mazuliyet Sandıklarında toplanacak; bu birikimden emekli olanlara yaşlılık ve azledilenlere mazuliyet aylığı bağlanacaktı.[18] 1879'da emeklilik yasası hazırlandığı sırada, giriş kısmında izah edilen ecirler ve yine ecir diye adlandırılan bazı memurlar, ücret karşılığı çalıştığı gerekçesiyle sandığın kapsamı dışında tutulmuştu. Uzun süren tartışma sonucu memurların ücretli çalışanlardan ayrı sınıflandırılmasına karar verilmiş; nezaret ve dairelerde hademe, odacı, sandıkçı, kapıcı, bekçi gibi işleri yapanların Mülkiye Tekaüd Sandığına katılmaya yönelik talepleri de ücret ve yevmiye aidat kesintisi yapılmayacak kadar düşük olduğu gerekçesiyle reddedilmişti.[19] Yaklaşık 10 yıl sonra odacıların emeklilik aidatı ödeme isteği yine geri çevrilmiş, aynı işi yapanların özel bir sandık kurması önerilmişti.[20] Geçen sürede memurları ayrı bir kategoride değerlendiren idari anlayış değişmemiş, ücretli ecirler, bürokrasiye ait emeklilik sisteminin dışında tutulmaya devam edilmişti. Yönetim açısından memurlarla diğer çalışanlar arasındaki ayrımı vurgulamak üzere gerek sınıflandırma gerek sosyal hakların tanınmasında kalın çizgi çizilmiş gibidir. Amacın tekaüd maaşıyla yaşlılık dönemi ve ailesinin geleceği güvence altına alınan bürokrasiden bu ayrıcalık karşılığında tam randımanlı çalışma beklentisi olduğu açıktır.

Yeniden tasfiye sürecine dönecek olursak, Tensikat Kanunu'na Zeyl Kanunu'nda istihdam terfi, azil ve tekaüdün yukarıda izah edildiği gibi ilgili nizamnamelere göre yapılacağı belirtilerek, emeklilik ve mazuliyet kararnameleri açıkça adres gösterilmişti. Tensikatta yaşlılık ve azil maaşı bağlanacaklar, sandıklara aidat kesintisi yapılan bürokrasiyle sınırlandırılınca devlet kadrolarından atılan ecirler en azından mazuliyet aylığından mahrum kalıyordu. Tensik edilenlere verilmesi kararlaştırılan tazminattan neden yararlanamadıkları sorusunun yanıtı ise II. Abdülhamid'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmesinden sonra Hazine-i Hassa Nezareti ve bu nezarete bağlı Mâbeyn-i Hümâyun, Ceyb-i Hümâyun ve saraylarda yapılan tasfiyededir.

Bu kurumlardaki tensikatın ayrıntılarına geçmeden önce ecirlerin tazminatsız atılmasına yol açan ve Hazine-i Hassa Nezaretindeki ıslahat planı için hükümete tasfiye izni veren kararname ele alınacaktır. Kararnamede, Dersaadet ve taşrada istihdam edilmiş Hazine-i Hassa memurlarıyla saraya bağlı dairelerde çalışan ve maaşından emeklilik aidatı kesintisi yapılanlar hakkında Tensikat Kanunu hü-

[16] BOA, Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyun Nizamat Defterleri (A.DVNS. NZAM) d.,nr. 5, s. 198-203.

[17] Tensik edilen ordu mensupları için Askeri Tekaüd Kanunu hükümleri geçerliydi. Askeri Tekaüd Kanunu için bkz. Yunus Özger, Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekaüd Sandığı (1865-1923), (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011).

[18] Mülkiye memurlarının emeklilik sistemi için bkz. Nursel Manav, Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017).

[19] BOA, Şura-yı Devlet, Tanzimat Dairesi (ŞD.TNZ.), 2434/48 Lef 1, 15 Eylül 1880 / 9 Şevval 1297.

[20] BOA, ŞD, 2943/52, 25 Nisan 1891 / 16 Ramazan 1308.

kümlerinin uygulanacağı belirtilmekteydi.[21] Bu koşul, maaşından tekaüd aidatı kesilmeyen ecirlerin tensikatla ilgili yasalara tabi olmayacağı, sadece nezarette çalışan memurların yararlanacağını net olarak hükme bağlıyordu. Aşağıda ifade edileceği gibi, ecirlerin maddi hakları üzerine yapılan tartışmada bu kararnameye atıfla onların "yanlışlıkla" istisna edildiği belirtilecekti. Öte yandan Hazine-i Hassa Nezareti ve bağlı kurumlardaki memurların maaşından bir süredir yaşlılık ve mazuliyet aylığı kesintisi yapılmaktaydı. Şöyle ki, Hazine-i Hassa[22] ve Mâbeyn-i Hümâyun memurları emeklilik sistemine 1887 yılında dâhil edilmişti.[23]

Hazine-i Hassa Nezaretinde Tensikat ve Ecirler

Nezaretlerde tasfiye başlamış,[24] Tensikat Kanunu yürürlüğe girmeden memurlar gibi ecirler de dairelerden uzaklaştırılmış,[25] mesela Bâbıâli'de hademe ve kavaslardan bir kısmı Mayıs 1909 sonunda kadro dışında kalmıştı.[26] Yukarıda izah edilen kararnamenin 26 Ağustos 1909'da resmi gazete Takvim-i Vekâyi'de yayımlanmasından önce Hazine-i Hassa'da tensikata girişilmiş; II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra umum müdürlüğe çevrilen nezaretteki tasfiye oldukça zorlu bir süreçte tamamlanabilmişti. II. Abdülhamid döneminde Hazine-i Hassa bütçesinden yapılan harcamalara bakıldığında, başta Harem-i Hümâyun, Mâbeyn-i Hümâyun giderleriyle, aralarında bekçi, kuşçu, kapıcı ve kayıkçı ecirler olmak üzere çalışanların maaşı dikkat çeken sarfiyat kalemi arasındadır. Yanı sıra ebniye-i seniyye inşaat ve tamir masrafı, ebniye ve hatab ambarı, saray mutfağı matbah-ı âmire, mefruşat dairesi ve padişaha ait ahır ıstabl-ı âmire, saray bahçeleri hadaik-i hassa ve diğer idarelerin harcaması ve görevlilerin aylığıyla bir kısım emekli maaşı da nezaret bütçesinden karşılanmaktaydı.[27]

Tensikatta Hazine-i Hassa Nezaretindeki kimi maaşların terkin kaydı yapılmış, yani silinmiş, bir kısmında kesintiye gidilmiş,[28] bir tür emekli maaşı olan çerağ aylığı ve tazminat hakkı bulunmayan ecirler öncelikle tasfiye edilmişti. Hazine-i Hassa Nazırı Osman Nuri Bey'in, Bâbıâli'ye verdiği rapor ıslahatın nasıl gerçekleştirildiğini açıklamaktadır. Nuri Bey'in layihasına göre, Emlâk-i Seniyye İdaresi dışında, Hazine-i Hassa'nın 1907/1908 senesi masrafı 1.054.240, geliri 668.630 lira, bütçe açığı 385.604 liraydı. İlk etapta yapılan tensikat ve ıslahatla yıllık yaklaşık 214.000 liralık tasarruf sağlanmıştı; ancak bu tutarın açığı kapatmaya yetmediği görülmektedir. Raporda yer alan verilere bakıldığında, nezaretin yıllık maaş gi-

[21] Takvim-i Vekâyi, nr. 312, s. 2, 26 Ağustos 1909 / 9 Şaban 1327.

[22] BOA, ŞD 879/56 Lef 2, 18 Şubat 1887 / 25 Cemaziyelevvel 1304.

[23] BOA, ŞD, 2556/8 Lef 2, 19 Temmuz 1890 / 2 Zilhicce 1307.

[24] Nezaretlerdeki tasfiyeye örnek olarak Hariciye Nezaretindeki tensikat için bkz. Arif Kolay, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)", İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, 27/1 (2017), s. 193-214.

[25] BOA, ŞD., 2789/1.

[26] BOA, BEO., 3561/267040.

[27] Arzu Terzi, "Hazine-i Hassa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 1998, XVII, 139-140.

[28] BOA, Maliye Nezareti Milli Emlak (ML. EEM), 726/21, 16 Aralık 1908 / 24 Kanun-i Sani 1324.

derinin 372.000, bütçe açığının 385.604 lira olduğu göz önüne alınarak ıslahat planının özünü oluşturan tasarrufun istihdamı azaltarak sağlanmaya çalışıldığı belirtilebilir. Buna göre tasfiyenin insan unsurunu dışlayıp tamamen bütçe denkleştirme hedefine odaklanarak yapıldığı ifade edilebilir.

Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikatta ilk dalgada emekli ve çerağ aylığı bağlanmayacak ecirlerin tasfiye edildiği açıklanmıştı. Nezaret bütçesindeki açığı kapatmak için kadro dışına çıkarılacakların seçiminde bu husus göz önünde bulundurulmuş, ancak yeterli olmamıştı. Nuri Bey'in önerisi tasfiyeye devam edilerek, bu kez tekaüd aylığı tahsis edilecek memur ve çerağlık maaşı bağlanacak ecirlerin tensikatıydı; böylece ilave 31.000 lira tasarruf mümkündü. Hesaplamaya göre, 1 liraya kadar olanlar dışında, aylığı 1 lira 1 kuruştan başlayarak Harem-i Hümâyun, şehzade ve selatin mensupları hizmetinde çalışanların %20'sinin tasfiyesiyle 70.000 lira kesinti olasıydı. Çobanların bir kısmı çiftliklere gönderilerek, 78.000 liraya ulaşan ıstabl-ı âmire masrafını 30-35.000 lira azaltmak mümkündü. Tensikatı devam eden matbah-ı âmire, ebniye-i seniyye, kuşluk ve diğerlerinin giderinden de tasarruf edileceği ortaya çıkmıştı. Emlâk-i Seniyye İdaresine bağlı dairelerde de %20'lik kısıntıya gidilecek, bu durumda bütçe denkleştirilecekti.[29] Tensikatın tamamlanmasıyla II. Abdülhamid döneminde emlâk-i seniyyeye ilhak edilmiş emlâk, arazi ve çiftliklerle buralardan sağlanan geliri kullanan kurumlar, memur ve diğer çalışanlarıyla birlikte maliye hazinesine devredilerek, gereğinden fazla istihdam azaltıldı.[30]

Hazine-i Hassa Nezaretinden tasfiye edilen ecirler, yukarıda açıklandığı üzere Tensikat Kanunu'na Zeyl başlıklı yasa nedeniyle Tensikat Kanunu'nda getirilen emekli veya mazuliyet aylığı hakkından yararlanamadı. Ancak uygulamada karışıklık yaşanmakta tensikat için kurulan komisyonlar hata yapmaktaydı. Hazine-i Hümâyun hademelerinden kadro dışına çıkarılan Muharrem Efendi, Tensikat Kanunu hükümlerine göre emekli maaşı talebiyle başvuru yapmıştı; reddedildi.[31] Yasaya aykırı olmasına rağmen, tensikat komisyonu Muharrem Efendi dâhil altı ecir için emeklilik kararı vererek Mülkiye Tekaüd Sandığı'na yönlendirmişti.[32]

Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikatta sıra Mâbeyn-i Hümâyun'a geldi. Özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra tasfiyeyle Mâbeyn-i Hümâyun âdeta sembolik konuma çekilecekti. Kurenâ, mâbeyn müdürü, yâverler, ceyb-i hümâyun kâtibi, imamlar, ıstabl-ı âmire müdürü, sertabip, Muzıka-yi Hümâyun ve hademe-i hâssa-i şâhâne ve maiyet-i seniyye bölüğü kumandanı, fahrî yâver ve kâtipler olmak üzere 424 kişilik mevcudu 25'e indirildi. Kilerci ve tütüncübaşılık görevi kaldırıldı;[33] padişah ve şehzadelerin özel hizmetinde, Mâbeyn-i Hümâyun'da görevli Enderun-ı Hümâyun hademeleri de tasfiye edildi.[34]

---

29 BOA, Yıldız, Mütenevvi Maruzât (Y. Mtv), 313/11, 18 Şubat 1909 / 26 Muharrem 1327.

30 BOA, Mâbeyn-i Hümâyun, İradeler, (MB. i), nr. 135/55, 1 Ağustos 1909 /14 Recep 1327.

31 BOA, BEO, 3662/274631 Lef 1, 13 Kasım 1909 / 29 Şevval 1327.

32 BOA, BEO, 3662/274631 Lef 3, 11 Kasım 1909 / 29 Teşrin-i Evvel 1325.

33 Ali Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyun", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 2003, XXVII, 286.

34 BOA, MB.I., nr. 147/63, 15 Ekim 1910 / 18 Şevval 1328.

Resim 1

Manastır Gureba Hastahanesi Hademeleri[35]

Meclis-i Vükelâ, Mâbeyn-i Hümâyun, Ceyb-i Hümâyun ve ilerleyen satırlarda bilgi verilecek olan saraylardaki tensikatta ecirler dışında maaşından emeklilik aidatı kesilmiş kâtiplerden istihdama mani hali bulunmayanlara yeniden tayin edilinceye dek mazuliyet aylığı bağlanmasını onayladı. Maaşlarından aidat kesilenlere yasa gereği aylık tahsisi zorunlu olmasına rağmen, Mülkiye Tekaüd Sandığı yönetimi tereddüt etmiş ve Bâbıâli'ye birkaç kez sorup kararı onaylatmayı tercih etmişti.[36] Nihayetinde tensikat esnasında kadro dışında kalan bu kâtiplere mazuliyet maaşı bağlandı. Ancak padişaha yakın çalışanlara kıdem düşürme diye nitelendirilebilecek bir tür ceza uygulandı ve 3 liralık hademe aylığı tutarında mazuliyet maaşı tahsis edildi.[37] Hademelik koşuluyla cevaz-ı istihdamı kararlaştırılan kâtipler Mehmed, Ömer, Hüseyin Hayri, Nuri ve Hüseyin Hüsnü Efendiler

[35] BOA, FTG, 220 (13-03-1910)

[36] BOA, BEO, 3603/270221, Lef 1 ve 2, 23 Temmuz 1909 / 5 Recep 1327). Kâtiplerin uygun görevlere atanması için padişahın iradesi vardı. Hazine-i Hassa kadrosunda yer alan Mâbeyn-i Hümâyun ve Ceyb-i Hümâyun kâtip ve tercümanlarının bir kısmı da tasfiye edilmişti (BOA, MB. İ., 132/130, 2 Haziran 1909 / 13 Cemaziyelevvel 1327). Bu kadrolarda çalışanlar, Mülkiye Mektebi'nden birincilikle mezun olanlardı. Mehmed Reşid bunlardan biriydi ve 1909 tensikatında kadro dışında kalmıştı (Kırmızı, "Meşrutiyet'te İstibdat Kadroları", s. 344-345). Hazine-i Hassa Nezaretinden tasfiye edilenlerden Mülkiye mezunu ve "erbab-ı iktidar ve iffet" bulunan cevaz-ı istihdam kararı verilenlerin Maliye Nezaretine atanması, diğerleri hakkında Meclis-i Mebûsan'da görüşülmekte olan Tensikat Kanunu hükümlerine göre hareket edilmesi kararlaştırıldı (BOA, BEO, 3554/266528 Lef 1, 20 Mayıs 1909 / 7 Mayıs 1325).

[37] Sekiz kâtip, mazuliyet aylığıyla geçinemedikleri için yeniden atanana kadar eski maaşlarının ödenmesini istedi (BOA, BEO, 3531/264754).

3 liraya itiraz etse de sonuç değişmedi.[38] Tedkik-i Tensikat Komisyonu'nca kötü el yazısı nedeniyle hademe kadrosu için cevaz-ı istihdam kararı verilen Hazine-i Hassa Kapuçukadarı Mehmed Nuri Efendi'de karşı çıkanlardandı. Zabıta ve Defter-i Hakanî Nezaretindeki 15 senelik hizmetini öne sürerek başka bir göreve ait maaşın bağlanmasını istediyse de pek parlak olmayan sınav kâğıdı Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi üyelerinden de geçer not alamayınca kabul edilmedi.[39]

Saraylarda Tensikat ve Ecirlerin Tazminat Sorunu

Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikatta Mâbeyn-i Hümâyun'dan sonra ecirlerin tazminatsız kadro dışında kalmasına sebep olan bir diğer tasfiye saraylarda gerçekleştirildi. 31 Mart Vaka'sının ardından II. Abdülhamid tahttan indirilince başta Yıldız olmak üzere Topkapı[40] ve Dolmabahçe Saraylarında hızla tensikata girişildi. Meclis-i Ayân üyesi Abdurrahman Şeref Efendi'nin başkanlığındaki tensikat komisyonuna verilen ve Topkapı'daki durumu özetleyen rapor, saraylarda aşırı istihdamı net olarak göstermektedir. Raporda, Topkapı Sarayının idaresinin şirazesinden çıktığı, çalışan sayısının Enderun-ı Hümâyun dışında 400 kişiye ulaştığı belirtiliyordu. Hazine-i Hassa bütçesinden saray çalışanlarının maaş, elbise ve diğer giderine aylık 2.038 lira ödenmekteydi. Abdurrahman Şeref Efendi'ye[41] mevcudu 60'a çekme talimatı verilmiş, daha sonra kademeli olarak azaltmak üzere 80'de tutulması istenmişti.[42] Görevli sayısını minimuma indirerek, Mâbeyn-i Hümâyun gibi sarayların konumunu da sembolik hale getiren ve 1909 yılı Temmuzu'nun ilk günlerinde başlayan tensikat neticesinde Topkapı'daki kapıcı, bekçi ecirler dâhil çalışanların neredeyse dörtte üçü kadro dışında kalırken bir kısmı diğer saraylara nakledildi.[43]

Sarayda yapılan tasfiyenin bir ayağı da bahçıvanlara yönelik olandı. Mevcut hükümetçe Hazine-i Hassa'nın masrafının fazlasıyla artmasının bir sebebi olarak saray bahçelerinden sorumlu hadaik-i hassa görülmekteydi. İstihdam edilmesi gereken bahçıvan sayısı 100 en fazla 150 iken her sene işe alınanlarla birlikte neredeyse 436'ya çıkmış ve 14.300 lirası maaş olmak üzere saray bahçeleri için yapılan harcama yıllık 22.800 liraya ulaşmıştı. Çalışanlardan 218'ini kadro dışına çıkaran[44] tensikat ecir sayısını yarı yarıya azaltan bir tasfiyeydi ve atılanların tepkisi ciddi boyuta varmıştı. Kadro dışına çıkarılan bahçıvan, seyis ve tablakâr-

[38] BOA, ŞD., 449/41 Lef 1, 28 Ocak 1911 / 27 Muharrem 1329.

[39] BOA, ŞD., 3078/11, 17 Nisan 1911 / 17 Rebiülahir 1329.

[40] Abdurrahman Şeref Efendi'nin başkanı olduğu Enderun-ı Hümâyun Tensikat Komisyonu, Topkapı Sarayı'nda kadro dışında kalacak isimleri belirledi (BOA, BEO, 3618/271339, 13 Ağustos 1909 / 26 Recep 1327)

[41] BOA, BEO, 3558/266824 Lef 1.

[42] BOA, BEO, 3558/266823. Enderun hademesinden Hamza bin Abdülfettah Efendi ve diğerlerinin memlekete gitme talebi, çalışan sayısı 60'ın altına indiğinde gelmeleri, aksi halde aylıkların kesilmesi koşuluyla kabul edildi (BOA, MB.İ., 137/68).

[43] BOA, BEO, 3603/220627, 30 Temmuz 1909 / 12 Recep 1327. Hazine-i Hümâyun'dan Topkapı'ya nakledilecek Hacı Şaban ve Mehmed Ağalara 3'er lira ödenmesi, Bekir Efendi'nin de 3 liraya düşürülmüş aylığının 6 liraya yükseltilmesi kararlaştırıldı (BOA, MB.İ., 135/52, 1 Ağustos 1909 / 14 Recep 1327).

[44] BOA, Y.MTV. 313/82, 7 Ocak 1909 / 15 Zilhicce 1326.

Resim 2

Pirlepe Kazası Köy Bekçisi[45]

ların devam eden ve giderek artan itirazı şiddet gösterisine dönüşmüş asayişin bozulmasına sebep olacak dereceye ulaşmış,[46] güvenlik zaptiye güçleriyle sağlanabilmişti. Tensikata direnenler arasında 285'i tasfiye edilen saray faytoncuları da bulunuyordu. Bunların çerağlık maaşı bağlanarak emekli edilmesi için padişah iradesi vardı; ancak hükümet, bütçedeki ödenek yetersizliği gerekçesiyle kabul etmedi; muhtacîn tertibinden ödenemeyeceği ve başka bir karşılık bulunamayacağına karar verdi.[47] Saray faytoncuları padişahın iradesine rağmen, maaş bağlanmaksızın tensik edilmişti.

Saraylardaki tensikatta diğer nezaret ve dairelerde olduğu gibi, ecir tanımına giren ücretle çalışıp, emeklilik aidatı kesintisi yapılmamış olanlar maaş veya tazminatsız kadro dışına çıkarılmıştı. 18 Ağustos 1909'daki Tensikat Kanunu ve ek

[45] BOA, FTG. 137 (12-03-1900).

[46] BOA, Y.MTV. 313/11, 17 Şubat 1909 / 26 Muharrem 1327.

[47] BOA, ŞD. 448/32 Lef 5, 10 Mart 1910 / 25 Şubat 1325.

yasanın ecirleri mazuliyet aylığından mahrum bıraktığı daha önce izah edilmişti. Hazine-i Hassa Nezaretindeki tasfiye için konulan tek maddelik kararnamede de buradaki ecirlerin maddi haklarına yer verilmemişti. Memur-ecir ayrımının kasıtlı olup olmadığını ulaşabildiğimiz belgelerle doğrulayamadık; ancak yukarıda da belirtildiği üzere yanlışlıkla yapıldığı belirtilmektedir. Bu hata nedeniyle yeniden istihdama mani hali olmayan ecirlere mazuliyet maaşı tahsisi veya tazminat ödenmesi için yeni kanun hazırlanmasına karar verildi. Söz konusu yasayla Hazine-i Hassa ve diğer nezaretlerle taşradaki dairelerden tasfiye edilip Tensikat Kanunu'ndan yararlanamayan ecirlere mazuliyet aylığı veya tazminat tediyesi amaçlanmaktaydı.[48]

Ecirlerle ilgili kanunun ayrıntısına geçmeden önce böyle bir yasa hazırlanmasına yol açan gelişmelere değinilecektir. Ecirlerin maddi haklarının gündeme gelmesinin sebebi hükümet üzerinde giderek artan baskıydı. Hazine-i Hassa'daki tensikatta kadro dışına çıkarıldıktan sonra memleketlerine dönen ecirlere iki yıllık maaşı ödenmişti; ancak İstanbul'da kalanlar birbiri ardına verdiği dilekçeyle tazminat talep etmekteydi. Yine de ecirlere yönelik düzenlemenin asıl sebebi olasılıkla saraylarda çalışan ve tensikatta sözleşmeleri iptal edilen yabancı uyruklu çalışanlar adına sefaretlerinden gelen baskıydı. Meşrutiyet hükümetlerince gerçekleştirilen tasfiyede, II. Abdülhamid döneminde saraylarda istihdam edilen yabancı uyrukluların görevine son verilmişti. Mesela Muzıka-yi Hümâyun'un başında İspanyol asıllı d' Arenda Paşa vardı ve tensikattan sonra ülkesine dönmüştü.[49] Sefaretlerin Hariciye Nezaretine gönderdiği yazılardan, saraylarda farklı işlerde istihdam edilen yabancıların iptal edilen sözleşme hükümlerinin yerine getirilmediği anlaşılıyor. Hükümet üzerindeki uluslararası baskıyı göstermek üzere iki örneğe yer vereceğiz. Fransa sefaretince, sarayların başbahçıvanı Henri ve Yıldız'daki Çini fabrikasından atılan Etyen (Étienne) Narses için feshedilen sözleşme şartlarının uygulanması, aksi halde tazminat ödenmesi talep edilmişti.[50]

Tensikat Kanunu ve ek kanunda getirilen sınırlama nedeniyle yeni düzenleme zorunlu olduğundan, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne özel yasa tasarısı hazırlanması için talimat verildi.[51] Daire üyelerince, hem saraylar hem de İstanbul ve taşradaki nezaret ve kurumlardan atılan ecirlere tazminat tediyesini öngören iki maddelik bir taslak hazırlandı. Ancak aynı zamanda yasanın geniş kapsamlı uygulanmasının doğuracağı sakıncalar gündeme getirildi. Tanzimat Dairesi üyelerince yazılan yasa taslağı gerekçesinde, emeklilik aidatı kesinti yapılmayan, ücret ve yevmiye karşılığı merkez ve taşradaki hükümet dairelerinde istihdam edilmiş sayıları bilinmeyen ecirlere tazminat ödenmesinin gereksiz olduğu açıkça ifade edilmektedir. Zaten saraylarda çeşitli hizmet ve sıfatla çalışan çok fazla kişi ortaya çıkacaktı; geniş kapsamlı bir yasanın yürürlüğe konulması durumunda merkez ve taşradaki kurumlardan atılmış hademe, odacı, sandıkçı, kapıcı ve benzeri

[48] BOA, ŞD. 448/32.

[49] Nuri Özcan, "Muzıka-yi Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DIA), 2006, XXXI, 422.

[50] BOA, BEO. 3546/265887, 12 Mayıs 1909 / 21 Rebiülahir 1327.

[51] BOA, ŞD. 448/32 Lef 6.

ecirlerin ilavesiyle de sayı giderek artacaktı. Saltanatın değişmesi üzerine saray çalışanlarından emeklilik aidatı kesintisi yapılmamış ecirlere memleketine gidebilmesi ve geçimini orada temin için iki senelik alacağı tamamen ödenmişti. Bu nedenle İstanbul ve taşradaki dairelerden tasfiye edilen ecirlere tazminat öngören kanunun sınırlandırılması ve sadece saraydan çıkarılıp Tensikat Kanunu'ndan yararlanmayanlara hasrıyla verilecek meblağın da hizmet süresine göre derecesi değişmek üzere uygulanması önerildi.[52]

Tasarı hükümetin önüne geldiğinde, yapılan tartışma neticesinde Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi üyelerinin maliyetin artacağı uyarısı dikkate alındı. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın onayıyla nezaretlerden uzaklaştırılan ecirlere tazminat ödenmesi hakkındaki madde tasarıdan çıkarıldı. Bu nedenle tek maddelik kanun yalnız saraydan atılan ecirlerle sınırlandırıldı;[53] İstanbul'da nezaret ve taşradaki dairelerden tasfiye edilenler kaderine terk edildi. Bunlar için istihdama mani durumu olmayanların eski işlerine muadil görevlerde istihdamı gibi subjektif ölçüte bağlı bir karar alındı.

Saray ecirlerine tazminat öngören tek maddeden oluşan tasarıya gelince, saltanatın değişmesi esnasında izinli olarak memlekette bulunanların vekillerinin hizmet süresi asılın hizmet süresine ilave edilecek, fakat vekillere vekâlet nedeniyle bir şey verilmeyecekti. Saltanatın tebdili sebebiyle saraydan çıkarılıp Tensikat Kanunu'ndan yararlanamayan ecirlerden hizmet süresi 5 seneden 10 seneye kadar olanlara son maaşlarının üç katı, 10'dan 15 seneye kadar olanlara dört, 15-20 arasındakilere beş, hizmetleri 20 seneden fazlaysa son maaşının altı misli tutarında ödeme yapılacaktı.[54] Hükümet, taslağı inceleyip Meclis-i Mebûsan'a sevkine karar verdi.[55]

Yürürlüğe konulan yasa üzerine saraylardan atılan ecirlerin başvurusu kabul edilmeye başlandı. Ancak yine de tazminat konusunun sürüncemede kaldığı görülüyor. Yıldız Sarayındaki tensikatta kadro dışına çıkarılan İbrahim ve Mehmed Ali'nin sefalet içinde olduklarını anlatan dilekçesi üzerine Bâbıâli'yle Maliye Nezareti arasındaki yazışma bir süre devam etti. Olasılıkla yabancı uyruklu çalışanların alacağı ödenmişti; diğer ecirlerin başvurusu karşılıksız kalıyordu. Yasa, artan masraflar sebebiyle uygulanamamış ve ecirlerin arkası kesilmeyen isteği karşısında başka bir çıkar yol aranmaya başlanmıştı. Cavid Bey'den sorunu çözmesi istense de[56] Maliye nazırının da çare bulamadığı daha sonraki dönemde de aynı problemin devam etmesinden anlaşılmaktadır.

Hükümet de o esnada sıkıntılı dönemden geçmekteydi; 29 Eylül 1911'de Trablusgarp Savaşı başlamış, yanı sıra Balkanlarda Osmanlı aleyhine bir takım gelişmeler yaşanmaktaydı. Bölgedeki hareketlenme 7 Ekim 1912'de I. Balkan Savaşı'nın ilanıyla sonuçlandı. Bu ortamda tazminat hepten rafa kalkmıştı; yine de tensikatta

[52] BOA, ŞD. 450/24 Lef 1, 9 Nisan 1910 / 28 Rebiülevvel 1328.

[53] BOA, ŞD. 448/32 Lef 6.

[54] BOA, ŞD. 450/24 Lef 2.

[55] BOA, Meclis-i Vükelâ (MV). 141/1, 10 Haziran 1910 / 1 Cemaziyelahir 1328.

[56] BOA, BEO. 3914/293537 Lef 1, 12 Temmuz 1911 / 15 Recep 1329.

saraylardan atılan ecirlerin maaşı ve istihdam edildiği bölümü içeren defter hazırlandı;[57] 1913 yılında isimler ve tazminat miktarı belirlendi.[58]

Cavid Bey'in ardından göreve gelen Maliye Nazırı Mehmed Rifat Bey de tazminat için gerekli meblağı bulamamıştı. Savaş dönemini kastederek, olağanüstü durum nedeniyle tek maddelik yasanın uygulanamadığını, şartlar elverdiğinde ödeneceğini açıklamakla yetinmişti. Aynı zamanda ecir isimlerinin yer aldığı, az önce ifade edilen defterin hazırlandığı esnada yapılmış hataları öne sürüp düzeltilmesini isteyerek de sorunun çözümünü bir anlamda zamana yayıyordu. Nazıra göre, ecirlerin bir kısmına hazineden maaş ödeniyordu, bir bölümü tazminat ve ikramiyesini almış olanları içeriyor, bir kısmı da tazminat hakkı bulunmayanlardı. Meşrutiyetin ardından saraylardan çok sayıda çalışan kadro dışına çıkarılmış ve hazırlanmış eski defterde düzeltme yapılmamıştı. Nazır Mehmed Rifat Bey, Maliye Nezareti ve Hazine-i Hassa memurlarından oluşturulacak bir komisyonun incelemesinin ardından tazminat verilecek ecirlerin belirlenmesini önerdi.[59] Komisyon kurulup kurulmadığına dair somut bir veriye ulaşılamasa da buraya kadar olan süreçteki gelişmeler, saray dışında kalan kurumlardaki ecirlerin tazminatsız atıldığını göstermektedir.

Ecir-Memur Karmaşası

Ecir-memur ayrımı Meşrutiyet öncesi ve sonrasında kurulan hükümetler açısından son derece net iken, tensikat esnasında en azından bazı aşamalarda bulanıklaştığı ve tartışmaya açıldığı ifade edilmelidir. Hazineden maaş almak ve emeklilik aidatı kesilmesi bir çalışanın memur sayılmasına yeterliyken, II. Meşrutiyet döneminde daha önce ecir kabul edilen bazı çalışanlar için farklı karar verildiği görülmektedir. Sayılanların dışında bir ölçüte dayanarak yapılan değerlendirmeyle memur olduğuna hükmedilen ecirlere tensikat tazminatı ödenmekteydi. Bu konudaki hükme etkisi nedeniyle öncelikle memur-ecir tartışmasının başladığı gardiyanlar hakkındaki karar ele alınacaktır.

Hükümet açısından hapishane ve tevkifhanelerde özel talimatnameye tabi çalışan gardiyanlar ecirdi ve bu nedenle başta açıkladığımız yasal süreçle birlikte tensikatta tazminatsız kadro dışına çıkarıldı. Ancak Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde, 16 Aralık 1909 tarihinde ilgili talimatnameye dayanarak gardiyanların ecir değil memur, aylıklarının da ücret yerine maaş addedilmesi gerektiği ve bu nedenle Tensikat Kanunu hükümlerince işlem yapılmasına, dolayısıyla mazuliyet aylığı ve tazminata karar verildi.[60] Tasfiye edilen ecirlerin çıkarılan yasa ve yargı kararlarını pür dikkat takip ettikleri açıktır. Tanzimat Dairesi'nin bu hükmü üzerine aralarında tensik edildikten sonra vefat eden bir gardiyanın eşi Fatma Hanım olmak üzere

[57] BOA, BEO. 3914/293537 Lef 3.

[58] BOA, BEO. 3914/293537 Lef 5, 18 Ocak 1913 / 5 Kanun-i Sani 1328.

[59] BOA, BEO. 4185/313869 Lef 2, 21 Haziran 1913 / 16 Recep 1331; BOA, BEO., 4185/313869 Lef 1, 23 Haziran 1913 / 18 Recep 1331.

[60] BOA, ŞD. 448/32 Lef 14, 20 Kasım 1910 / 7 Teşrin-i Sani 1326.

sû-i hâl nedeniyle atılmış sekiz gardiyan tazminat talebiyle dilekçe verdi. İstanbul Vilâyeti Tensik Komisyonu, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin kararına rağmen, Fatma Hanım ve gardiyanların başvurusunu reddetti.[61] Yine de Tanzimat Dairesi'nin kararı bir kez daha incelenmek üzere Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyyesine gönderildi.[62] Tetkikin sonucuna birazdan değinmek üzere Heyet-i Umumiyye sevk edilmesinin nedeni, dairelerin birbiriyle çelişen kararlarıydı.

Bunlardan biri, Defter-i Hakanî Nezaretinde,[63] nezaretin tahsil ettiği aidat gelirinden ödenen aylıkla çalışan geçici statüdeki kâtipler[64] hakkındaydı. Maliye ve Nafia ve Maarif Dairesi'nin 23 Ocak 1910 tarihli hükmünde bu kâtiplere tazminat verilmesi kararlaştırılmıştı. Ardından Tanzimat Dairesi'nin Adliye Nezaretine bağlı dairelerdeki mukavelat muharrirlerine[65] tazminat tediyesine dair 20 Nisan 1910 tarihli kararı vardı.[66]

Mukavelat muharrirleriyle ilgili hükmün sebebi tensikatta Selânik Bidayet Mahkemesinden atılan Ahmed Efendi'ydi. İstihdam edildiği yerin hakkını vermiş, Defter-i Hakanî Nezaretinde aidat karşılığı çalıştırılan geçici kâtipler için olan kararı emsal göstererek başvurmuş;[67] ardından Kermati Kazası mukavelat muharrirleri de dilekçe verince bu çalışanların ecir olamayacağı, resmi memur sıfatı taşıdığı gerekçesiyle Tensikat Kanunu'na göre tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştı.[68]

Tapu kâtipleri de aidat geliriyle istihdam edildiğinden mehakim-i şeriyye memurlarıyla aynı kategoride değerlendirilerek tazminata karar verilmişti. Tanzimat Dairesi'nce, hizmet süresinin genelinde kurumlara ait aidat gelirinden ücret alan geçici, hem aidat alıp hem de muvazzaf olup emeklilik hakkı olmayanlara yaşı 65'i geçsin geçmesin, hizmet süresi 25 yıldan az veya fazla olsun her seneye karşılık tazminat ödenmesine hükmedilmişti.[69]

---

[61] BOA, ŞD. 448/32 Lef 8.

[62] BOA, ŞD. 448/32 Lef 18, 4 Ocak 1911 / 22 Kanun-i Evvel 1326.

[63] Defter-i Hakanî Nezareti için yeni teşkilat şeması hazırlanmıştı (*Tanin*, nr. 372, s. 4, 15 Eylül 1909 /29 Şaban 1327).

[64] 24 Haziran 1909'da Ankara Valiliğine atanan Mehmed Tevfik Bey, anılarında lüzumsuz memurlara yüksek maaş verilirken hâkim, inzibat ve tapu memurlarının kâfi görülemeyecek cılız maaşla istihdamı gibi kökleşmiş bir geleneği kaldırdığını yazar. Kalemlerde kırıntı maaşla bir sürü işe yaramaz insanın çalıştırıldığını, bunların kadrolardan uzaklaştırılması hakkındaki görüşlerini Ankara'da uyguladığını belirtir (Y. Haz: F. Rezan Hürmen, *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları* 2, (İstanbul: Arma Yayınları, 1993), s. 48). Mehmed Tevfik Bey'in görüşleri önemlidir. Çünkü tensikat döneminde Ankara valiliğinin ardından Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi ve sonra da Maliye ve Maarif ve Nafia Dairesi başkanlığına atanmıştı (Abdülkadir Özcan, "Mehmed Tevfik Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), 2006, XXVIII, 537). Bu iki dairenin tensikatla ilgili kararlarında etkisi olduğu söylenebilir.

[65] Adliye Nezaretinde gerçekleştirilen tensikatta, merkez ve taşra yöneticilerinin isimleriyle (*Tanin*, nr. 384, s. 3-4, 26 Eylül 1909 /11 Ramazan 1327) kalemdeki memur ve kâtiplerin ad ve maaş miktarı tespit edildi (Tanin, nr. 385, s.3-4, 27 Eylül 1909 /12 Ramazan 1327).

[66] BOA, ŞD. 446/11, 5 Ağustos 1910 / 28 Recep 1328.

[67] BOA, ŞD. 448/32 Lef 15.

[68] BOA, ŞD. 448/32 Lef 16. Şura-yı Devlet Maliye ve Nafia ve Maarif Dairesi'nde, Tedkik-i Tensikat Komisyonu'nca istihdamı onaylanan Defter-i Hakanî Nezareti tapu kâtiplerine mazuliyet maaşı tahsisinde aidatla çalıştıkları dönemin de hizmet süresine eklenerek mahkeme-i şeriyye memur ve kâtipleri gibi tazminat ödenmesi kararlaştırıldı (BOA, ŞD., 449/32 Lef 2, 26 Kasım 1910 / 13 Teşrin-i Evvel 1326).

[69] BOA, ŞD. 446/11, 5 Ağustos 1910 / 28 Recep 1328.

Daha önce belirtildiği üzere Tanzimat Dairesi saray çalışanlarına tensikat tazminatına ilişkin taslak hazırladığı esnada, emeklilik aidatı kesilmediği için ülke genelindeki ecirlerin dışarda tutulmasını önermişken, aynı durumdaki mukavelat muharrirleri ve gardiyanlar hakkındaki kararı ise bununla taban tabana zıttı. Aidat geliriyle istihdam edilen mukavelat muharrirleri, mehâkim-i şeriyye ve tapu kâtipleriyle ücretle çalıştırılan gardiyanlardan emeklilik ödeneği kesilmediğinden bunlar, merkez ve taşradaki geçici memur, tahsildar, müfredat kâtipleri, kolcu, hademe, odacı ve bekçi gibi unvanlarla çalışan diğer ecirlerden farksızdı. Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikatta, maaşından emeklilik aidatı kesilen memur ve kâtiplere Tensikat Kanunu hükümleri uygulanıp, mazuliyet aylığı veya tazminat ödenmiş; merkezde ve taşradaki dairelerden atılan ecirler yasadan faydalandırılmamıştı. Her iki karar hükmü diğeriyle çeliştiği için yukarıda değinildiği üzere yeniden incelenmesi amacıyla Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyyesine gönderildi.[70] Bu nedenle tapu kâtipleri, gardiyanlarla, ecirler hakkındaki önceki kararlar askıya alındı.

Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyyesi, kararların birbiri yerine uygulanmasına gerek görmedi ve hangi sınıf memur için verilmişse yalnız ona tatbiki gibi pratik bir yolu tercih etti. Şöyle ki, saltanatın değişmesi sebebiyle saraydan çıkarılıp Tensikat Kanunu'ndan yararlanamayan ecirlere hizmet süresi ve maaş miktarına göre maktuen belirli bir meblağ verileceği onlar için yayımlanmış özel kanunda yazılıydı. Gerek maaşla ve gerek aidatla dairelerde istihdam edilen memur ve ecirlere gelince, her memur belirli bir maaşla görevli değildi ve bazıları memur olduğu halde aidatla istihdam edilmekteydi; bazı ecirler de maaş almaktaydı. Buna göre, her aidatla istihdam edilenin ecir, maaşlı görevlilerin tamamının memur olması gerekirdi. Öncelikle kadro harici kalanlardan tazminat veya maaş talep edenlerin yaptığı hizmete, istihdam türüne göre memur veya ecir olduğunun tayini gerekmekteydi. Mukavelat muharrirleri, tapu ve şeriyye mahkeme memurları, emeklilik yasasına tabi olmadığı halde devlet memuru sayıldığından Tensikat Kanunu hükümlerince işlem yapılması, ücretle istihdam edilen ecirlerden sayılamayacağı hakkındaki kararların tadil edilecek yönü olmadığından eski tebligat gereği maaş veya tazminat ödenmesinin Maliye Nezaretine bildirilmesi kararlaştırıldı.

Tazminat isteyen gardiyanlar hakkında Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyye Reis vekili Said, Salim, Sedat ve İstefenaki Beyler, talimatname gereği memur sayıldıkları, bu nedenle onlara ödenen para maaş kabul edildiğinden Tanzimat Dairesinin kararının geçerli olduğu ve Tensikat Kanunu'nun uygulanmasından yanaydı. Ancak karşı tarafın görüşü ağır bastı; hapishanelerin düzen ve tertibine dikkat etmek, mahkûmlarla ilgili işleri yapmak, hapishaneleri süpürüp yıkamak, mahkûmların elbisesini temizlemek, soğuktan korunmalarını sağlamak, kandilleri yakmak gibi işlere bakıldığında gardiyanların ecir olduğunda tereddüt edilemeyeceğinden tazminat gerekmediğine hükmedildi.[71] Hem geçici memurlar hem de gardiyanlarla

[70] BOA, BEO. 3889/291620 Lef 2, 20 Nisan 1911 / 20 Rebiülahir 1329.

[71] BOA, ŞD. 448/32 Lef 1, 29 Nisan 1911 / 29 Rebiülahir 1329.

Resim 3

Çemişgezekli Odacı Mehmed bin İbrahim[72]

ilgili kararlarda çalışanların yaptığı işe göre sınıflandırılmaya başlandığı görülmektedir.

Uygulamadaki karışıklık ve çalışanların tanımlanmasında yaşanan kararsızlık, müdürlük kategorisine indirilerek yeniden yapılanması gerçekleştirilen ve Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyyesi adını alan Rüsumat Emaneti bünyesinde kurulmuş emekli sandığı için aylık veya ücretlerinden aidat kesintisi yapılan kantarcı, kayıkçı ve odacıların da tazminatsız atılmasında görülmektedir.[73] Ancak emanette memur dışındakiler için ayrı bir emekli sandığı bulunduğundan kısa süre sonra kantarcı, kayıkçı ve odacılara maddi hakların verildiği belirtilmelidir. Gümrüklerde stajyer mukayyid ve müstahdem arasında tensikatta maaş ve tazminatsız ihraç edilenler, geçici hizmetlerde çalıştıkları dönemde emeklilik aidatı kesintisi yapıldığı gerekçesiyle itiraz etmişti. Ecir diye nitelendirilen bu geçici memurlara da tazminat hakkı tanındı.[74]

[72] BOA, FTG. 340.

[73] BOA, ŞD. 446/29 Lef 2-1, 26 Temmuz 1910 / 18 Recep 1328.

[74] BOA, ŞD. 447/25 Lef 1-1, 2 Ekim 1910 / 27 Ramazan 1328.

Sonuç

Osmanlı devlet teşkilatı ve bürokrasisinde II. Meşrutiyet'te iktidara gelen yönetimlerce gerçekleştirilen ıslahat planı ve tensikattan sonraki süreç önemli dönüşümün yaşandığı yıllardır. II. Abdülhamid dönemi kadrolarını tasfiye ve nezaret ve dairelerde göz ardı edilemeyecek dereceye ulaşmış aşırı istihdamın azaltılması amacıyla bürokrasiye tensikat yapıldı. Odacı, hademe, sandıkçı, bekçi gibi kadrolarda ücretle istihdam edilen ve ecir denilen çalışanlar bu süreçte memurlarla birlikte tensik edildi. Ancak memurlardan farklı olarak ecirler, mazuliyet maaşı veya tazminat ödenmeden kurumlardan uzaklaştırıldı.

Tensikat için yürürlüğe konulan yasaların kapsamının dar tutulması nedeniyle, hükümet ecirleri tamamen dışlamış ve devlet kurumlarına yeniden dönme imkânını hemen hemen ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle tasfiyeyle ilgili yasaların hızla hazırlanıp, tartışmaya açılmadan uygulamaya konulduğu ve eksikleri içinde barındırdığı söylenebilir.

Nezaretler ve taşradaki dairelerden uzaklaştırılan ecirler hakkında nicel bilgimiz yoktur; ancak çalışmada ele alınan Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikatta ve saraylardaki tasfiyede atılanların sayısı metinde açıklanmıştır. Buna göre en azından bu kurumlardaki ecirlerin büyük kısmının uzaklaştırıldığı ifade edilebilir.

Kanun ve ek yasaların nezaret ve kurumlardaki memurlara uygun biçimde hazırlanmasıyla, çalışma boyunca ortaya koymaya çalıştığımız gibi, ücret karşılığı çalışan ve bu ücretten emeklilik aidatı kesintisi yapılmayan ecirler ihmal edilmiştir. Hazine-i Hassa Nezaretindeki tensikat için hazırlanan kararnamede unutulmaları da hükümetlerin ecirlere yaklaşımını açıklamaktadır. Tazminat ödenmesi için yürürlüğe konulan yasanın kapsamından çıkarılmalarıyla da bir kez daha ve tam anlamıyla dışlanmışlardır. Bu durum, dönemin hükümetlerinin ecir statüsünde çalışanlara olumsuz denilebilecek bakış açısını ve tensikatın maliyet esasıyla, insan unsurunu geri plana atarak yapıldığını göstermektedir.

II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen tasfiye sürecinin belirtilmesi gereken diğer bir önemli sonucu da devlet kurumlarında çalışanların maaş-ücret ayrımı esasına dayalı sınıflandırmasının tartışılmaya açılması ve yeni kriter göz önüne alınarak en azından bir kesim için farklı yargı hükümlerinin verilmiş olmasıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Severances in bureaucracy, ulema and military that started with the declaration of the second Constitutional Monarchy in 24 July 1908 continued to take place in 1909. The aim was to dismiss the cadres of Abdulhamid II. from duty and create a new structure in the state cadres. A law was prepared and passed for the severances which increased quickly after the case of 31 March. With the new law, 'Tensikat Kanunu', workers in ulema, bureaucracy and military were laid off.

Alongside with the officers from ministries and other ministry departments, the ecir were included in the severances in Istanbul, the capital. In the institutions of the Ottoman State, the ecir was used to refer to those employed as chamberman, janitor, chestman, doorman, sentry, boatman and guard with a fee. The difference

between the ecir and the officers lay in the type of their payment. Whereas the officers were paid a wage, the ecir were paid a fee.

This article examines the ecir who were dismissed from the state cadres. In addition, the article shows the events which led to the ecir being stripped from their rights, especially from their compensation, with a law that was passed about severances. In particular, the focus is on severances in the Ministry of Treasury, the Imperial Chamber and the palaces of Yıldız, Topkapı and Dolmabahçe. The rationale behind focusing on the mentioned places is their direct link to the fact that the ecir did not get compensation like other workers who were laid off. Furthermore, these institutions were the closest to Abdulhamid II. Hence, the primary focus is narrowed down to the Ministry of Treasury, the Imperial Chamber and the palaces of Topkapı and Dolmabahçe.

There is no data on the number of ecir who were laid off from the ministries and other ministry departments in Istanbul. Therefore, this study cites the number of severances in the Ministry of Treasury and the palaces. According to the findings, the majority of ecir who were working in these institutions were dismissed in the liquidation. Moreover, the ecir who were employed as stableman, phaeton driver and gardener in the palace put up a resistance which resulted in intervention by security forces.

There were foreigners employed in the Yıldız Palace and the other palaces during Abdulhamid II's reign. Their contracts were also terminated. When embassies demanded their citizens' rights to be restored, a new law was prepared for both foreign workers and the ecir. However, due to the concerns over the cost, it was decided that only workers who were dismissed from palaces would retain their financial rights. The ecir who were working in other institutions were left to their fates.

The results show that, the ecir were completely shut off due to confined nature of the liquidation laws put in to place and their chances of returning back to state cadres were eliminated. It can be suggested that the laws regarding the liquidation was prepared swiftly and enacted with little debate. With laws being prepared according to officers in ministries and institutions, the ecir who worked as paid workers and did not get their pension cut were neglected. The view of the administrations regarding the ecir which could be considered negative and the financial cost of the liquidation shows that the human element was not taken into account.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Belgeler

Dîvân-ı Hümâyun Kalemi, Mukavele (A.DVN.MKL)
Bâbıâli Evrak Odası (BEO)
Fotoğaf (FTG)
İrade, Kanun (İ. KAN)
İrade, Meclis-i Umumi (İ. MLU)
İrade, Meclis-i Mahsus (İ. MMS).
Mâbeyn-i Hümâyun, İradeler (MB. İ)
Maliye Nezareti Milli Emlâk (ML. EEM)
Meclis-i Vükelâ (MV)

Şura-yı Devlet (ŞD)
Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi (ŞD. TNZ)
Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y. MTV)

b. Defterler

Bâb-ı Asafî Dîvân-ı Hümâyun Nizamat Defterleri (A. DVNS. NZAM), n. 5.

Basılı Eser ve İncelemeler:

Ahmad, Feroz: *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986.

Akşin, Sina: *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

Akyıldız, Ali: "Mâbeyn-i Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2003, XXVII, s. 283-286.

Bağçeci, Muhittin: "Ecir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 1994, X, s. 383.

Bardakoğlu, Ali: "İcâre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2000, XXI, s. 379.

Gökçeoğlu Balcı: Şebnem, "XIX. Yüzyılda Fransa'da ve Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkilerinin Hukuksal Çerçevesi", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2002), 211- 234

Hürmen, F. Rezan: (Yay. haz), *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 2*, İstanbul: Arma Yayınları,1993.

Kansu, Aykut: *1908 Devrimi, Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey*, çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Kırmızı, Abdülhamit: "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilali'nin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Ed: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 333- 355.

Kolay, Arif: "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, (Haziran 2017), s. 193-214.

Manav, Nursel: *Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.

Özcan, Abdülkadir: "Mehmed Tevfik Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2003, XXVIII, s. 536-537.

Özcan, Nuri: "Muzıka-yi Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2006, XXXI, s. 422-423.

Özger, Yunus: *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekaüd Sandığı (1865-1923)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

Terzi, Arzu: "Hazine-i Hassa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 1998, XVII, s. 137-141.

Toros, Taha: *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*, İstanbul: İsis Yayınları, 1996.

Tural, Erkan: "Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi", *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016.

Turan, Kamil: "Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Çalışma Hayatında İnsani Değerler Açısından Uygulamalar", *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan*, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 38, 2000, s. 103-128.

Uçkan, Banu: "Mecelle'de İş Hukuku Düzeni", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/478/5521.pdf, s.163-173.

Yerasimos, Stefanos: *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Kitap: 2 Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na*, Türkçesi: Babür Kuzucu, İstanbul: Belge Yayınları, 5. Baskı, 1987,

Gazeteler

Takvim-i Vekâyi, nr. 267, 305. 312.

Tanin, nr. 372, 384, 385.

Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızının Kaçırılması*

A Diplomatic Problem Between the Ottoman and Iran: The Abduction of a British Girl

MEHMET SELİM TEMEL**

öz

Bu çalışmada 1891 yılında Osmanlı Devleti sınırına yakın İran sınırları içinde Savuçbulak şehrinde ticaretle uğraşan bir İngiliz ailenin kızı Katy Greenfield'in Mirza Aziz isminde İran vatandaşı bir Kürt tarafından kaçırılıp Osmanlı şehbenderliğine sığınması ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmaktadır. Bölgede bulunan aşiretler açısından geçişken bir yapıya sahip olan Osmanlı-İran sınırında bu tür olaylar sık yaşanmakla birlikte bu olay Osmanlı şehbenderhanesini içine alınca iki devlet de bu olaya doğrudan müdahil olmak zorunda kalmıştır. Osmanlı kaynaklarına göre kadın İran mahkemesinde bunu ikrar ederek Müslüman olmuş ve Mirza Aziz'le evlenmiştir. Fakat annesi ve bölgede bulunan İngiliz konsolos durumu kabullenmeyerek kızın mahkemeye tekrar çıkarılmasını istemiştir. Genç kız mahkemeye tekrar çıkarılmak üzere Tebriz'e götürüldüğü sırada yol üzerinde bulunan Savuçbulak Osmanlı şehbenderliğine sığınmıştır. Genç kızın Osmanlı şehbenderhanesine sığınması sonrasında İngiliz gazeteleri dolayısıyla kamuoyunun olaya yoğun ilgi göstermesi sebebiyle İngiltere hükümeti İran ve Osmanlı hükümetleri üzerinde baskı kurarak Katy'nin annesine teslim edilmesini istemiştir. Bölgede bulunan Osmanlı şehbenderlerinin mücadelesi ve Kürt aşiretlerinin genç kadını vermemek için gösterdikleri mukavemet üzerine süreç uzamış fakat en nihayetinde Katy Greenfield mahkemeye ikinci kez çıkarılıp sorgulanmıştır. Katy Greenfield, birinci mahkemedeki gibi Müslüman olduğunu ve Mirza Aziz'le evleneceğini beyan etmiştir. İngiliz konsolos ve kızın annesi gönülsüz olmalarına karşın Katy Mirza Aziz'e teslim edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kız Kaçırma, Osmanlı Devleti, İran, İngiltere, Savuçbulak

* Makale geliş tarihi: 07-11-2019, kabul tarihi: 17-11-2019, araştırma makalesi.

** Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul/Türkiye. m.selim.temel@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4276-5901. Makalenin okunması ve gözden geçirilmesinde desteklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Özlem Çaykent ve mesai arkadaşım Ebubekir Duran'a, bazı arşiv belgelerinin temininde cömert davranan Aydın Çakmak Bey'e ve İngilizce gazetelerin çevirisinde yardımcı olan yine mesai arkadaşlarımdan Murat Bozkurt'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

ABSTRACT

In this study, taking refugee of a young British women named Katy Greenfield, who was kidnapped by a Kurdish Iranian citizen named Mirza Aziz in the city of Savuçbulak within the borders of Iran near the Ottoman Empire border in 1891, to the Consulate of Ottoman State and the events that followed will be told. Although such incidents were common on the Ottoman-Iranian border, which has a complex structure in terms of tribes in the region, both states had to be directly involved in this case as it has included the Ottoman consulate. The daughter of an British family engaged in commerce in the region, Katy Greenfield, was kidnapped by Mirza Aziz. According to Ottoman sources, the woman confessed it in the Iranian court and became a Muslim and married Mirza Aziz. However, her mother and the British consul in the region refused to accept the situation and demanded her to be taken to court again. When the young girl was taken to Tabriz for trial, she took refuge in Consulate of Ottoman in Savuçbulak. Following the young girl took refuge in the Ottoman consulate, the British government put pressure on the Iranian and Ottoman governments and demanded that the woman be handed over to her mother because of the public interest in the British newspapers to the case. The process was prolonged due to the efforts of the Ottoman consuls in the region and the resistance of the Kurdish tribes not to turn the young woman, however Katy Greenfield was taken to the court and questioned for the second time at the end. Katy Greenfield stated that she became a Muslim and would marry Mirza Aziz as in the first court. Although the British consul and her mother were reluctant, Katy turned back to Mirza Aziz.

Keywords: Abduction of Girl, Ottoman State, Iran, Britain, Savuçbulak

Osmanlı-İran sınırının zorlu coğrafi şartları hudut bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretlerin geçimlerini zorlaştırmıştır. Ayrıca iki devlet de coğrafi koşullardan dolayı bu bölgede mutlak kontrol kurmakta zorlanmıştır. Dağlık ve engebeli bölgeleri iyi bilen ve göçebe hayatları gereği İran-Osmanlı sınırında yolculuk yapan aşiretlerin içindeki bazı gruplar bu coğrafi durumun zorluklarından yararlanarak gasp, yaralama, kız kaçırma, sınırda yer alan memur veya askerlere zarar verme gibi çeşitli suçlar işleyebilmekteydi.[1] Ayrıca modern dönemdeki gibi kesin bir sınırın olmaması sayesinde hangi devletin tebaası olduğu belli olmayan ve çıkarlarına göre Osmanlı veya İran uyruğuna geçen bu aşiret üyelerinin yakalanması ve cezalandırılması söz konusu olduğunda iki devlet arasında anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. İki devlet arasında sorunlar baş gösterdiği vakit yağma ve eşkıyalık olaylarının arttığı görülmektedir. Çünkü yağmaladıkları taraf kendilerini takip ettiğinde karşı tarafa rahatlıkla sığınmaktaydılar.

Bu sınır boylarındaki aşiretlerin komşu ülkeye iltica etmelerinde başka sebepler de bulunmaktaydı. Aşiretler, İran'ın Şiî, Osmanlı'nın ise Sünni olmasından yararlanmışlardır. Kürt aşiretler kendisiyle aynı mezhebe sahip hangi devletin egemenliğinde yaşıyorsa o devlete vergi vermek ve askerlik yapmak istememiş-

[1] Fehminaz Çabuk, *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 100.

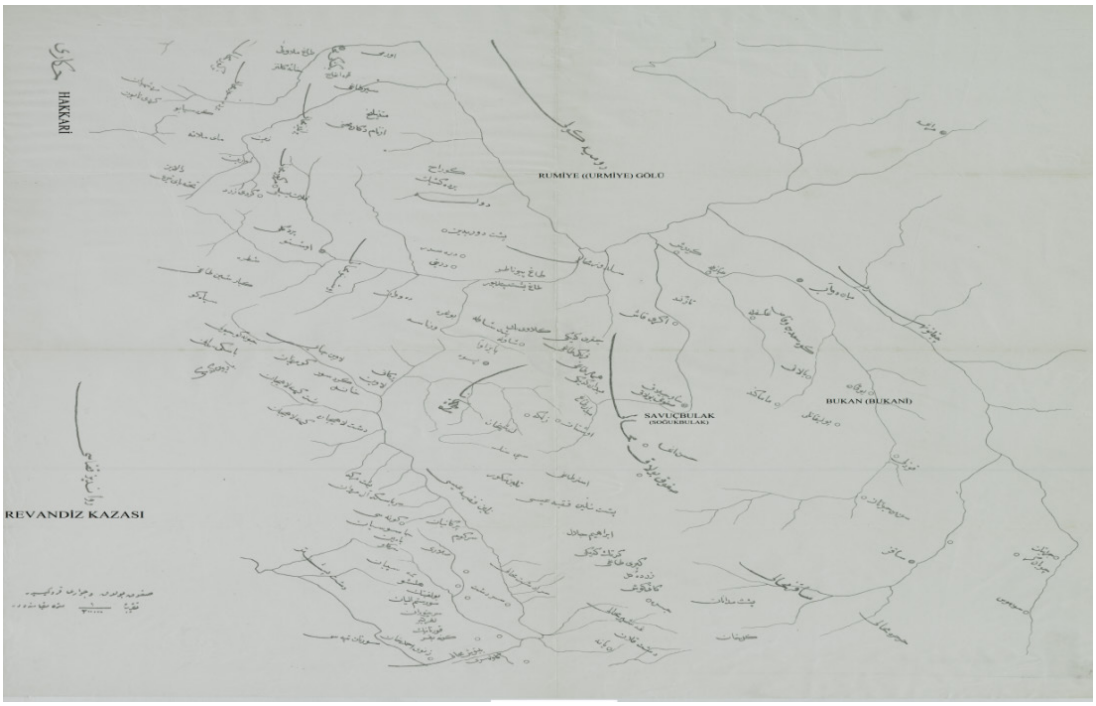

Savuçbulak ve etrafını gösteren harita. Kaynak: BOA, *Haritalar* (HRT.h), *no. 447.*

lerdir. Ayrıca yaşadıkları bölgenin idarecileriyle veya bir başka aşiretle anlaşamamak ve işledikleri suçlar için takibattan kurtulmak gibi çeşitli meseleler söz konusu olduğunda komşu ülkeye dinî yönden baskı gördüklerini iddia ederek iltica etmekteydiler. [2]

Sınır boylarındaki aşiretlerin eşkıyalıklarıyla ilgili belgelere konu olan önemli meselelerden biri de sınırın öte yakasından kız kaçırmalarıdır. Örneğin 1893 yılında Bayezid sancağında Haydaranlı aşiretinin reisi Hüseyin Paşa'nın yeğeni ile evli bir kadın, İran tebaasına mensup bir aşiret tarafından kaçırılmış ve İranlı Tahir Han'ın amcasının oğlu Mehmed Ağa'yla nikâhlanmıştır. Kadının İran tarafına götürüleceği bilgisini alan Haydaranlı aşireti, kadını Şiilerin elinde bırakmayacaklarını belirterek kan dökmeye hazır olduklarını resmî makamlara bildirmiştir. Bölgede bulunan Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa, olayın daha fazla büyümemesi için durumu İran devletine iletmiştir.[3]

1891 yılında gerçekleşen bir olay ise çok daha büyük sorunlara sebep olmuştur. İngiliz bir kadının İran sınırları içinde bir Kürt tarafından evlenme maksadıyla kaçırılıp Osmanlı şehbenderliğine sığınması uluslararası bir probleme dönüş-

[2] Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), s. 40-41.

[3] Çabuk, "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri", s. 101; Kaçırılan Haydaranlı kadın hakkında İran Sefareti'nden bilgi alındığına dair bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hususi (İ. HUS), 14/96, 12 Ağustos 1893/29 Muharrem 1311; Ayrıca konu ile ilgili belgeler için bkz. BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 253/18921; BOA, BEO, 256/19135; BOA, BEO, 408/30573; BOA, Dahiliye Nezareti, Şifre Evrakı (DH. ŞFR), 166/60.

müştür. İçinde kız kaçırma sonrası ihtida, İngiltere kamuoyu baskısı ve Osmanlı hükümetinin zor durumda kalması gibi türlü sorunlar barındıran bu olay İran'ın Savuçbulak[4] şehrinde yaşanmıştır.[5]

Kaçırılan Katy Greenfield bir İngiliz vatandaşıdır. Servet sahibi olan babası ölmeden önce Tebriz'de oturmaktadır. Babası öldükten sonra Katy, annesi ve üç erkek kardeşi ile beraber Savuçbulak'a bağlı Hacıabad köyüne yerleşmiştir. Hacıabad köyü ile çevresindeki üç köyün de sahibi Greenfield ailesidir. Katy, bölgede bulunan Fransız ve Müslüman okullarında eğitim görmüştür. Bir belgeye göre Katy, Müslüman okulunda eğitim alırken İslam'ı anlayarak ve bilerek seçmiş fakat bunu ailesinden gizlemiştir. Vicdanıyla seçtiği dinin ibadetlerini kendi evinde gizlice yerine getirmektedir. Osmanlı belgelerinde yer alan haberlere göre güya İslamiyet'i aleni bir şekilde yaşamak için kendisini başka bir yere götürmesi için daha önce birilerine teklif etmişse de kimse buna cesaret edememiştir. Bu böyle devam ederken 17 Nisan 1891 tarihinde Katy'nin oturduğu Hacıabad köyüne bir saat uzaklıkta bulunan Ermenibulağı köyünün zenginlerinden Hacı Mustafa'nın oğlu Mirza Aziz buradan geçmekte iken Katy de onunla beraber kaçmıştır. Onları birilerinin hemen aramaya başlayacağını bildiklerinden Katy ile Mirza Aziz civarda bulunan Şeyh Abdülkerim Zenbilli'nin evine sığınırlar. Katy orada kendi isteğiyle Müslüman olmuş ve rızası üzerine Aziz'le nikâhları kıyılmıştır. Aile aramalar sonucunda olaydan haberdar olunca Katy'nin annesi İran hükümetine başvurarak kızının kendisine geri verilmesini istemiştir. İran hükümeti Aziz'in babası Hacı Mustafa üzerinde baskı kurarak kadının ailesine bir an önce teslimini istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Hacı Mustafa, oğlu Aziz ve Katy'yi alarak Savuçbulak'ta bulunan Molla Abdullah Efendi'nin evine götürmüş ve İran yerel idarecilerine haber vermiştir. Ertesi gün İran hükümet temsilcileri tarafından sorgulanan ve mahkemeye çıkarılan Katy Greenfield, annesi ve kardeşinin de yanında ihtida etme isteğini tekrarlamıştır. Ancak Katy'nin baskılardan korkarak bunu söylediğine inanan annesi ve kardeşi onun bir kez daha Tebriz'de mahkemeye çıkarılmasını istemiştir. Tebriz hâkimi Emir Nizam tarafından Savuçbulak'ta bulunan idarecilere gönderilen emir üzerine Katy, istemediği halde Tebriz'e götürülmesine karar verilmiş ve yola çıkıldığında ise durum daha karmaşık hale gel-

[4] Osmanlı belgelerinde bu yerin ismi Savucbulak, Savuçbulağ, Soğukbulak, Sovukbulak gibi farklı imlalarla yazıldığı görülmüştür. Urmiye Gölü'nün güneyinde yer alan ve Osmanlı sınırına yakın bir yerde olan Savuçbulak'ın yerinde günümüzde Mahabad şehri yer almaktadır.

[5] Konu daha önce bir tezde, bir makalede ve bir kitapta kısa bir şekilde değerlendirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar şu şekildedir; Ali Karaca, doktora tezinde bir paragrafta yer vermiştir. Osmanlı Arşivi Yıldız tasnifinden sadece bir belge kullanmıştır. Sorunun çözümünü o sırada Yâver-i Ekrem görevinde bulunan Ahmet Şakir Paşa'ya bağlamıştır. Bkz. Ali Karaca, Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899), (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), s. 35; Yine aynı yazar "Selanik Vakası" ile İngiliz kadınının kaçırılması ve Osmanlı şehbenderliğine sığınmasını küçük bir makalede değerlendirmiştir. Bu iki olayı da iltica olarak değerlendirmiştir. Selanik'teki olayı bir eserden, İngiliz kadınının meselesini doktora tezindeki aynı kaynaktan yazmıştır. Bkz. Ali Karaca, "Üç İltica ve Bir Vesika", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 28, (1989), s. 45-48; İsmi geçen yazardan başka Selim Deringil de konuyu kısa bir şekilde değerlendirmiştir. Çalışmasında kızın ismini "Miss Kranfel" olarak vermiştir. Olayı 2 Ekim 1891'de gerçekleştiğini belirttiği çalışmasında, olayı bir ihtida meselesi olarak değerlendirmiştir. Konu hakkında kaynakların sınırlı ve dağınık olduğunu, Osmanlı Devleti'nin bu olay sebebiyle başının ağrıdığını belirtmiştir. Bkz. Selim Deringil, Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 121.

miştir. Kafile, Tebriz'e yol alırken Osmanlı Devleti'nin Savuçbulak şehbenderhanesinin önünden geçer. Burada Katy şehbenderhanenin kapısından içeri atılarak "Ben Müslümanım, bu da İslâm devletinin bayrağıdır. Dehâlet ettim (sığındım) gitmem Tebriz'e" diyerek bayrak direğine sarılıp iltica etme isteğini belirtir.[6]

Tebriz'de bulunan *Daily News* muhabiri ise hikâyeyi 14 yaşında İngiliz vatandaşı olan bir genç kadına uygulanan bir zorbalık olarak anlatır. Olay, "Bir İngiliz vatandaşına karşı yapılan daha önce görülmemiş şiddet eylemi" olarak tanımlanır. Muhabire göre mayıs ayının başında 14 yaşındaki Katy Greenfield, Kürt hizmetçileri tarafından etrafı biraz dolaşmak üzere ikna edilmiştir. Onlar dolaşırken üç kişi ile pusuda bekleyen Aziz, kadını ata bindirerek kaçırmıştır. Olay esnasında kadının üç kardeşi de evde yoktur. Annesi H. Isaac Greenfield ise hemen ata binip onları takip etmişse de yakalayamamış ve durumu Tebriz'deki İngiliz konsolosluğuna bildirmiştir. Konsolosluğun devreye girmesi sonucu Tebriz hâkimi Emir Nizam, valiye telgraf çekerek kadının annesine teslimini istemiştir. Vali ise elinden bir şey gelmediğini zira Kürtlerin kadını sınırdan geçirerek Osmanlı tarafındaki Teville köyüne götürdüğünü belirtmiştir. Emir Nizam'ın ısrar ve tehditleri sonucu kadın, Savuçbulak'ta Molla Abdullah'ın evine getirilmiştir. Bir sonraki gün yapılan soruşturmaya sadece Müslümanlar katılmıştır. Gazeteye göre, bu duruşmaya Katy yerine peçeli ve siyah giydirilmiş Müslüman bir kadın çıkarılmıştır. Katy kılığındaki kadın, oradaki topluluğa Muhammedî (Müslüman) olduğunu açıklayarak bu dine mensup yaşamak ve ölmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir. Genel valiye gönderilen duruşma tutanaklarından İngiltere başkonsolosu tatmin olmayarak kadının Tebriz'e getirtilerek sorgulanması konusunda ısrarcı olmuş ve bu konuda emirler Savuçbulak'a gönderilmiştir. Genç kadın Emir Nizam'ın emri üzerine Tebriz'e götürüleceğini öğrenmiş ve muhabirin "Türk vatandaşlarının en aşağı ve en sefil tabakasından olan kimseler" diye tanımladığı Kürtler tarafından Molla Abdullah'ın evinden zorla alınarak Savuçbulak'taki şehbenderhaneye götürülmüştür.[7]

Osmanlı Devleti'nin Savuçbulak şehbenderi Ermeni Toma Efendi,[8] kadını kaçıranların şehbenderliğe geldiğini görünce kapıları kapatmak istemiştir. Toma Efendi, kadının İngiliz, kaçıranın ise İranlı olmasından dolayı Osmanlı'nın bu işe müdahil olmasını istememiştir. Fakat şehbenderhanedeki gelişmeler Osmanlı'yı olayların içine çekmiştir. "Asiler" olarak adlandırılan Kürtler şehbenderhanenin kapısını kırarak kadını da yanlarına alarak binanın çatısına çıkarak şehbenderden bayrağı dalgalandırmasını istemişlerdir. Böylelikle kadının Osmanlı bayrağı koruması altında olduğunu göstererek İranlıların onu kurtarmaktan çekineceğini düşünmüşlerdir. İngiliz muhabire göre Toma Efendi "asilerin" elinden kurtularak konsolosluğu terk eder.[9] Osmanlı belgelerine göre Toma Efendi'nin kadını bilinmeyen bir sebeple şeh-

[6] BOA, Yıldız Esas Evrak (Y. EE), 140/38, 23 Ağustos 1891/11 Ağustos 1307, lef. 2.

[7] *Daily News*, 10 Temmuz 1891, s. 5; Olayın aynı şekilde anlatımına dair Rusya'da St. Petersburg'da çıkan Grajdanin ismindeki Rusça gazetenin 17 Temmuz 1891 tarihli sayısının tercümesi için bkz. BOA, Yıldız, Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM), 21/45, 25 Temmuz 1891/18 Zilhicce 1308.

[8] İngiliz gazetelerinde Thomas Efendi olarak ismi geçmektedir.

[9] *Daily News*, 10 Temmuz 1891, s. 5.

benderhanenin dışına çıkarmak istediği fakat şehbenderhanede toplanan kalabalık, araya girerek Babıali'den kesin bir emir gelmedikçe kadını teslim etmeyeceklerini söylemişlerdir.[10] Haberlerini *Daily News*'in Tebriz'deki muhabirinden alan bir başka İngiliz gazete ise yüz kadar silahlı Kürt'ün Osmanlı şehbenderhanesini kuşatma altına aldığını ve kadını görmek isteyenleri vurmakla tehdit ettiklerini yazmış ve bu olayın daha da büyüyeceğine dair bir yorum yapmıştır.[11]

Başka bir kaynak ise olayla ilgili başka detayları açığa çıkarmaktadır. Savuçbulak'ta ticaretle meşgul olan Mehmed Salih ve Mustafa isimli şahıslar tarafından Babıali'ye gönderilen telgrafta Toma Efendi'nin kendi rızasıyla Müslüman olan ve şehbenderhaneye sığınan bir kadını İranlılara teslim etmeye çalıştığını ve bunun üzerine çıkan olaylarda İran askerinin dört kişiyi öldürerek, birkaç kişiyi de yaralayıp hapsettiklerini bildirmiştir.[12] Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa ise, Yıldız Sarayı'nda Yaver-i Ekrem görevini yürüten Şakir Paşa'ya gönderdiği telgrafta bu olay üzerine Toma Efendi'yi fitne ve fesat çıkarmakla suçlamıştır. Toma Efendi'nin görevden alınmasını ve yerine Müslüman bir şehbenderin tayinini istemiştir.[13] Toma Efendi ise Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bu olayda Tebriz Başşehbenderliği'nden kendisine gelen talimat dışında hareket etmediğini ve hiçbir kabahatinin olmadığını belirtmiştir.[14]

Olayların büyümesi üzerine Tebriz Başşehbenderi Behçet Bey Savuçbulak'a gitmiş ve Toma Efendi ile beraber şehbenderliğe sığınan kalabalığı sakinleştirmeye çalışmıştır. Bu sırada Behçet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgraftan anlaşıldığı kadarıyla Toma Efendi hakkında yazılanlar içinde İngiliz muhabirinin yazdıkları doğruya en yakındır. Telgrafa göre Toma Efendi, kadını İran hükümetine teslim etmek üzere şehbenderhaneye gittiğinde Kürtler toplanıp, şehbenderhanenin kapısını kırmış ve Toma Efendi'yi öldürmek istemiştir. Bunun üzerine Toma Efendi bir evde bulunan Tebriz Başşehbenderi Behçet Bey'in yanına kaçmıştır. Kalabalık, Toma Efendi'yi Behçet Bey'in bulunduğu eve kadar takip etmiş ve eve saldırmışlardır. Kalabalık ancak Behçet Bey'in ikna çabaları sonucu sakinleşmiştir.[15] Bu gelişmeler karşısında Toma Efendi Ekim ayında görevden alınmış ve yerine Müslüman ve askerî sınıftan birinin getirilmesi kararlaştırılmıştır.[16]

Ancak olaylar rayından çıkmıştır. Kürtlerin kadını vermemesi ve İngiltere'nin de İran üzerindeki baskısı sebebiyle İranlılar şehbenderhaneyi kuşatma altına almışlardır. Şehzade Nusretü'd-Devle komutasındaki üç dört bin İran askeri Savuçbulak'a gelip şehbenderhaneye kurşun yağdırmış ve etrafı toplarla sarmıştır. Şehbenderhane sancağının direği yıkılmış, bir iddiaya göre bu saldırıda orada

[10] BOA, Y. EE, 140/38, 23 Ağustos 1891/11 Ağustos 1307, lef. 2.

[11] *The Birmingham Daily Post*, 24 Haziran 1891, s. 4.

[12] BOA, Yıldız Maruzât Defterleri (Y. MRZ.d), no. 3281, 13 Haziran 1891/6 Zilkade 1308, s. 2,

[13] BOA, İrade Dahiliye (İ. DH), 1245/97552, 1 Ekim 1891/26 Safer 1309, lef. 2.

[14] BOA, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası (HR. TO), 347/27, 19 Aralık 1891/7 Kanunıevvel 1307.

[15] BOA, Hariciye Nezareti Tahran Sefareti (HR. SFR. (20)), 21/9, 27 Haziran 1891, lef. 7.

[16] BOA, Y. MRZ. d, no. 3472, s. 12 ve BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), 126/5409, 8 Ekim 1891/4 Rebiülevvel 1309.

bulunan hamile bir kadın ile bir erkek çocuk ölmüştür. Bu ölümlerden çok etkilenen ve üzülen kalabalık kadını teslim etmeyeceklerini bir kez daha tekrarlamıştır.[17] Behçet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Osmanlı tebaasından kimsenin ölmediğini, ölen iki kişinin İranlı hamile bir kadın ile bir çocuk olduğunu, İran hapishanelerinde Osmanlı tebaasına ait kişilere işkence edildiğine dair Babıali tarafından duyulan istihbaratın gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir.[18]

Behçet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir başka telgrafta şehbenderhaneye sığınan kalabalıktan altmış kadarının dışarı çıkarıldığını, fakat etrafta yüz kadar kişinin beklediğini, şehbenderhane bahçesinde kurulan kara çadırların kaldırıldığını bildirmiştir. Ayrıca İngiliz kadını koruyan kişilerin yanından ayrılmadığını, kadının şehbenderhaneden çıkmayacağını, yerel hükümete gitmeyeceğini ve sorgusunun şehbenderlikte alınmasını istediğini, zorla çıkarılıp götürüldüğü takdirde intihar edeceğini ifade etmiştir.[19] Hariciye Nezareti'nin Behçet Bey'e gönderdiği telgrafta, kadının daha önceki sorgulamasında Müslüman olduğunu ancak İngilizlerin bunu kabul etmediğini halbuki İngiltere'de herkesin istediği mezhebi seçmekte özgür olduğu belirtilerek İngiltere hükümetinin buna bir şey diyemeyeceğini yazmaktadır.[20]

İngiliz muhabir, Kürtlerin kadını gündüz sıcağından ve gecenin soğuğundan korumak için şehbenderhanenin çatısında çadır kurduklarını ve kadını orada yaşamaya "mahkûm" bıraktıklarını belirtmiştir. Kadının yanında birkaç Kürt kadın da durmaktadır. Kadını sıkı bir gözlem altında tutan kadınlar, ona sürekli İslamî kuralları telkin etmektedir. Hristiyan dinine dönerse onu öldüreceklerini söyleyip kendisini korkutmaktadırlar. Ayrıca kadına iki yıldır Müslüman olduğunu anlatan mektuplar da yazdırılmıştır. Ramazan ayında oruç tutturulan Katy üzerinde baskı kurularak onun kendi isteğiyle Aziz'e kaçtığını ve eğer onu Aziz'den ayırırlarsa hayatına son vereceğini söylemesini istemişlerdir. Diğer taraftan da haberlere göre Kürtler lobi çalışmaları yaparak hem İran hem de Osmanlı Kürtlerinden destek almaya çalışmaktadır. "Asi Kürtler" Bayan Greenfield'i konsolosluğa yerleştirdikten sonra Türkiye'deki (Osmanlı Devleti'ndeki) Kürtlere haber vererek İslam'ı savunmaya çağırmışlardır. Zira İngiliz konsolos iman etmiş kadını alırsa Hristiyan yapacağı iddiasında bulunmuştur. Buna karşın Osmanlı'nın Tahran büyükelçisi ve Tebriz şehbenderi Kürtlere telgraflar göndererek bu kanunsuz hareketlerden vazgeçmelerini ve kadını yetkililere teslim etmelerini istemiştir. Ama Kürtler bu tavsiyeleri dinlemeyerek kadını teslim etmeyeceklerini bildirirken Osmanlı sınırlarından bazı Kürtler de Savuçbulak'a silahlı bir şekilde gelip "asilere" katılmışlardır.[21]

Lobi hareketleri sadece Kürtler arasında yapılmamaktadır. Olayın İngiliz basınında geniş bir şekilde yer alması üzerine İngiltere hükümeti devreye girerek "kadının kurtarılmasını" sağlamak için İstanbul'da bulunan büyükelçisi aracılı-

[17] BOA, Y. EE, 140/38, 23 Ağustos 1891/11 Ağustos 1307, lef. 2.

[18] BOA, HR. SFR. (20), 17/94, 29 Haziran 1891/22 Zilkade 1308.

[19] BOA, HR. SFR. (20), 18/16, 26 Haziran 1891/13 Haziran 1307.

[20] BOA, HR. SFR. (20), 21/9, 2 Temmuz 1891/20 Haziran 1307, lef. 8.

[21] *Daily News*, 10 Temmuz 1891, s. 5.

ğıyla Babıali üzerinde baskı kurmuştur. İstanbul'daki İngiliz büyükelçi "İngiltere halkının bir İngiliz genç kadının 'vahşice kaçırılması' hakkındaki duygularını" Babıali'ye iletmiştir. Gazeteye göre İranlı yetkililer güç kullanarak kadını kurtarmak istemişlerse de Osmanlılar buna izin vermemiştir. 28 Haziran'da İngiliz büyükelçi Babıali'den bunun cevabını acilen istemiştir. Elçi, yaşanan gelişmelerden memnun olmadığını kuvvetli bir şekilde Babıali'ye iletmiştir. Çünkü bir İngiliz vatandaşının hayatı tehlikede olmasına rağmen Osmanlı Devleti kadının kurtarılması için İran'ın harekete geçme isteğine olumsuz cevap vermektedir. Ayrıca İngiltere'nin İran'da bulunan elçileri aracılığıyla İran Şahı'ndan bu konuda gerekli önlemleri almasını isteyerek kadının kurtarılmasını, "bu vahşiliğin" cezalandırılmasını, tarafsız kişiler huzurunda kadının Müslüman mı yoksa Hristiyan mı olduğunun sorulması ve gerçek isteğinin öğrenilmesi istenmiştir.[22]

İngiltere Başbakanı Lord Salisbury de bir davette karşılaştığı Osmanlı elçisine olayla ilgili yaşanan gelişmelerin kendilerini rahatsız ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın Tahran sefirinin yaptıklarını dostane bulmadığını ve kadının tarafsız bir yerde sorgulanıp Müslüman mı yoksa hâlâ Hristiyan mı olduğunu anlamak istediklerini ifade etmiştir.[23] Tebriz'de bulunan İngiliz konsolosu da kendi hükümetine verdiği bilgide İran'ın, büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşan Savuçbulak'ta büyük bir müdahalede bulunmaya çekindiğini fakat İngiliz hükümetinin Babıali üzerinde daha fazla baskı kurması gerektiğini bildirmiştir.[24] The Times gazetesi Osmanlı'nın Tahran Büyükelçisi Halil Halid Bey'in Savuçbulak'ta bulunan şehbendere İran'ın Kürtlere yapacağı olası müdahaleye destek vermemesini de istediğini yazmıştır. Bunun üzerine İngiliz konsolos, Babıali'den ve İran hükümetinden Kürtler üzerinde daha fazla baskı kurmasını istemiştir.[25]

Osmanlı'nın İranlıların güç kullanarak Katy'i almasına karşı çıkmasının birinci sebebi Sünnî birinin Osmanlı şehbenderliğine sığınması ve Osmanlı'nın bunu iade etmek istememesidir. Nitekim II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi Osmanlı-İran ilişkilerini Pan-İslâmist perspektifiyle yorumlayan Akın Kiren'e göre, II. Abdülhamid yönetiminin uyguladığı İttihâd-ı İslam (İslam Birliği) ve Sünnîlik politikası Osmanlı-İran ilişkilerini etkilemiş ve Osmanlı Devleti başta Musul olmak üzere Sünni Kürtlerin yaşadığı yerlerde birçok uygulamayı hayata geçirmiştir.[26] İkinci sebep ise bu meseleden dolayı Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Kürt aşiretlerin

---

[22] *The Standard*, 8 Temmuz 1891, s. 5. ve *The Birmingham Daily Post*, 8 Temmuz 1891, s. 4.

[23] BOA, Yıldız, Perakende, Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y. PRK. EŞA), 14/11, 24 Temmuz 1891/17 Zilkade 1308.

[24] *The Sheffield and Rotheham Independent*, 7 Temmuz 1891, s. 6.

[25] *Western Mail*, 7 Temmuz 1891, s. 5; The Star, 9 Temmuz 1891, s. 1.

[26] Akın Kiren, *II. Abdülhamid Dönemi Pan-İslâmist Uygulamaları Ekseninde Osmanlı-İran İlişkileri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 229; Aynı tarihlerde II. Abdülhamid'in hacca gidecek Kürtlere dağıtılmak üzere Savuçbulak Şehbenderliği'ne 150 adet Kur'an-ı Kerim'in gönderilmesine dair iradesi çıkmıştır. Bkz. Ed. Bilal Gökkır vd., *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları-I*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2011, s. 23'ten naklen, I.HUS, 12/31, 28 Mayıs 1893/12 Zilhicce 1310; II. Abdülhamid'in Müslüman dünyaya yönelik politikalarının konsoloslar aracılığıyla şekillendiği ve bu politikaların bazılarının mushaf dağıtmak, ulema göndermek, tarikat ağları gibi geleneksel yöntemlerin olduğuna dair bir değerlendirme için bkz. François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006), s. 239-247.

silahlanıp İran tarafına geçmeyi ve olay çıkarması ihtimalleridir. Osmanlı Devleti, Tahran sefaretine İranlıların güç kullanarak kadını alma ihtimaline karşı çıkmasında Bayezid ve Van sancakları içinde yaşayan Kürtlerin sınırı geçebileceğini, İran'da bulunan Kürt aşiretlerle birleşebileceğini ve çatışmaların büyüyebileceğini belirtmiştir. Bunun önüne geçmek için Kürtler tarafından sözü dinlenen iki ulemanın Savuçbulak'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu iki ulemanın kadını teslim etmeleri için Kürtlere nasihatte bulunmaları ve ikna etmeleri önerisi getirilmiştir. Eğer ikna olurlarsa kadın tekrar sorgulanmak üzere Tebriz'e ya da Bayezid'e götürülmelidir. Şakir Paşa, kısa bir süre önce bazı Kürt beylerin İstanbul'a gelerek devlete olan sadakatlerini yemin ile bildirdiklerini ve seçilecek beylerin bunların arasından olmasını Dördüncü Ordu Kumandanı Zeki Paşa'dan istemiştir.[27]

Savuçbulak'ta bulunan Kürtleri ikna etmek için kurulan heyette Köysancaklı Hacı Ömer Efendi, Musul vilayetinden Nakibüleşraf Şeyh Mustafa ve Süleymaniye Müftüsü Mehmed Efendi[28] ile Başkale'den Şeyh Abdülhamid ve Müderris Abdülhakim Efendi vardır. Heyet, yardımcılarıyla beraber Musul vilayeti üzerinden Savuçbulak'a doğru yola çıkmıştır.[29] Kürtlerin ileri gelen idareci ve din adamlarından kurulan bu heyetin Savuçbulak'a geleceğini Tahran sefareti İngiliz konsolosuna bildirmiş fakat konsolos bu olaydan haberi olmadığını ifade etmiştir.[30] Kürtleri ikna etmek için Savuçbulak'a giden heyet içerisinde Osmanlı ulemasından kişilerin olmasına İran'ın sıcak bakmadığı fakat meselenin çözümü için ikna olduğu anlaşılmaktadır. Savuçbulak'a ulaşan bu kişiler ilk önce kadının iki Müslüman ve iki Hristiyan huzurunda, kendi istediği bir yerde sorgulanmasını teklif etmiş fakat Behçet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bunun İngilizlerce kabul edilmediği belirtilmiştir. Heyetin Kürtleri ikna edemeyeceği ihtimali belirdikten sonra İranlı Nusretü'd-Devle şehbenderliğe asker kuvvetleriyle girip kadını alacağını kesin olarak bildirmiştir.[31]

Savuçbulak'a giden heyetin teklifine İngilizlerin karşı çıkmasında çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bölgede bulunan resmî görevliler kan dökmeden kadını Kürtlerin elinden almanın imkânsız olduğu kanaatindeydi. İran'ın Tebriz'de bulunan İngiliz konsolos yardımcısı Mr. Paton başkanlığında bir heyetin kadını sorgulayıp hangi dini seçtiğini sorması istenmişse de Mr. Paton Savuçbulak'a gitmenin İngiltere konsolosu için alçaltıcı bir hareket olacağını çünkü

---

[27] BOA, İ. DH, 1234/96649, 6 Temmuz 1891/29 Zilkade 1308; BOA, Yıldız-Sadaret Hususi, (Y. A. HUS), 248/97, 6 Temmuz 1891/29 Zilkade 1308; BOA, Y. A. HUS, 249/15, 10 Temmuz 1891/ 3 Zilhicce 1308; BOA, HR. SFR. (20), 18/38, 8 Temmuz 1891/26 Haziran 1307; BOA, Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK), 73/81, 10 Temmuz 1891/3 Zilhicce 1308.

[28] BOA, Y. EE, 140/38, 10 Eylül 1891/5 Safer 1309. Bu iki kişinin iş bittikten sonra yol masrafları için bkz. BOA, İ. DH, 1249/97892, 25 Ekim 1891/21 Rebiülevvel 1309.

[29] BOA, Y. MRZ. d, no. 3407, s. 9; BOA, HR. SFR. (20), 18/78, 26 Temmuz 1891/14 Temmuz 1307; BOA, İ. DH, 1249/97552, 1 Ekim 1891/26 Safer 1309. (Burada esas alınması gereken tarih Tahran sefaretine ait olan belgedeki tarihtir.)

[30] BOA, HR. SFR. (20), 18/43, 11 Temmuz 1891/29 Haziran 1307.

[31] BOA, HR. SFR. (20), 18/44, 11 Temmuz 1891/29 Haziran 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/45, 12 Temmuz 1891/30 Haziran 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/50, 15 Temmuz 1891/3 Temmuz 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/52, 16 Temmuz 1891/4 Temmuz 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/55, 17 Temmuz 1891/5 Temmuz 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/56, 17 Temmuz 1891/5 Temmuz 1307.

böyle yapmakla Kürtlerin kendilerini İngilizlerden daha güçlü oldukları fikrine kapılabileceklerini belirtmiştir. Öte yandan Katy Greenfield şehbenderlikte sorgulanırsa muhtemelen Müslümanlığı kabul edeceğini çünkü kadın Müslümanlar tarafından kuşatıldığından kendi iradesiyle hareket edemeyeceğinden dolayı İngiliz heyeti kadının Tebriz'e gönderilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. İngiliz heyetinin ısrarları sonrası İran Şahı da devreye girmiştir. Sorunu çözmek amacıyla Tebriz, Tahran, Londra ve İstanbul arasındaki yoğun yazışmalardan sonra konu hakkında aşağıdaki maddeler üzerinde antlaşmaya varılmıştır;

> Majestelerinin [Britanya Kraliçesi I. Victoria] iradesini korumak için soruşturma Savuçbulak'ta yapılmalıdır.
>
> İran hükümeti, görevli Britanya konsolosunun yolculuk süresi ve kasabada kalacağı süre boyunca güvenliğini sağlamalıdır.
>
> İlk olarak Bayan Greenfield yerel yetkililere teslim edilmeli ve sorgulama vali konağında olmalıdır. Ayrıca sorgulamaya katılmak zorunda olan görevliler hariç kimse sorguya katılmamalıdır.
>
> Kız eski dinine döndüğünü açıklarsa İran hükümeti kızın önce Tebriz'e sonra da Britanya konsolosluğuna ulaşmasını sağlamakla yükümlüdür.

İngiliz hükümetinden çekinen Türk hükümeti, şehbenderleri aracılığıyla İranlılardan İngiltere başkonsolosunun Savuçbulak'a güvenli bir şekilde ulaştırılmasını rica etmiş ve Kürtleri ikna edeceklerini belirtmiştir. Alınan önlemler ve verilen sözler sonrası konsolos yardımcısı Mr. Paton Savuçbulak'a doğru yola çıkmıştır.[32]

İngiliz heyetin Savuçbulak'a gitmesinden sonra ve daha önce de belirtildiği gibi İranlıların Kürtlerin üzerindeki baskıyı arttırması sonrası Kürtler kadının vali konağında sorgulanmasını kabul etmişlerdir.[33] Bu gelişmeleri İngiliz basını yakinen takip etmiştir. 20-24 Temmuz arasındaki baskılarında İngiliz gazeteleri Kürt heyetin etkisiyle Kürtlerin kadını teslim etmeye hazır olduğunu yazmıştır.[34] 27 Temmuz tarihli baskılarında ise Katy Greenfield'in güvenli bir şekilde valinin konağına getirildiği, Kürtlerin konağın etrafını kuşattığı ve onun burada sorgulanacağı haberi vardır.[35] Musul vilayetinden Babıali'ye çekilen aynı tarihli telgrafta da İngiliz kadının emniyetli bir şekilde İran hükümetine teslim edildiği bildirilmiştir. [36]

Valilik konağına götürülen kadının ikinci sorgusu 28 Temmuz 1891 tarihinde yapılmıştır. Tahran sefaretinden Babıali'ye gönderilen belgelerde ikinci meclis ola-

---

[32] *Daily News*, 10 Temmuz 1891, s. 5. (Britanya konsolosunun can güvenliğinin sağlanmasını İranlılardan istemesinin sebebi, 1876 tarihli Selanik Vakası'nda öldürülen Alman ve Fransız konsoloslarla aynı akıbete uğrama korkusu olabilir. Nitekim Hariciye Nezareti Siyasi fonuna ait bir evrakta İngilizce yazılmış bir gazeteden kesilmiş bir makalede aynı korkudan bahsedilmektedir. Hangi gazeteye ait olduğu belli olmayan ve İstanbul'da olan bir gazete muhabiri tarafından yazılan bu makalede Greenfield'den bahsetmektedir. Muhabir, konsolosların bu işe karışmaları konusunda dikkatli olmasını zira 1876'da Selanik'te benzer bir olay yüzünden Alman ve Fransız konsolosların öldürüldüğünden bahsetmektedir. Belge için bkz. BOA, Hariciye Nezareti, Siyasi (HR. SFR), 61/6, 10 Ağustos 1891, lef. 1.)

[33] BOA, HR. SFR. (20), 18/61, 20 Temmuz 1891/8 Temmuz 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/64, 21 Temmuz 1891/9 Temmuz 1307; BOA, HR. SFR. (20), 18/70, 23 Temmuz 1891/11 Temmuz 1307.

[34] *Daily News*, 20 Temmuz 1891, s.5; *The Freemans Journal*, 20 Temmuz 1891, s. 6; *Daily News*, 23 Temmuz 1891, s. 5; *The Birmingham Daily Post*, 24 Temmuz 1891, s. 4.

[35] *The Birmingham Daily Post*, 27 Temmuz 1891, s. 8; *The North-Eastern Daily Gazette*, 27 Temmuz 1891, s. 4.

[36] BOA, Y.A.HUS, 249/75, 27 Temmuz 1891/30 Zilhicce 1308.

rak anılan sorguya ait kayıtta Şehzade Nusretü'd-Devle, Behçet Efendi, Müftü Efendi, Mirza Abdülvehhab Kadı, Hartun Mesihi ve Hoca Yakub Tacirbaşı'ya ait imzalar vardır. Bu mecliste Katy Greenfield, vicdanıyla İslamiyet'i seçtiğini tekrar etmiştir. Kadına Fatma ismi verilmiştir. İngiliz konsolos yardımcısı, hazır bulunduğu mecliste kadının kararını kabul etmiş fakat meclisin kararına imza atmamıştır. Kadının annesi ise bu kararı tanımayarak toplantının ertelenmesini talep etmiş ancak teklifi reddedilmiştir. Kadının annesi aynı gün Tebriz'e geri dönmüştür. İran sadrazamı, yapılan duruşmanın neticesinde kadının kocası Aziz'e teslim edilmesi gerektiğini yoksa sessizliğe bürünen olayların daha da alevlenebileceğini belirtmiştir.[37]

İngiltere gazeteleri, Osmanlı belgelerinde ikinci meclis olarak geçen kadının sorgusunun birincisini ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Gazetelere göre duruşmada kadının tutumu şüpheli ve korkuluydu. İngiliz gazetelerin birinci görüşme olarak adlandırdığı yüzleşmede Katy Greenfield, Şehzade Nusretü'd-Devle, yardımcı konsolos Mr. Paton, tercüman ve kadının annesi duruşma öncesi özel bir odada görüşmüşlerdir. Muhabire göre, anne Greenfield ve kızı uzun süre birbirine sarılıp ağlamışlardır. Annenin bütün tavsiyelerine rağmen sessiz kalan kızı sadece iki defa şöyle ifadede bulunmuştur; "Anne, anne geçti. Olmaması gerekenler oldu." Asıl duruşmada ise Osmanlı başkonsolosu Behçet Efendi, aracı olan Kürt ileri gelenleri, birçok İranlı ve Kürt görevli, müftüler, eşraftan kimseler ve bazı Hristiyanlar hazır bulunmaktadır. Anne Greenfield'e kızıyla yalnız görüşmesi için biraz daha süre verilmiştir. Görüşme sonunda anne ısrarla kızının Hristiyan olduğunu iddia etse de kızı böyle bir açıklamada bulunmamıştır. Daha önceki sorgusunda söylediklerini tekrar etmiştir. Mr. Paton'un Aziz'i kaçmadan önce ne kadar süredir tanıdığı sorusuna da aynı gün tanıştıkları şeklinde cevap vermiştir. Görevli İngiltere konsolos yardımcısı ne kadarlık bir süre içinde onunla gitmeye karar verdiğini sormuştur. Katy'nin cevabı "Sadece bir buçuk saat" şeklinde olmuştur. Bunun üzerine Mr. Paton topluluğa karşı bu mantığa karşı olduğunu ardından: "Bir kız ilk defa gördüğü bir adama hem de farklı bir millet ve dinden olmasına rağmen âşık oluyor, hazırlanıp onunla kaçmaya karar veriyor ve bunların hepsi bir buçuk saatte oluyor" demiştir. Sonuçta Mr. Paton imzalanan protokolün altına imzasını atmamıştır.[38]

Katy daha şehbenderhanede iken Londra'da basılan Daily Telegraph gazetesinin 25 Temmuz 1891 tarihli yazısında olayı bir masala benzetmiştir. Doğu'da yeni bir masal mücadelesinin yaşandığını belirten gazete, Greenfield'in kaçırılmasını Yunanlı şair Homeros'un İlyada Destanı'nda Truva Savaşı'na sebep olan Helen'in kaçırılması hikâyesine benzetmiştir. Ayrıca Aziz'in Sadi'nin (Sadî-i Şîrâzî) Bostan isimli mesnevisindeki "Âşık isen maşukanın eteğinden iyice yapış" sözünü icra ettiğini yazmıştır.[39] Greenfield'in sorgulama sonrasında İslamiyet'i tercih ettiğini

[37] BOA, HR. SFR.(20), 18/84, 28 Temmuz 1891/23 Zilhicce 1309. Daha sonraki tarihli bir belgede kızın Fatma Naciye ismini aldığı belirtilmektedir. bkz. BOA, Y.EE, 140/38, 10 Eylül 1891/5 Safer 1309.

[38] *Supplement to the Manchester Courier*, 19 Eylül 1891, s. 3. (Gazete, bilgileri *Daily News* muhabirinden aldığını haberin başında belirtmiştir.)

[39] BOA, Y.PRK.TKM, 21/45, 25 Temmuz 1891/18 Zilhicce 1308, lef. 1.

ve Aziz'in eşi olarak kendi evine dönmek istediğini yazan İngiltere gazeteleri[40] Greenfield ile Aziz'in evliliğini Gretna Green[41] tarzı evliliğe benzetmiş, Greenfield'in her ne kadar genç de olsa kendi düşüncesinde ısrarcı ve kendi yolunu çizmeye hakkı olan bir kadın olarak tasvir etmiştir.[42]

Olayın üstünden yaklaşık bir buçuk ay geçtikten sonra gazetelerde çıkan haberler kamuoyunda bu meselenin hâlâ tartışıldığını göstermektedir. Bir gazetede Greeenfield'in Müslümanlığı ve Aziz'le evlenmeyi seçmesi üzerine Kürtlerin Sezar'ın ünlü sözünü değiştirerek şöyle söylemiş olabileceğini yazmıştır; "Geldim, gördüm ve kızı aldım."[43] *Daily News*'in "Bayan Greenfield'in Tercihi" başlıklı haberinde ise yine dönemin romantizm tartışmalarında yer alan aşk ve duygusal kararlar gibi kavramlar üzerinden giderek Greenfield'in tercihi sorgulanmıştır. İlk görüşte aşk kabul edilebilir olsa da genç kadının yaşı, hem de Aziz'e atfedilen "çirkinlik ve cehalet" ve de tanışma ve kaçmanın toplam bir buçuk saatte içinde gerçekleşmiş olması düşünülürse bu olayın ne kadar anlaşılmaz olduğunun altı çizilmiştir. "İtiraf ederiz ki muhabirimizden ülkeye bu olay ilk ulaştığında bize göre Aziz güzel gösterişli akıllı bir kişi ve yakışıklı kara gözlü uzun boylu, süslü, afili biri aklımıza gelmişti. Yanılmışız." Alaylı bir dille kadının İslam'a geçtiği konusunda şüpheler dile getirilmektedir. Yazıya göre Katy Kürtlerin gazabından korktuğu için bu durumu kabul etmiştir.[44]

Meselenin çok büyük olaylara sebebiyet vermeden bitmesinin ardından İran, vakanın büyümesine sebep oldukları, isyan hareketinde bulundukları ve bundan sonra da cinayetlere ve karışıklığa sebep olacakları düşünülen 60-70'e yakın Kürdü Savuçbulak'tan sürgün etmek istemiştir.[45] Bu kararını Osmanlı Devleti'ne bildirmiş, Babıali hukuk müşavirleri de konuyu inceledikten sonra kaleme aldıkları yazıda her devletin tebaasının asayiş ve emniyetini göz önünde bulundurarak gerekli gördüğü takdirde kişileri sürgün edebileceğini fakat Savuçbulak meselesinde olay çıkaran kişilerin yerinde cezalandırılması gerektiği belirtilerek İran'ın bu kararına itiraz etmiştir.[46] Fakat bir süre sonra Meclis-i Mahsus'ta alınan

---

[40] *The Birmingham Daily Post*, 29 Temmuz 1891, s. 4; *The Graphic*, 1 Ağustos 1891, s. 140.

[41] 1754'de İngiltere ve Galler'de ile 21 yaş altındaki çiftlerin ebeveynlerinin rızası olmadan evlenmesini önleyen Evlilik Yasası çıkmıştır. Bu yaşın altında evlenmek isteyenler, erkeklerin 14, kız çocukların 12 yaşına kadar ebeveyn izni olmadan evlenmelerinin mümkün olduğu İskoçya'da nikâhlarını kıydırmaya başlamışlardır. Genellikle sınırı geçer geçmez Gretna Green adlı köyde kıyılan nikâh dolayısıyla bu evliliklere Gretna Green tarzı evlilik ismi verilmiştir. Bilgi için bkz. Wikipedia, Gretna Green maddesi [Erişim tarihi 20.09.2019].

[42] *The Nort Eastern Daily Gazette*, 29 Temmuz 1891, s. 2.

[43] *Supplement to the Manchester Courier*, 19 Eylül 1891, s. 3. (Gazete, bilgileri *Daily News* muhabirinden aldığını haberin başında belirtmiştir.)

[44] *Daily News*, 16 Eylül 1891, s. 5.

[45] BOA, İ.MMS, 127/5452, 29 Aralık 1891/27 Cemaziyelevvel 1309. (İran'ın bu kararı olayın hemen sonrasında aldığına dair Savuçbulak'ta bulunan Tebriz Başşehbenderi Behçet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 1 Ağustos 1891 tarihli telgraftan anlaşılmaktadır. Telgrafta Savuçbulak'ta olay çıkardığı düşünülen kişilerin sürgün edilmesine dair İran'ın aldığı kararın protesto edildiği belirtilerek gerekli cevabın Babıali'den gelecek cevaba göre verileceği belirtilmiştir. Bkz. BOA, HR. SFR. (20), 18/89, 1 Ağustos 1891/20 Temmuz 1307, lef. 1.)

[46] BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 68/28, 18 Aralık 1891/15 Rebiülahir 1309.

kararda, İran hükümetinin sürgün ve sınır dışı etme hakkını kullanır ise Osmanlı Devleti'nin bu duruma bir şey diyemeyeceği belirtilmiştir.[47]

Davayla ilgili son olarak ilginç bir nokta da muhtemelen yine dışarıdan gelen istekler dolayısıyla Katy'nin (Fatma) durumunun olaydan sonra takip edilmiş olmasıdır. Ekim 1891'de Musul vilayetinden Sadaret'e gönderilen telgrafa göre, ihtida eden kadının nerede ve ne halde olduğu anlaşılmak üzere Revandiz kaymakamlığı vasıtasıyla bir memur gönderilmiştir. Memur, kadının Aziz'e götürülmüş olduğunu ve çiftin Revandiz kasabası sınırları içerisinde bulunan Bukani köyünde yaşadıkları bilgisine ulaşmıştır.[48]

Sonuç

Osmanlı ile İran sınırları arasında önemli bir etkiye sahip Kürt aşiretlerin başrolünü oynadıkları bu olayda Osmanlı tebaası olmayan Hristiyan bir kadın Müslüman bir erkek tarafından kaçırılmış ve Osmanlı şehbenderliğine sığınmıştır. Savuçbulak'ta gerçekleşen bu olayın başlangıcında Osmanlı Şehbenderi Toma Efendi şehbenderliğe sığınmak isteyenleri uzak tutmak istemiş ise de gelişen olaylar sonrasında bölgede bulunan Osmanlı temsilcilikleri hadisenin tam da ortasında kalmışlardır. Katy Greenfield'in gönüllü kaçtığı ifadelerinden, Osmanlı belgelerinden ve İngiliz gazetelerindeki haberlerden anlaşılmaktadır. Greenfield'in annesinin şikâyeti sonucu İngiltere konsoloslarının işe karışması olayın büyümesine neden olmuştur. İran-Osmanlı-İngiltere ilişkileri üçgeninde gelişen olayda, İngiltere'nin siyasi gücünü kullanarak İran ve Osmanlı devletleri üzerinde baskı kurduğu bir gerçektir. İngiltere tarafından bu iki devlet üzerinde baskı kurulmasına rağmen iki devletin de üzerinde tam hâkimiyet kuramadıkları Kürtlerin bu olayın faili olması ve coğrafyanın Kürtlere avantaj sağlaması sayesinde mesele Kürtlerin "lehine" çözülmüştür. İngiliz basını ise kültürel farkları göz önüne sererken basının kamuoyu oluşturmaktaki rolünü de anlamamıza vesile olmaktadır.

[47] BOA, İ.MMS, 127/5452, 29 Aralık 1891/27 Cemaziyelevvel 1309 ve BOA, Y.MRZ.d, no. 3525, s. 3.

[48] BOA, Y.A.HUS, 252/103, 28 Ekim 1891/16 Teşrinievvel 1307.

EXTENDED ABSTRACT

Abduction of a girl in Savuçbulak, which is located within the borders of Iran in the region near the eastern border of the Ottoman State, has led to events leading to diplomatic crisis between the Ottoman, Iranian and British states. The main actors in this case in 1891 were a British girl and Mirza Aziz, an Iranian Sunni Kurd. The reason for the involvement of the Ottoman Empire was that Mirza Aziz and Katy Greenfield took refuge in the Ottoman consulate in Savuçbulak while they were taken to Tabriz by the Iranian government for trial.

The mountainous, rugged and difficult geographical conditions of the Ottoman-Iranian border gave the Kurdish tribes living in these regions and living in nomadic life an advantage over the governments of these two states.

Due to the structure of these borders, these tribes without borders were involved in many incidents such as extortion, wounding and kidnapping. Due to the fact that the borders were not drawn with certainty as in today's conditions, these tribes could be transferred to Ottoman or Iranian nationality due to their interests.

There was disagreement between Iran and the Ottoman states when it came to the capture or punishment of tribal members involved in a case. When a state of war broke out between these two states, the Kurdish tribes were plundering or bandaging across the borders, taking refuge in the opposite state and thus benefiting from political tension. In addition, these tribes were defecting to the other country by claiming that they were subjected to religious pressure from other country for different reasons such as not paying tax or doing military service by taking advantage of the fact that the Ottomans were Sunni and Iran was Shia. When all these are listed one by one, it is clear that the geography gives advantage to the Kurdish tribes over the two governments. As can be seen from the abduction example mentioned above, it can be said that on the one hand while the Kurdish tribes involved in the incident "occupied" the Ottoman consulate, on the other hand Iran did not conducted a final military operation as abstained from their unification.

Katy Greenfield, the daughter of a British family engaged in commerce in Tabriz, and her family settled in the village of Ermenibulağı after the death of her father. Katy Greenfield, who studied at French and Muslim schools, was kidnapped by Aziz Mirza, the son of a Kurdish lord. Aziz Mirza and Katy Greenfield were married and she became Muslim. Her mother, who was aware of these, applied to the authorities and asked her to hand over her daughter. As a result of pressure from the Iranian government, the Kurds agreed to take her to court. Katy, who was brought before the court, declared that she was a Muslim and had been married. Her mother claimed that her daughter was under pressure and requested her interrogation in Tabriz. Despite the unwillingness of Katy Greenfield, the Iranian government accepted this request as a result of pressure from British consuls in the region.

While Katy Greenfield was taken to Tabriz, she took refuge in the Ottoman consulate in Savuçbulak, where the city of Mahabad is today. Although Toma Efendi, the consul of the Ottoman Empire in Savuçbulak did not want the Ottoman Empire to intervene in this case, the Kurds entered the consulate by force. Toma Effendi had to leave the consulate after a while. The Kurdish "rebels" who took refuge in the consulate wanted to show the Iranians that they were under Ottoman protection. The Kurds informed the Iranians that they would not hand over her unless an order came from the Sublime Porte. Iranians, who wanted to

get the girl under pressure of British consuls, besieged the consulate with the army under the command of Prince Nusretü'd-Devle after the Kurds took refuge in the consulate. The Ottoman government dismissed Toma Efendi on the developments and the correspondence was conducted with Behçet Bey, the Consul General of Tabriz in Savuçbulak. After the abduction of Katy Greenfield was widely featured in the British press, the British government also stepped in and tried to put pressure on the Sublime Porte through its ambassadors in Istanbul. British newspapers wrote that the Ottomans rejected Iran's offer to save Greenfield by force and that the life of a British citizen were in danger. According to the press, England's request was to question whether Greenfield had changed religion and to learn the facts in the presence of impartial persons. The British claimed that the major reservation of Iran not to intervene was that the majority of the population in Savuçbulak was Kurdish and feared that the Kurds within the Ottoman borders would be armed and come to help. In order to prevent that the Kurds had to be persuaded by the Ottomans who are from the same sect of the religion. The Ottoman sent a delegation consisting of the Bey and Ulama of the surrounding cities to Savuçbulak in order to convince the Kurds for the surrender of the British girl to the authorities.

Upon convincing of this delegation which went to Savuçbulak and the Iranian Nusretü'd-Devle declaring that he will use force, Katy Greenfield was handed over to the authorities and brought to court. Representatives of the Iranian State alongside the British consul and Behçet Bey, the Consul General of the Tabriz of the Ottomans was present at the hearing called the second court. Katy Greenfield reiterated that she became a Muslim and married Aziz at the hearing. The British Consul who accepted this situation did not sign the query record. The British newspapers have reported these developments in a tabloidized way and compared it to different stories.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları[49]

A. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıali Evrak Odası (BEO)
Dahiliye Nezareti, Şifre Evrakı (DH. ŞFR)
Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS)
Hariciye Nezareti Tahran Sefareti (HR. SFR. (20))
Hariciye Nezareti, Tercüme Odası (HR. TO)
Haritalar (HRT.h)
İrade Dahiliye (İ. DH)
İrade Hususi (İ.HUS)
İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS)
Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)
Yıldız Esas Evrak (Y. EE)
Yıldız Maruzât Defterleri (Y. MRZ.d)
Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)
Yıldız, Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM)

[49] Kullanılan defterlerin, defter ve sayfa numaraları ile vesikaların, dosya ve gömlek numaraları metin içinde dipnotlarda gösterilmiştir.

Yıldız-Sadaret Hususi, (Y. A. HUS)

2. İngiliz Gazeteleri[50]

Daily News
Supplement to the Manchester Courier
The Birmingham Daily Post
The Freemans Journal
The Graphic
The North-Eastern Daily Gazette
The Sheffield and Rotheham Independent
The Star
Western Mail

3. Kitap, Makale, Tez ve Elektronik Kaynaklar

Çabuk, Fehminaz: *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Deringil, Selim: *Simgeden Millete*, *II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Ed. Bilal Gökkır vd.: *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları-I*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2011.

Georgeon, François: *Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.

Karaca, Ali: "Üç İltica ve Bir Vesika", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 28, (1989), s. 45-48.

Karaca, Ali: *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Kiren, Akın: *II. Abdülhamid Dönemi Pan-İslâmist Uygulamaları Ekseninde Osmanlı-İran İlişkileri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Sarıkçıoğlu, Melike: *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Wikipedia, Gretna Green maddesi [Erişim Tarihi: 20.09.2019].

[50] Kullanılan gazetelerin sayıları verilmemiştir. Sadece tarih olarak dipnotlarda belirtilmiştir.

TANITIM-DEĞERLENDİRME

PROMOTION-EVALUATION

Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Vakanüvis Notları ve Eksik Bir "Peçevî Tarihi" Nüshası

The Chronicler (Vakanüvis) Notes Found in the Ottoman Archiv and an Incomplete Copy of the History of Pechevi

AYŞENUR ERDOĞAN*

BİR beylik olarak kurulan Osmanlı'da "tarihçilik" genel olarak devletin kuruluşundan neredeyse bir asır sonraya dayandırılmışsa da kuruluş döneminde eserlerin kaleme alındığı fakat günümüze ulaşamadığı şeklinde görüşler mevcuttur.[1] Üzerinde ehemmiyetle durulan bu ihtimalin en büyük dayanağı ise başta Âşıkpaşazâde olmak üzere ilk Osmanlı tarihçilerinin kaynak olarak kullandıkları Yahşi Fakih'e ait Menâkıb-ı Âl-i Osman'dır. Ancak Yahşi Fakih'in çalışması halihazırda mevcut olmadığından, Ahmedî tarafından kaleme alınmış İskendernâme'deki "Dâsitân-i Tevarih-i Mülûk-ı Âl-i Osman" kısmı Osmanlı'nın ilk döneminden ulaşabilmiş tek eser olarak kabul edilmektedir.[2] Beylikten çıkıp zamanla bir devlet olarak teşkilatlanan Osmanlı'da tarihçiliğin 'kuruluşu' II. Murad devrine dayandırılmaktadır.[3] Sultanın destekleri ile Farsça ve Arapça olarak kaleme alınmış eserler çevrilmiştir. Nitekim yapılan bu kültürel faaliyetler tarihçilikte farklı türlerin ortaya çıkmasına vesile olmuş; anonim Tevârîh-i Âl-i Osman'ların yanında müneccimler tarafından hazırlanan ve önemli hadiseleri haber veren Takvim; savaşları, fetihleri ve zaferleri anlatan Gazavatnâme ve Fetihnâme türünde eserler meydana getirilmiştir.[4] Kuruluşu II. Murad dönemine dayanan Osmanlı tarihçiliği, Fatih Sultan Mehmed devrinde gelişmesini sürdürmüş; II. Bayezid zamanında ise yükselişe geçmiştir. Zira Sultan II. Murad devrinde ortaya çıkmış olan anonim Tevârîh-i Âl-i Osman türünün başarılı örnekleri Sultan II. Bayezid

* İstanbul Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, aysenur.erdogan@ogr.iu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-5266-3672

1 Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, sayı:1 (2013), s. 272; Feridun M. Emecen, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler", Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalcık'a Armağan, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2017), s. 105.

2 Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", s. 272.

3 Necdet Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), s. 32.

4 Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", s. 272; Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e, s. 32.

döneminde verilmiş; Âşıkpaşazâde, Oruç Beğ, Mevlana Mehmed Neşri gibi tarihçiler eserlerini yine bu zamanda ortaya koymuşlardır.

Sultan II. Bayezid döneminde artan Tevârîh-i Âl-i Osman yazma geleneği azalarak da olsa XVI. asırda devam etmiştir. Bunun yanında Yavuz Sultan Selim'den itibaren bir hükümdarın şehzadeliğinden itibaren hayatını anlatan eserler de kaleme alınmış, yazıldığı hükümdara göre Selimnâme, Süleymannâme isimleri ile adlandırılmışlardır.[5] Fatih Sultan Mehmed döneminde ortaya çıkan ancak kurumlaşamayan saray tarihçiliği olan "Şehnâmecilik" yine bu asırda, Kanuni Sultan Süleyman saltanatı sırasında resmi bir makam haline gelmiş; devrin başarılı müzehheplerinin de süslemeleri ile oldukça kıymetli eserler ortaya konmuştur.[6]

XVII. asır ile "Osmanlı Tarihçiliği" daha ağır dil ve üslubun benimsendiği ve var olan türlere yenilerinin eklendiği bir döneme girmiştir. Fetihnâme, Gazanâme, Hz. Adem'den başlayan genel tarihlerin yanı sıra, sadece belli bir dönemi anlatan vekayinameler, önemli bir şahsın hayatını anlatan biyografiler ve şehir tarihleri ortaya çıkmıştır. Devletin içinde bulunduğu siyasi durum neticesinde Siyasetname, devletin sosyal ve askeri teşkilatı için Kanunname, var olan bozuklukları gidermek için Layihalar kaleme alınmıştır. Ayrıca bibliyografya türünün en önemli numunesi olan Katip Çelebi'nin Keşfü'z-zunûn ve seyahatname türünün en büyük eseri olarak kabul edilen Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si de bu asrın ürünleridir.[7]

XVIII. asır ise resmi saray tarihçiliği sayılan Şehnamecilik'in Vakanüvislik adıyla resmi bir makam haline geldiği ve ön plana çıktığı bir zaman dilimidir. Divan-ı Hümayun kalemlerinin içerisinde kurulan bu makama kalem ehlinden şiir ve inşa sanatlarında kabiliyetli tanınmış kişiler getirildiği gibi ilmiye sınıfından da uygun görülenler olmuştur.[8]

Sadece bulundukları dönemi değil kendilerinden önce aynı makamda görev yapan vazifelilerden eksik bırakılmış tarihleri tamamlamak da vakanüvislerin sorumluluğundadır. Bunun için de selefinin notları yeni vakanüvise teslim edilirdi[9] ki bazen yarım kalan tarihi tamamlamaya çalışan vakanüvisin kendi dönemini yazamadığı dahi görülmektedir. Nitekim Şanizade Ataullah Efendi'nin Hicri 1237-1241 yılları arasındaki olayları yazamayarak bu yıllara ait notlarını halefine bıraktığı bilinmektedir.[10]

Devletin resmi tarihçileri olan Vakanüvisler bulundukları dönemi yazarken ise kalem erbapları tarafından ihtiyaçları olan tüm bilgi kendilerine sağlanmaktaydı. Nitekim Reisülküttabın izni ile Sadaret Mektupçusu, Beylikçi, Amedci tarafından iletilen bu bilgiler kalemine göre farklılık göstermekteydi. Örneğin tayin ve azil gibi muamelelerin tahvil ve ruus kalemlerinden, teşrifat ile ilgili olanlar

[5] Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e*, s. 57.

[6] Christine Woodhead, "Şehnâmeci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), 2010, XXXVIII, s. 456.

[7] Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e*, s. 105; Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", s. 279-280

[8] Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", DİA, 2012, XLII, s. 457-458.

[9] Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s .458.

[10] Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e*, s. 152

ise teşrifat kaleminden "ilmühaber sureti" ile bildirilirdi. Divan-ı Hümayun Kalemi'ne bağlı olarak kurulan ve kendisine lazım olan tüm bilgiyi yine bu kalemden sağlayan devletin resmi tarihçileri vakanüvislerin bütün başvuru kaynakları günümüzde Osmanlı Arşivlerinde yer almaktadır. Bundandır ki merhum Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu hocanın 1985 yılında İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu'nda ifade ettiği üzere[11];

> "Vak'anüvisler devrin olaylarını yazarken büyük ölçüde Osmanlı Arşivi'nde bulunan Divan-ı Hümayun kayıtlarından faydalanmıştır ve Vak'anüvis târihleriyle Osmanlı Arşiv malzemesi arasında derin bir bağ bulunmaktadır."

Osmanlı Arşivi'ndeki Vakanüvis Notları

Vakanüvislerin kullandığı Divan-ı Hümayun kayıtları bugün Osmanlı Arşivi'nde Bâb-ı Âsafî, Bâb-ı Defterî, Sadaret ve Topkapı Sarayı fonları altında bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Sadaret ve Bâb-ı Âsafî fonlarında bazı tarihçilerin notlarını içeren Vakanüvis kalemleri de bulunmaktadır. Bunlardan Sadaret fonu Vakanüvis Kalemi (A. VKN)'ndeki notlar doğrudan devletin resmi Vakanüvisi olan Lütfi Efendi'nin evrakıdır. Hicri 1242-1319 yılları arası toplam 55 gömleklik kayıt ihtiva eden kalemde, vakanüvisin memuriyeti boyunca tuttuğu ve daha sonra kendi adıyla anılacak eserinde yer alan malumatların bir kısmı yer almaktadır. Yine burada yer alan Lütfi Efendi'nin selefi Cevdet Paşa ile aralarında geçen evrak alışverişine ait vesika ise yukarıda bahsedilen vakanüvisler arasındaki kayıt devir teslimine güzel bir örnektir.[12]

Bâb-ı Âsafî fonundaki Vakanüvis notlarına bakıldığında dosya ve defter olarak iki kalemde tasniflendiği görülmektedir. Vakanüvislik Kalemi'ndeki (A. VKN) Hicri 1066'dan 1207'ye kadar uzanan on beş dosyada muhtelif kısa kayıtlar bulunmaktadır. Vakanüvislik Kalemi Defterlerinde (A. VKN.d) ise üç defter vardır ki tıpkı Sadaret fonundakiler gibi büyük siyasi olaylara şahitlik eden evraklardır. Nitekim bunlardan Hicri 1206 (1791) tarihli olanı 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İstanbul'da düzenlenen önemli bir meşveretin notları ihtiva etmektedir.[13] Zira bahsi geçen savaş sırasında Maçin'de bulunan Osmanlı ordusu stratejik bir hata ile bozguna uğramıştır. Her ne kadar asker karşılık vermeye çalışsa da başarılı olunamamış, asker arasında firar ve yağma hareketleri başlamıştır.[14] Dahası bu bozgunla savaşın seyri değişmiştir. Öyle ki III. Selim savaşa devam edilmesini istese de cephedekilerin buna niyeti yoktur ve sadrazamdan Sultan'ı barış için ikna etmesi istenir.[15] Savaş mahallinde bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da da

[11] Bekir Kütükoğlu, "Osmanlı Arşivleri ile Vak'anüvis Tarihleri Arasındaki Bağ", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, (1985), s. 123.

[12] BOA, A.VKN. (Sadaret Vakanüvis Kalemi Lütfi Efendi) 1/22, 10 L. 1288.

[13] BOA, A.VKN.d. (Bâb-ı Asafî Vakanüvislik Kalemi Defterleri)1701, 29 Z. 1206.

[14] Aysel Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar", *Cihannüma; Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı II/2, Aralık 2016, s. 138-139.

[15] Aysel, Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar", *Cihannüma; Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, s. 144.

yine aynı konunun konuşulacağı bir meşveret düzenlenir. Zikrettiğimiz defterde de 19 Safer 1206 Pazartesi günü Şeyhülislam, Kaymakam Paşa, Kapudan Paşa, Eski İstanbul ve Mekke kadıları, Fetva Emini, Reisülküttap, Valide Sultan Kethüdası, Rikab-ı Hümayun Defterdarı, Tersane Emini ve ocak görevlileri ile Babıali'de yapılan bu toplantının kaydı yer almaktadır. Bunun haricinde Sekbanbaşı, Cebecibaşı ve Topçubaşı'nın asker toplama konusundaki takrirleri, Sultan Selim'in ocaktaki bozulma ve askerin başarısızlığı hakkındaki Hattı Hümayun sureti ve Kaymakam ile yazışmaları da yine bu defterde bulunmaktadır.

Aynı fondaki bir diğer defter ise her ne kadar sayfaları eksik olsa da 1697 yılında yaşanan Zenta Felaketi hakkında önemli bilgiler vermektedir.[16] Öyle ki başarısız ve uzun süren savaşların ardından tahta geçten Sultan II. Mustafa, Macaristan üzerine düzenlediği iki seferden önemli başarılar elde edince, 1697 yılında üçüncü sefere niyet etmiştir.[17] Bunun için toplanan ordu Sultan'ın başkanlığında Belgrad'a ulaştığında mevcut durumu konuşmak ve strateji belirlemek amacıyla iki toplantı düzenlenmiştir. Nitekim toplantılardan Temeşvar ve Varadin tarafına gitmek üzere iki farklı görüş çıkmıştır. Tüm tartışmalara rağmen Temeşvar tarafına gitmesine karar verilen ordu, Tuna üzerinden yürümeye başlayarak Zenta yakınlarına ulaşır. Ancak yaşanan stratejik hatanın sebep olduğu bozgun ve bozgunun devamında meydana gelen olaylar padişah mührünün dahi savaş meydanında kaldığı Zenta Felaketini getirir.[18] Osmanlı Arşivi'ndeki bahsi geçen defter bu sefer esnasında yapılan toplantı da dahil olmak üzere yaşananların önemli bir kısmına şahitlik etmektedir.

Vakanüvislik Kalemi Defterleri içerisindeki en erken tarihli kayıt ise çalışmamızın da ortaya çıkmasına vesile olan Peçevî Tarihi'nden küçük bir parçadır.

Peçevî Tarihi ve Osmanlı Arşivi'ndeki Parçanın Değerlendirilmesi

Macaristan'ın Peç (Pécs) şehrinde doğan bundan dolayı Peçuyî ve Peçuylu gibi lakaplarla da anılan İbrahim Peçevî, ilk eğitimini Peçuy'da, medrese tahsilini ise Bosna ve Budin şehirlerinde ikmal etmiştir. Babasının vefatı üzerine Budin Beylerbeyi olan dayısı Ferhad Paşa'nın yanına gitmiş ancak bir buçuk yıl yanında kaldığı dayısı yeniçeriler tarafından öldürülünce Bosna'ya dönmüştür. Habsburg ile başlayan savaşlar üzerine orduya katılmış ve yine akrabası olan Lala Mehmet Paşa'nın yanında kâtip olarak hizmete başlamıştır. Lala Mehmet Paşa'nın yanında on beş yıllık hizmet hayatı boyunca önemli hadiselere şahitlik eden Peçevî, Paşa'nın 1606 yılında vefat etmesinin ardından vazifesine bir süre devam etmiş, daha sonra devlet kademesinde önemli mevkilerde yer almıştır; Diyarbakır Defterdarlığı, Darphane Hizmeti, Tokat Eyaleti Defterdarlığı, Anadolu Defterdarlığı, İstolni-Belgrad Sancakbeyliği, Bosna Maliye Defterdarlığı, Kırka Sancak Beyliği ve

[16] BOA, A.VKN.d. 1700, 29.Z.1109

[17] Selim Hilmi Özkan, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", *Turkish Studies*, Volume 4/3, (Spring 2009), s. 1783.

[18] Selim Hilmi Özkan, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", s. 1784-89.

en son Tımışvar Defterdarlığı gibi kademelerde bulunmuştur.[19]

Kariyeri boyunca savaşlar, ayaklanmalar ve mali krizlere tanık olan İbrahim Peçevî memurluk hayatı bitip emekli olduktan (1640-41) sonra ömrünün geri kalanını gençliğinde yazmayı tasarladığı eserinin neşri ile geçirmiştir. Kendisinin ifadelerinden anlaşılacağı üzere başlangıçta sadece Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemini kapsayan bir gazavâtnâme yazmayı tasarlamış ve eserini buna göre kaleme almıştır. Fakat çok yakın olduğu Budin Beylerbeyi Musa Paşa'ya eserini sunduğunda, paşanın onu yabancı kaynakları da kullanmaya teşvik etmesiyle eser ikinci bir telif sürecine girmiştir. Osmanlı ve Macar kaynaklarının yanı sıra kendi notları ile zenginleştirdiği eserini 1635-36'ya kadar ulaştırsa da tatmin olmayarak üçüncü kez düzenleme yoluna gitmiştir. Nitekim uzun yıllar çalışarak eserini 1640'a yani IV. Murad'ın vefatına kadar getirmiştir.[20] Sultan Süleyman'ın saltanatından IV. Murad'ın vefatına kadar sekiz padişahın dönemini anlatan bu eser Osmanlı Tarihleri içinde oldukça saygın bir yer kazanmıştır.

Hakkında birçok çalışma yapılan ve yapılmaya da devam eden[21] *Peçevî Tarihi*'nin Türkiye ve Avrupa'da birçok nüshası bulunmaktadır. Bunlardan bazıları tam olduğu gibi bazı kütüphanelerde yarım bırakılmış ya da sayfaları kaybolmuş örneklere rastlanmaktadır ki bunlardan bir tanesi de Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır.

Genel olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki eksik yazma nüshalara bakıldığında, sayfa sayılarının 154 ila 380 arasında değiştiği görülmektedir.[22] Osmanlı Arşivi'nde Bâb-ı Âsafî Vakanüvislik Kalemi Defterleri arasında 1699 numara ile tasniflenen parça ise sadece 20 sayfadır.

Peçevî Tarihi yukarıda da değinildiği üzere Kanuni Sultan Süleyman devri ile başlamakta; şehzadeler, dönemin sadrazamları ve sadrazamlığa yükselemeyen vezirler ile devam etmektedir. Arşivde yer alan eksik yazma ise Sadrazamlığa Yükselemeyen Vezirler kısmının en son ismi olan Turgut Paşa'nın Trablus ve Cezayir Beylerbeyi olması ile başlar:

> "Bâ'dehu Trabulus ve Cezayir Beğlerbeği oldu. Malta cezîresi muhâsarasında metrisde tob onarırken tob çatlayub serpindisi darbından şehid oldu. Sair ahvali inşallahuteala mahallinde yazılur. Mehemmed Paşa hazretleri Hayreddin Paşazâde Cezayir Beylerbeyi olub deryâ hükkâmının ab-ı rûyi idi."[23]

---

[19] Erika Hancz, "Peçuylu İbrahim", DIA, 2007, XXXIV, s. 216-217; Pál Fodor, "Pécs (Peçuy) Kökenli Bir Osmanlı Yazarı: İbrahim Peçevi", *Abdülkadir Özcan'a Armağan; Tarihin Peşinde Bir Ömür*, Kronik Kitap, Haziran 2018, s.206-215.

[20] Fodor, "Pécs (Peçuy) Kökenli Bir Osmanlı Yazarı: İbrahim Peçevi", s. 216-218

[21] Eser hakkında Özlem Yılmaz Solak tarafından "Peçuylu İbrahim Efendi: Tarih-i Peçuylu (Tahlil-Metin)" başlığı ile İstanbul Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalına bağlı olarak detaylı bir Doktora Tez çalışması yürütülmektedir.

[22] Sevda Gülakan, *Peçevî Tarihi* (Yazma Nüshaların Tanıtımı, 1b-20b Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü), (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004, s. 19-21.

[23] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 1.

Vezirlik makamında bulunanlar kısmına eksik bir giriş yapan nüsha, "Pâdişâh-ı Mağfûrun Asr-ı Şeriflerinde Olan Defterdârların ve Nişancıların Meşâhîri Zikrindedir" başlığı altında devrin meşhur defterdar ve nişancıları eksiksiz bir şekilde anlatır. Diğer yazma nüshalardaki[24] sıra ile Defterdar İskender Çelebi, Haydar Çelebi, Lütfi Bey, Ebu'l-fazl Efendi, Abdi Çelebi, Mustafa Çelebi, Mehmed Çelebi, Hasan Çelebi, Murad Çelebi, Celal-zade Mustafa Çelebi, Ramazan-zade Mehmed Çelebi hakkında biyografik bilgiler verir. Buradan "Zaman-ı Sa'âdet-Efzâlarından Olan Ümerâ" başlığına geçerek devrin ileri gelen beyleri ve yöneticilerini zikreder. II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'ın oğlu Bosna Beyi Hüsrev Bey ile başlayan bu kısım Kara Osman Şah Bey, Küçük Bali Bey, Ali Bey ibn Malkoç Bey, Nev-bahar-zade, Çerkes Kasım Bey ile devam eder ancak bundan sonra sıralama değişerek Kudur Bey ve Hacı Bey Can Polad Bey, Cizre Hakimi Hüseyin Bey şeklinde biter. Her ne kadar sıralama değişse de kişi adları altında verilen biyografik bilgiler diğer yazma nüshalardaki ile aynıdır. Fakat Cizre Hakimi Hüseyin Bey'den sonra bazı nüshalarda yer alan[25] Hakkâri Beyleri hakkındaki malumat arşiv nüshasında bulunmamaktadır.

> Zaman-ı Şeriflerinde Olan Meşâhir-i Ulemâ ve Fuzalâ ve Meşâyih-i A'zam Zikrindedir

başlığı altında yine devrin tanınmış uleması, büyük din adamları ve şeyhlerini sıralar. Molla Hayreddin, Molla Kadiri Çelebi, Molla Şeyh Mehmed, Molla Şeyh bin Kutbeddin, Molla Mehmed bin Ahmed Adil Paşa, Molla Şeyh Mehmed Tunusî, Molla Abdülfettah bin Ahmed bin Adil Paşa, Erdebilli Molla Zahirüddin, Molla Alaeddin-i İsfehanî, Muslihiddin Çelebi, Molla Şah Kasım bin Şeyh Mahdumî, Molla Muhyiddin-i Karabağî, Molla ibn Şeyh Şüşteri, Molla Şerif-i Acemî, Molla Hasan Çelebi Aşçızâde, Molla Mehmed bin Mehmed Paşa-yı Karamanî hakkındaki bahislerin ardından bazı nüshalarda olduğu gibi Molla Yakup'u zikreder. Ancak adını anmadan oldukça karışık bir şekilde anlatır:

> "Merkûmun tercemesi ayniyle Ali Efendi merhûmun tevârihinden bile ziyâde ve lâ-noksan irâd olunmışdır. Ece Halife dimekle meşhûrdur, hamîdîdir. Mânisa'da iken sene 929'da vefât eyledi. Ekser ulûmda mahâreti ve Fârisî ve tezkire nazıma kudreti var idi. "Ene velidtü fî-zemeni'l meliki'l-âdil" hadîs-i şerîfinin tatbîkinde bu nazm-ı latîf anlarındır."[26]

Devamında ise Müfti Ali Çelebi el-Cemali, Müfti Kemal Paşa-zâde, Müfti'l-enâm ve Şeyhü'l-islâm Ebussuud Efendi, Molla Muhyiddin Arab-zâde, Molla Ali bin Salih, Molla Şemseddin Ahmed ibn Ebu's-suud El-Amedî, El-Molla El-Fazıl Mehmed bin Şeyhülislam Ebu's-suud hakkında biyografik malumatlar verir.

Devrin fetihlerini ve seferlerine değindiği Zaman-ı Devletlerinde Vaki Olan Fütûhat ve Muhârebat 'Alâ Tariki'l-icmâl Zikrindedir kısmında ise Canberdi Gazali hadisesinden bahsedip, Belgrad ve Üngürüs Seferi için ayrı bir başlık açar.

[24] Gülakan, Peçevî Tarihi, s. 61n

[25] Gülakan, Peçevî Tarihi, s. 67n

[26] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 6.

Sırasıyla Böğürdelen, Zemun, İslankamin, Kobitnik, Esen, Belgrad Sengin Bünyad kalelerinin fetihlerine değinir. Böğürdelen Kalesi'nin fethini anlatırken Semendire Kalesi'nin Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad tarafından fethedildiğini de derkenar olarak belirtir. Bu başlığa bazı nüshalarda bulunmayan[27] Üngürüs'ün fethini belirten beyiti ekler ve Sultanın İstanbul'a geri dönmesi ile bitirir.

> "*Ve ba'de'l fethi bu beyt târîhi için denilmiştir budur*
> *'Âmeda ibn-i fal aceb târîh u bâd-ı feth bâb-ı mülk-i Üngürüs'*
> ve bu sefer-i mubarekden avdet-i hümâyûn olunub pay-i taht-ı âliye-i saltanata duhûl fî 17 Zilkade sene 927'de vaki oldu."[28]

Devamında İcmal-i Fütûhat-ı Sefer-i Rodos ve Tevabiha Azimet-i Hümâyûn Pâdişâh ibaresi ile ayrıca bir başlık açılır, Rodos seferi sırasında alınan yerleri sırasıyla anlatır. Rodos, İskaradin kalelerinin fetihlerine değindikten sonra Şehsuvaroğlu Ali'nin katledilmesinden bahsederek Helke Kalesi'nin fethini ve bu kaledeki camide yaşanan hadiseyi anlatır.

> ".... Pâdişâh-ı sâhib-kıran vüzera ve ümera ve sair ayân-ı asâkir ile câmi'-i cedîd Sencuvanide nâm camide ikamet-i cemi'a idüb temcîd-i tevhîd ile şalveleden cemi'i kıldılar."[29]

Ardından İlike, İncirlü, Tahtalu kaleleri ve İstanköy Adası'nın fetihlerine değinerek Bodrum Kalesi kısmına geçer. Bu kısmı kalenin alımından sonra kurulan divan ve Rodos Kalesi Beyi Megal Mastori'nin el öpme hadisesi[30] de dahil bazı eksikliklerle anlatır:

> "Feth-i Kal'a-i Bodrum Bunlar dahi ceziresiyle ma'an itâat ve inkiyad idüb reâyâ ve berâyâsına vaz'-ı cizye ve harac olundu. Ve bil cümle bu fütûhat ve gazâvatdan sonra otak-ı hümâyun Mermerus İskelesi'ne nüzûl idüb ve hazîne-i âmireye bir miktar altun sepikeleri peşkeş çeküb ol gice icâzet virilen küffar düzah-ı karâr ile ihsan olunan gemiye girüb kâfiristana revâne olundılar ve ol günün irtesi ki rûz-i Cum'a ve ıydü'l-mü'minin idi. Bâlâda zikr olunduğu üzere câmi'i cedîd Sencüvanda salavat-ı Cum'a kılındıktdan sonra asâkir-i zafer-i rehbere izn-i insiraf virildi ve saâdetlu padişah dahi kat'i menâzil ve tayy-ı merâhil iderek dokuz yüz yigirmi dokuz rebîülâhirin evâhirinde saray-ı âmireye devlet birle nüzûl vaki' oldu"[31]

Sultan Süleyman dönemindeki fetihleri anlattıktan sonra önemli konumda bulunan bazı devlet adamları ile ilgili hadiselere geçer. Bunlardan ilki Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'in ölmesi ile Mısır'da düzenin bozulması, İkinci Vezir Mustafa

---

[27] Filiz Çakıllı, *Peçevî Tarihi* (Biyografisi, 21a-40a Metin, Dizin, Özel İsimler Sözlüğü), (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004, s. 28.

[28] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 17.

[29] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 19.

[30] Çakıllı, *Peçevî Tarihi* (Biyografisi, 21a-40a Metin, Dizin, Özel İsimler Sözlüğü, s. 33.

[31] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 20.

Paşa'nın Mısır'da asayişi sağlamak üzere gönderilmesi ve devamındaki olaylardır. Vezir Mustafa Paşa'nın Mısır Muhafazasına İrsal Olunduğu başlığı altında anlatılan bu hadiselerden sonra Veziriazam Şuden Maktul İbrahim Paşa başlığı gelir. Burada Veziriazam Pir Mehmed Paşa'nın Rodos seferinden sonra görevinden alınarak İbrahim Paşa'nın sadrazam oluşu sırasında geçirdiği merhaleler anlatılmaktadır. Devamında ise Hain Ahmet Paşa'ya Mısır Eyaleti İnayet Buyurulduğu kısmına geçilir. Burada İkinci Vezir Ahmed Paşa'nın, İbrahim Paşa'nın veziriazam oluşuna oldukça sinirlenerek Mustafa Paşa'nın eşkıyadan temizlediği Mısır'a "Ya sabr ya sefer" diyerek talip olması anlatılır. Ancak arşivdeki parça Ahmed Paşa'nın Mısır'a gitmesi ile kesilir.

> "Hain Ahmed Paşa Mısır Eyaleti Buyurulduğu
> Fi 6 Ramazan sene 929 Çün İbrahim Paşa'nın hil'at-i seniyye-i vüzerat-ı kamet bi-istikametlerine erzânî buyuruldu. Hain-i mezburun esb-i fikreti lenk düşüb begayet(i) gamgın ve diltenk oldu. Vezir-i sânî Mustafa Paşa Mısır'da def'-i eşkıya itdikde Âsitâne-i Sa'adete davet olunub yiri Güzelce Kasım Paşa verilmişdi. Hain-i mezbur vüzeratında haib ve haser kılıcak sabra mütehammal olmağla Mısır'a tâlib oldu. Cümle ehl-i dîvan elinden dilinden aciz ve nâlân olmuşlar idi. Mısır'a uzalmasına her râgıb olub padişah-ı âlem-penah hazretlerine ilga olmağla ihsan buyurdular. Mahrûse-i Mısır'a vusûlden sonra evza'"[32]

Sonuç Yerine

Osmanlı Arşivi'nde bulunan 20 sayfalık bu metin, Peçevî Tarihi'nin muhtelif kütüphanelerde bulunan ancak daha önce kendisinden bahsedilmeyen eksik nüshalardan sadece bir tanesidir. Bu da şunu göstermektedir ki; devletin resmî tarihçilerinin en önemli başvuru kaynaklarına ev sahipliği yapan Osmanlı Arşivi'nde, Osmanlı Tarihleri içerisinde oldukça saygın yere sahip bir eserin nüshasına dahi rastlanabilmektedir.

Bununla birlikte Vakanüvisler ile devletin resmi makamlarınca tutulan kayıtları arasındaki derin bağ günümüzde farklı bir şekilde de olsa sürmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin kayıtları bugün tarih alanında çalışma yapan bir araştırmacının da ilk başvuru kaynağı durumundadır. Nitekim bugüne kadar binlerce araştırmanın çıkış noktasını oluşturan Osmanlı Arşiv Vesikaları, belli ki gün yüzüne çıkarılan yeni evraklar ile birçok çalışmaya ışık tutmaya devam edecektir.

[32] BOA, A.VKN.d. 1699, s. 20.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Bâb-ı Asafî Vakanüvislik Kalemi Defterleri (A. VKN.d.) 1699, 1700, 1701.
Sadaret Vakanüvis Kalemi (Lütfi Efendi) (A. VKN.) 1/22.

B. Kitaplar, Makaleler

Çakıllı, Filiz: *Peçevî Tarihi* (Biyografisi, 21a-40a Metin, Dizin, Özel İsimler Sözlüğü), (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004.

Emecen, Feridun M.: "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler", *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalcık'a Armağan*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2017, s. 105-117

Fodor, Pál: "Pécs (Peçuy) Kökenli Bir Osmanlı Yazarı: İbrahim Peçevi", *Abdülkadir Özcan'a Armağan; Tarihin Peşinde Bir Ömür*, Kronik Kitap, Haziran 2018, s.203-237.

Gülakan, Sevda: Peçevî Tarihi (Yazma Nüshaların Tanıtımı, 1b-20b Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü), (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004.

Hancz, Erika: "Peçuylu İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt:34, s. 216-218.

Kütükoğlu, Bekir: "Osmanlı Arşivleri ile Vak'anüvis Tarihleri Arasındaki Bağ", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı Yayınları, 1985, s. 123-125.

Kütükoğlu, Bekir: "Vak'anüvis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLII, s.457-461.

Özcan, Abdülkadir: "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı:1 (2013), sayfa: 271-293

Özkan, Selim Hilmi: "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", *Turkish Studies*, Volume 4/3, Spring 2009, s.1779-1793

Öztürk, Necdet: *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018

Woodhead, Christine: "Şehnâmeci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, s. 456-458.

Yıldız, Aysel: "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar", *Cihannüma; Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı II/2, Aralık 2016, s. 123-162.

Ekler

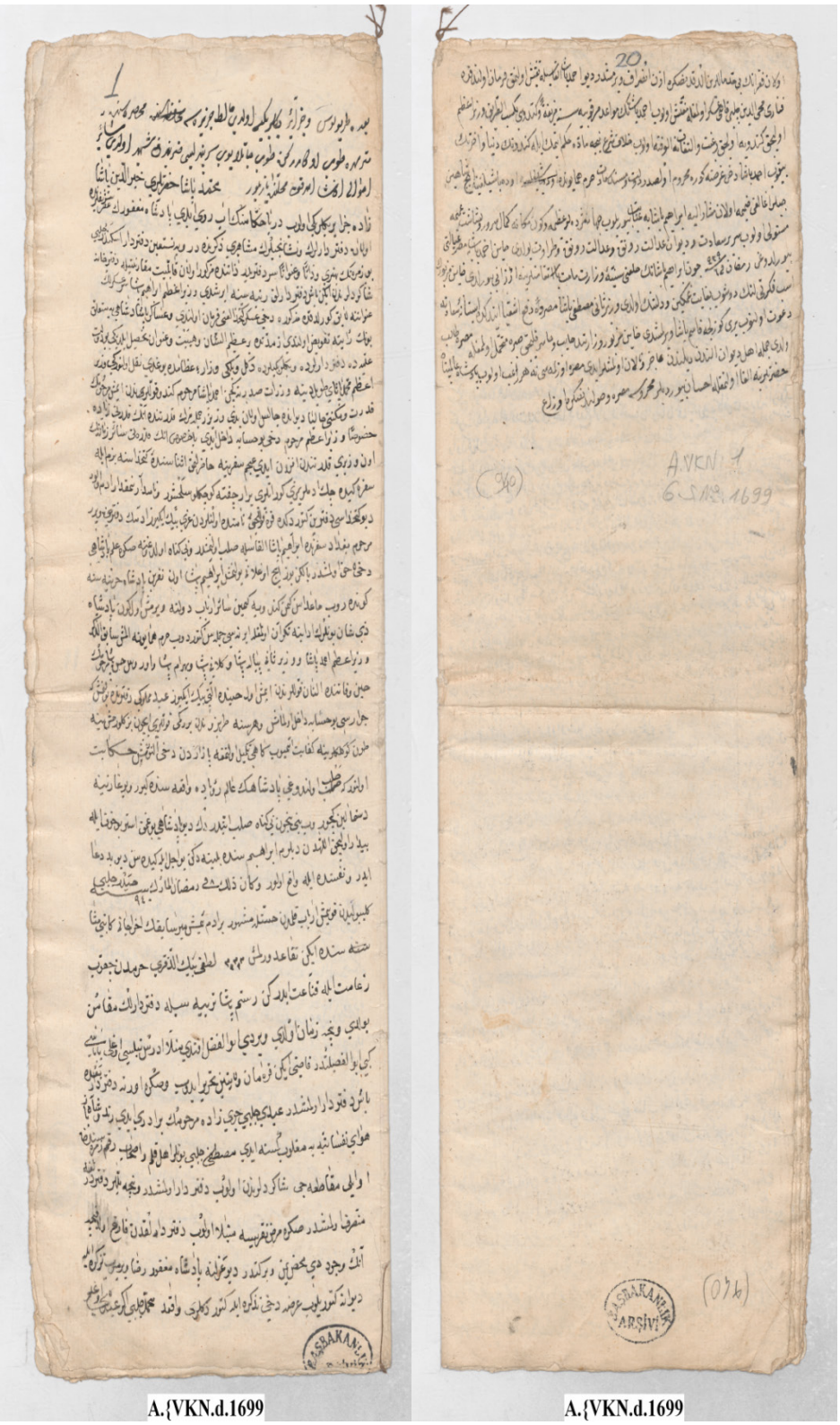

Osmanlı Arşivi'nde bulunan eksik "Peçevî Tarihi" nüshasının ilk ve son sayfası
BOA, A.VKN.d. 1699

KİTÂBİYAT

BOOK REVIEWS

Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi

Administration of Christin Denominations and Communities in Jerusalem

İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019, 376 s.,
ISBN 978-605-68926-1-5

MUSTAFA CELİL ALTUNTAŞ*

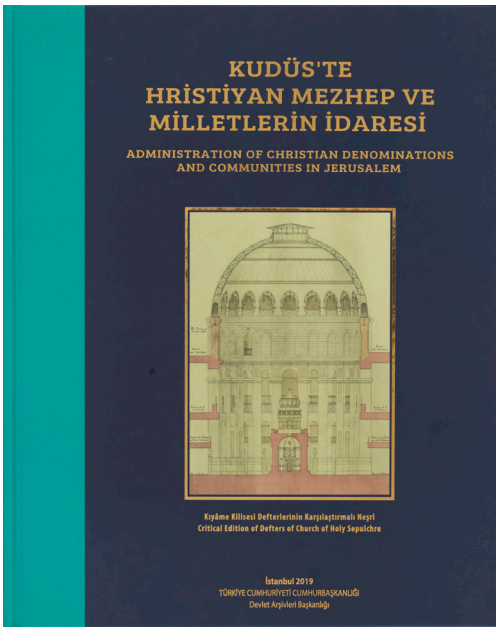

ÜÇ semavi dinin kutsal şehri olan Kudüs, tarihin erken dönemlerinden itibaren insanlık için önemli bir şehir olagelmiştir. İsrailoğullarının Mısır'dan Hz. Musa ile çıkıp nihayetinde Kudüs'te tamamlanan yolculukları neticesinde önemli bir merkez haline gelmiş; Hz. Süleyman zamanında yapılan mabetle de dinî bir kutsiyet kazanmıştır. Daha sonra Asurluların Kudüs'ten Musevileri sürgün etmesi ve kutsal mabedi yıkması üzerine Yahudiler için Kudüs, kimliklerinin muhafazasını üzerine bina edecekleri dinî-millî bir figüre dönüşmüştür. Hz. İsa'nın Kudüs'te doğması ve Hristiyanlarca burada çarmıha gerildiğine inanılması Kudüs'ü onlar için de kutsal bir şehir haline getirmiştir. Kudüs'ün Müslümanlar açısından önemi ise Kâbe'den önceki ilk kıble olması, Miraç gecesi yaşanan İsra hadisenin burada gerçekleşmesi ve Kur'ân-ı Kerim'de çevresi Allah tarafından mübarek kılınmış yer olarak vasıflandırılan Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu şehir olmasındandır. Hz. Ömer'in Bizans'ın elinden Kudüs'ü savaşmadan sulh ile teslim almasından sonra şehir, İslam tarihinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Haçlı seferleri sonrası elden çıkan Kudüs'ün "şarkın en sevgili sultanı" Selahaddin-i Eyyubî tarafından yeniden fethi Müslümanların daima andıkları destansı bir hatıra olarak zihinlerde yer etmiştir. Osmanlı

* Dr., İstanbul Üniversitesi İstanbul/Türkiye, mcaltuntas@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1975-5799

Devleti'nin Memluk Devleti'ni ortadan kaldırmasıyla birlikte Kudüs'te Osmanlı idaresi başlamış ve bu durum 1917'deki İngiliz işgaline kadar devam etmiştir.

400 yıl Osmanlı idaresinde kalan Kudüs'le ilgili arşivlerimizde çok sayıda belge bulunmaktadır. Önemli bir kısmı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki arşiv fonlarında bulunan bu belgelerden, Osmanlı Arşivi'nin Divan-ı Hümayun Kilise Defterleri fonunda yer alan 8, 9, 10 ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan 7016 numaralı defterler karşılaştırmalı (tenkitli) olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından *Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi* adıyla yayımlanmış bulunmaktadır.

Çalışmanın başında yer alan Giriş bölümünde; Rumların müracaatları neticesinde bu defterlerden 10 numaralı olanın Divan-ı Hümayun Kalemi'nde muhafaza edilmek üzere asıl, 8 numaralı defterin ise Rumlara verilmek üzere suret olarak tanzim edildiği, Rumların elindeki defterin II. Mahmud (1808-1839) döneminde devlete intikal ettiği, 9 numaralı defterin bu iki defterle aynı kayıtları ihtiva etmekle beraber Divan-ı Hümayun Kalemi'nin cari kayıt defteri olduğu, Topkapı Sarayı'nda bulunan 7016 numaralı defterin ise Sultan I. Abdülhamid'e (1774-1789) sunulmak üzere 9 numaralı defterden istinsah edildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu defterlerin esas itibarıyla aynı kayıtları ihtiva etmekle beraber farklı amaçlarla tanzim edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Tenkitli neşrin Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın önceki çalışmalarından ayrılan en önemli tarafı; geniş bir Girişle hem defterlerin tanıtımının yapılmış, hem de anlaşılması güç kayıtların bulunduğu yerlerin orada bulunma sebebinin izah edilmiş olmasıdır. Milletler arası anlaşmazlıkların tek tek indekslenmesi ve kayıtlar arasındaki önemli görülen konulara Girişte temas edilmesi kitabı önceki neşirlerden belirgin biçimde farklı kılmaktadır.

Kitabın bariz bir şekilde ortaya koyduğu en önemli husus, farklı inançların aynı çatı altında birlikte yaşama tecrübesinin tarihin belirli bir döneminde gerçekleşmiş olduğudur. Bir diğer önemli husus ise Hristiyan milletler arasındaki ihtilaf ve çatışmalarda Osmanlı'nın hakem rolünü üstlenmiş olduğunu belgelemesidir. Tarihin sadece geçmişi tasvir değil, geleceği tasavvur eden bir alan olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın dikkate alınması gereken bir yayın olduğu çok açıktır.

Kitap aynı zamanda Hristiyanlığın tarihiyle alakalı resmî kayıtları içermesi bakımından da kıymetlidir. Hz. İsa'nın ayak izinin bulunduğu mahal, Kudüs'teki ziyaretgâhlar, Kıyamet kilisesinin geçirdiği yangınlar ve tamirler, âyinler, Hristiyan rahip ve mezhepleri arasındaki ihtilaflar gibi çeşitli konularda birinci elden kaynak belgelerin tarihçilere sunulması son derece önemlidir. Zira Kudüs'teki farklı Hristiyan mezheplerine tabi kilise arşivlerinde bu belgelerin muhteviyatını içeren belgelerin bulunma ihtimali olsa da bu belgelerin tarafsız olarak kamuoyuna sunulmuş olması Hristiyanlıkla ilgili yapılacak araştırmalar açısından da kıymet taşımaktadır.

Söz konusu defterlerde yazışmaların merkezinde yer alan Kutsal Kabir/Kıyame Kilisesi Hristiyanlarca Hz. İsa'nın öldüğü, gömüldüğü ve dirildiği yer olarak kabul edilmesinden dolayı büyük bir önem ve kutsiyet kazanmış ve en başta

gelen hac mekânı olmuştur. Kıyamet Kilisesi'nin isminin Osmanlı belgelerinde Kamame veya Kumame şeklinde isimlendirilmesinin ne anlama gelebileceği ve isimlendirmenin sebebi gibi konular Giriş bölümünde izah edilmiştir. Bu izahatın bu alanda yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlayacağı açıktır.

Kitabın en önemli özelliği "tenkitli neşir" olmasıdır. Böylece bu dört defterde yazılı bulunan birbirinin aynısı olan kayıtlar arasındaki imla ve kelime farklılıkları ortaya konulmuş olmaktadır. Bu durum kitabın en çok emek sarf edilen kısmı olarak göze çarpmaktadır. Kitap bu yönüyle Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın yayın faaliyetlerinin geldiği seviyeyi ve dönüşümü göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Devlet Arşivleri'nin karşılaştırmalı neşir formatındaki ilk yayını olma özelliğine sahip olan bu kitap, kurumun sonraki yıllarda sadece "belge neşri" formatında değil daha farklı formatlarda da yayınlar yapabileceği izlenimi vermektedir. Bu konudaki tecrübe ve birikim kendini fazlasıyla izhar etmektedir. Kitabın Osmanlı döneminde herhangi bir şehir veya konu olarak isimlendirilmeden *Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi* olarak adlandırılması Devlet Arşivleri'nin tema merkezli yayımcılığa geçişine bir vesile olabilir. Zira bu yayın tenkitli de olsa bir "neşir" yayıncılığı örneği olmakla beraber Kurumun yeni teşkilat yapısı ile kazandığı özerklik sayesinde bünyesinde kurulacak enstitü ve araştırma merkezleri vasıtasıyla ileriki yıllarda çeşitli araştırma metinleri ve farklı dillerde dünyada kamuoyu oluşturacak yayınlar yapılabilecektir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı 1992 yılından beri kamu yayıncılığı alanında önde gelen kurumlardan birisi haline gelmiştir. Bu birikimiyle ileriki yıllarda arşiv malzemesini kamuoyuyla paylaşmaya devam etmesi bütün yönleriyle Osmanlı Devleti'nin daha net bir şekilde ortaya konulmasını mümkün kılacaktır. Ayrıca 1987'den beri kurumda çalışan emektar personelin otuz seneyi aşan bu uzun zaman zarfında edindiği birikimi sonraki nesillere aktaracak çalışmaların yapılması elzem görünmektedir. Yayın faaliyeti bu birikimin görünür kılınması ve aktarılması noktasında çok önemlidir.

Eser, Osmanlı yönetiminin farklı millet ve dinlerden insanları bir arada yaşatabildiğinin en önemli şahitlerinden biridir. Ayrıca Kudüs'te bugün hâlâ yaşanan ihtilafların çözümünde başvuru kaynağı olarak kullanılması da mümkündür. Aynı zamanda bu tür çalışmalar, bu alanda yapılacak araştırmalara muhteva ve yöntem anlamında veri sağlamak bakımından da önemlidir. Zira söz konusu verilerin birlikte okunmasıyla tarihteki siyasi olayların etkisini ve farklı zaman dilimlerindeki uygulamaların muhtemel sebeplerini görmek mümkün olacaktır.

Tüm bu bilgiler Osmanlı Devleti yönetiminde Kudüs'ün insanlık tarihinin ortak mirası olarak kalmaya devam ettiğini, buradaki bütün milletlere ve dinlere hiçbir ayrımcılık gözetilmeden sahip çıkıldığını göstermektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın, Osmanlı'nın siyasi olarak elinde bulundurduğu yerlerdeki yönetim anlayışını ortaya koyan bu tür çalışmalarının artarak devam etmesi alandaki eksikliği giderecek en önemli faaliyetlerdendir.

Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi

YAYIN İLKELERİ

* *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının ulusal hakemli bir dergisidir Yılda bir kez yayınlanan bir dergidir. Yılda bir kez olmak üzere özel sayı da çıkarılabilir.

* Derginin amacı: Sosyal ve beşeri alanlarda arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan bilimsel araştırmalar, Türkiye'de ve dünyada çeşitli isim ve idari yapı altında bulunan arşiv malzemesinin tanıtımı, Arşivcilik Tarihi ve Gelişimi, Arşiv Sistemleri, Belge Restorasyonu, Dijitalleştirme Yöntemleri, Kamuda Belge ve Arşiv Yönetimi, e-Arşiv Sistemleri, Elektronik Belge Yönetim ve Arşivcilik hizmetlerinin tanıtımı vb. konuları kapsamaktadır.

* Dergide Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel nitelikte özgün makale, değerlendirme, tahlil, tanıtım ve çeviri yazıları, konferans/seminer metinleri yer alır.

* *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanacak makalelere editöryal süreçten sonra Yayın Kurulu ve hakem süreci sonrasında karar verilir. Makalelerin daha önce başka yerde yayınlanmamış olması veya başka bir yere söz verilmemesi şartı aranır. Sempozyum bildirileri, bildirilmesi, makale formatı ve içeriğine dönüştürülmek şartıyla dergide yayınlanabilir.

* Bilimsel makaleler, yayın ilkelerine göre incelendikten sonra değerlendirme için uygun bulunanlar yazar adı gizli tutularak "Kör Hakemlik" sistemi gereği en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakem raporlarından biri olumlu diğeri olumsuz olduğu takdirde yazı üçüncü bir hakeme gönderilir ya da yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir. Hakem değerlendirme raporları beş yıl süreyle saklanır. Yazar(lar), hakem, Yayın Kurulu veya editörün eleştiri, öneri ve değerlendirmelerini dikkate alırlar. Yazarların, kendilerinden istenen düzeltmelere titizlikle ve ivedilikle uymaları ve yazının son şeklini 15 gün içinde dergi e-posta adresine göndermeleri beklenir. Yazar(lar)ın, katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Bu durumda nihaî karar, Yayın Kuruluna aittir.

* "Yazım Kuralları" ve "Yayın İlkeleri "ne uygun olan "Kitap Değerlendirme", "Çeviri", "Konferans/Seminer Metinleri" ve "Haber" türündeki eserlerin yayımlanıp yayımlanmayacağına Yayın Kurulu değerlendirmesine —en az iki üyenin olumlu raporuna— bağlıdır.

* Yazar(lar) yayınlamak üzere dergiye gönderilen eserlerin telif haklarını devrettiğini onaylar ve yazıların yayın hakkını *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*'ne (kurumsal kişiliğine) devredilmiş olduğunu kabul ederler. Yazar(lar) a telif hakkı ödenmez. Reddedilen makalelerin telif hakları yazarlarına geri iade edilmiş sayılır ve makaleler başka bir yerde paylaşılmamak kaydıyla arşivlenmek üzere saklanır.

Yazılar kaynak gösterilmeden kısmen veya tamamen iktibas edilmez ve başka bir yerde yayımlanamaz.

Yazarlar, basılı ya da elektronik formatta yer alan resimler, tablolar ya da diğer her türlü içerik dâhil daha önce yayınlanmış içeriği kullanırken telif hakkı sahibinden izin almalılardır. Bu konudaki yasal, mali ve cezai sorumluluk yazarlara aittir.

* Yayınlanacak makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulması zorunludur.

* *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, "Açık Erişim" olarak yayımlanan bir dergidir. Bu husus aynı zamanda eser sahiplerinin "Tübitak DergiPark" tarafından belirlenen "Açık Dergi Sistemleri" kurallarını kabul ettiğini de gösterir.

* Dergide yayımlanan eserlerin yasal sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir ve eserlerde savunulan fikirler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının görüşünü yansıtmaz.

Hazine-i Evrak: Journal of Archive and Historical Researches

PUBLICATION GUIDELINES

* *Hazine-i Evrak Journal of Archive and Historical Researches* is a national refereed journal of the Directorate of State Archives. It is an journal published once a year. A special issue may be issued once a year.

* Purpose of the journal: Scientific researches in social and human areas based on archival documents, promotion of archive material in Turkey and the world under different of names and administrative structures. Subjects include History and Development of Archiving, Archive Systems, Document Restoration, Digitalization Methods, Document and Archive Management in Public Administration, e-Archive Systems, Promotion of Electronic Document Management and Archiving Services etc.

* The journal includes original articles, evaluations, analyzes, promotional and translation articles, conference / seminar texts in Turkish, English and Arabic languages of national and international level.

* The articles to be published in the journal will be decided after the editorial process, editorial board and referee process. The articles should not have been published in or promised to elsewhere. The symposium memos can be published in the journal provided that they are converted into article format and content.

* Scientific articles found suitable for evaluation according to publication principles, shall be evaluated by at least two referees by keeping the author's name confidential in compliance with the "Blind Review" system.

* If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article will be sent to a third referee or the Editorial Board decides to publish it. Referee evaluation reports will be kept for five year. The author(s) shall consider the criticism, suggestions and evaluations of the referee, editorial board or editor. Authors are expected to strictly and promptly follow the corrections requested and deliver the final version to the e-mail address of journal within 15 days. If the author (s) does not agree, they have the right to appeal with their reasons. In this case, the final decision belongs to the Editorial Board.

* Articles such as Book Evaluation, Translation, Conference / Seminar Texts and News that comply with the writing rules and publication guidelines will be published depending on the evaluation of the Editorial Board - positive report of at least two members.

* The author (s) acknowledges that the copyright of the articles has been transferred to Hazine-i Evrak Journal of Archive and Historical Researches (institutional identity). No royalty payment will be made to the author(s). The copyrights of rejected articles will be deemed to be returned to their authors and the articles will be stored provided that they are not shared elsewhere.

* Articles shall not be quoted in whole or in part without being cited and published elsewhere.

* Authors must obtain permission from the copyright holder in the case of using previously published content, including images, tables, or any other content in printed or electronic format. The legal, financial and penal responsibility for this matter belongs to the authors.

* Ethics of research and publication must be followed in the articles to be published.

* *Hazine-i Evrak Journal of Archives and History Researches* is a journal published as "Open Access". This also shows that the authors accept the rules of Open Journal Systems determined by Tübitak DergiPark.

* The legal responsibility of the published works belongs entirely to the author (s) and the ideas advocated in the articles do not reflect the opinion of the Directorate of State Archives.

Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi

YAZIM KURALLARI

Makale Başlığı Başlık 12 kelimeden fazla olmamak kaydıyla bold, normal karakterde, büyük harflerle ve Times New Roman 12 punto olacak şekilde ortalanarak yazılmalıdır. Başlığın altında Yazar(lar)ın ismi olmalı ve dipnotta (*) işaretiyle yazar(lar)ın görev yaptığı kurum ve e-posta adresleri ve ORCID ID yer almalıdır.

Öz Özgün araştırma makalelerin başında ve makale başlığı altında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi anlatan Türkçe ve İngilizce öz bulunmalıdır. Özde, konu kısa ve öz bir ifade ile 100-250 kelime arasında tek paragraftan oluşmalıdır. Anahtar kelimeler/Keywords sayısı en fazla 5 kelime olmalı ve öz, Türkçe ve İngilizce ayrı ayrı yazılmalıdır. Yazı tipi Times New Roman ve MS Word programında yazılmalıdır.

Geniş Özet Makalede "Kaynakça" kısmından önce 750-1000 sözcükten oluşan bir özet bulunmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise geniş özet İngilizce, İngilizce ise Türkçe olmalıdır. Geniş özet 11 punto büyüklüğünde ve "Times New Roman" karakteri kullanılarak yazılmış olmalı ve bu metin alt başlıklar ve alıntı içermeden hazırlanmalıdır.

Ana Metin Makale bilgisayarda A4 boyutuna 1.15 satır aralığında ve Times New Roman yazı karakteri ile 12 puntoda yazılmalıdır. Makaleler 3000-7000 kelime (20 sayfayı geçmemelidir), kitap değerlendirmeleri 2500 ve kitap tanıtımları ise 1500 kelime civarında olmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve her sayfa numaralandırılmalıdır. Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun (TDK) güncel yazım kılavuzu ve yazım kuralları esas alınmalıdır. Transkripsiyonlu metinlerde farklı fontlar kullanılabilir.

Bölüm Başlıkları Makalenin yapısını belirlemek ve metinde düzenli bilgi aktarımını oluşturmak üzere metinde ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Paragraf aralıkları alt ve üst 6 nk olmalıdır.

Tablo, Şekil ve Resimler Belge görüntüleri belge, tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, plan, harita ve çizim) şekil olarak adlandırılmalıdır. Tablolar ve şekillerin başlığı ve numarası bulunmalı ve şekil, numara ve adları şeklin hemen altına ve ortalı gelecek şekilde konumlandırılmalıdır. Başlıkları Times New Roman yazı karakteri ile 11 puntoda tablo içi yazım karakteri ise Times New Roman 10 punto olmalıdır. Bütün tablo, şekil ve resim görüntüleri dijital ortamda metin ile beraber baskı tekniğine uygun çözünürlükte (300 dpi) TIFF ya da JPEG formatında olmalıdır.

Alıntılar Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Beş satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1 cm. içeride blok halinde ve 11 punto ile yazılmalıdır.

Kaynakça ve Dipnot Gösterme Dipnotlar ve kaynakça için "*The Chicago Manual of Style Dipnot ve Kaynakça Sistemi*" esas alınmalıdır. Makalede kullanılan kaynaklar "Kaynakça" başlığı altında alfabetik soyadı sırasına göre Times New Roman yazı tipi ve 11 punto dipnot ise 9 punto olmalıdır. Dipnotlarda sadece atıfta bulunulan kaynakların bilgileri verilmelidir.

Kitap

Kaynakçada;

Soyad, Ad: Eserin Adı (*italik*), (varsa) tercüme (terc.), çeviren (çev.), hazırlayan (haz.) veya editörün (ed.) adı soyadı, eserin basıldığı yer/şehir: yayın evi, basım yılı.

1- Emecen, Feridun M.: *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.

2- Ahmedî: *İskender-Nâme (İnceleme-Tıpkı Basım)*, çev. Süheyl Ünver, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

3- Karaca, Yılmaz, v.dğr.: *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Dipnotta;

Ad Soyad, eserin adı (*italik*), (eserin basıldığı yer/şehir: yayın evi, basım yılı), sayfa numarası. Makalenin ikinci geçtiği yerde yazarların soyadları, eserin adı veya kısaltılmış adı ve sayfa numarası.

1- Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), s. 85.

2- Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 86.

3- Yılmaz Karaca, v.dğr., *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, (İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019), s. 73.

4- Karaca v.dğr., *Osmanlıda Spor*, s. 73.

Makale

Yazar(lar)ın adı soyadı, "tırnak" içinde makalenin tam adı, derginin adı (italik), cilt numarası (romen rakamı ile), sayı numarası, basım yılı ve sayfa numarası. Makalenin ikinci geçtiği yerde yazar(lar)ın soyadı, makalenin kısaltılmış adı ve sayfa numarası.

Kaynakçada;

1- Kütükoğlu, Mübahat S. "Sicill-i Ahval Defterleri'ni Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (Aralık 2010), s. 141-157.

Dipnotta;

2- İshak Keskin "Türkiye İçin Bir Arşiv Kanunu Yazmak: Bir Model Önerisi," *Arşiv Dünyası*, 13 (2012), s. 5

3- Keskin, "Türkiye İçin Bir Arşiv Kanunu Yazmak", s. 5.

Ansiklopedi Makalesi

1- Halil İnalcık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DIA)*, 2003, XXVIII, s. 395.

2- İnalcık, "Mehmed II", s. 395.

Arşiv Belgelerinin Kullanımı

1- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Hariciye Nezareti Siyasi, (HR. SYS), 907/21.

BOA, HR. SYS, 907/21

2- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/1-14-6.

BCA, 30-18-1-1/1-14-6.

3- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA.), 01003692-2(01003692-1)

CA, 01003692-2(01003692-1)

Tez

1- Salih Değirmenci, *1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı Öncesi Çıldır Eyaleti'nin İdari, Siyasi, Askeri, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1 numaralı Ahısha Şer'iyye siciline göre 1233-1241)*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Online Kaynaklar

1- http://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/mevzuat/arsivhizmetleri.pdf [Erişim tarihi: 25.12.2019]

2- https://www.ica.org/en/mission-aim-and-objectives [Erişim tarihi: 22.11.2019]

WRITING RULES

Title of Article Title should be centered and written in bold, normal character, capital letters and Times New Roman 12 pt. Under the title, the name of the author (s) should be written under the title and the footnote, and the footnote (*) should include the institution and e-mail addresses and the ORCID ID of the author (s).

Abstract At the beginning of the original research articles and under the title of the article, there should be an abstract in Turkish and English describing the scope, aim, results and method of the study. The abstract should consist of a short and concise statement as a single paragraph between 100-250 words. The maximum number of keywords should be 5 words and the abstract should be written separately in Turkish and English. The font should be Times New Roman and written in MS Word.

Extended Abstract The Article should contain a summary of 750-1000 words before the bibliography section. If the article is in Turkish, the extended abstract should be in English and in Turkish if it is in Turkish. The extended abstract should be prepared without subheadings and quotes and written in 11 pt. using the "Times New Roman" character.

Main Text The Article should be written in A4 size with 1.15 line spacing and Times New Roman font in 12 pt. Articles should be 3000-7000 words (not exceeding 20 pages), book reviews should be 2500 and book introductions should be around 1500 words. 2.5 cm margins should be left at the edges of the page and each page should be numbered. The articles should be based on the current spelling guide and spelling rules of the Turkish Language Association (TDK). Different fonts can be used in transcribed text.

Subtitles Main and subheadings can be used in the text to determine the structure of the article and regular transfer of information in the text. Main headings are in capital letters; subheadings should be written in lowercase and bold with the first letters capitalized. Paragraph ranges should be upper and lower 6 nk.

Tables, Figures and Pictures Document images should be named as document, other images (photos, plan, map and drawings) that do not contain tables should be named as figure. Tables and figures should have the title and number, and the figure, number and names should be positioned just below the figure and centered. Headings should be Times New Roman font 11 pt and in-table writings should be Times New Roman 10 pt. All table, figure and picture images should be in digital format with text (TIFF or JPEG format) in resolution (300 dpi) suitable for printing.

Quotation Quotations should be given in quotation marks. Quotations exceeding five lines should be written in 11 font size and 1 cm from the left and right of the text.

References and Footnotes Footnotes and bibliography should be based on "The Chicago Manual of Style". References should be Times New Roman font 11 pt. and footnotes in 9 pt., in alphabetical surname order under the title of "References". Only the information of the cited sources should be provided in footnotes.

Book

In the references;

Surname, Name of the author: Title of the book (*italic*), (if available) translation , translator (trans.), edited by (ed.) veya editor (ed.) name surname, place of publication/city: publisher, year of publication.

1- Emecen, Feridun M.: *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.

2- Ahmedî: *İskender-Nâme (Review- facsimile)*, trans. Süheyl Ünver, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

3- Karaca, Yılmaz, and others: *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

In Footnotes;

Name Surname of the author, title of the book (italic), (place of publication/city: publisher, year of publication), page number. Later on surname of the author (s), titile of the book and number of the page.

1- Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), p. 85.

2- Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, p. 86.

3- Yılmaz Karaca, and others, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, (İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019), p. 73.

4- Karaca and others., *Osmanlıda Spor*, p. 73.

Article

Name and the surname of the author (s) full name of the article in quotation marks, title of the journal (italic), volume number, serial number, year of publication and the page number. Later on surname of the author (s), short version of the article title and the page number.

In references;

1- Kütükoğlu, Mübahat S. "Sicill-i Ahval Defterleri'ni Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (Aralık 2010), p. 141-157.

In footnotes;

2- İshak Keskin "Türkiye İçin Bir Arşiv Kanunu Yazmak: Bir Model Önerisi," *Arşiv Dünyası*, 13 (2012), p. 5

3- Keskin, "Türkiye İçin Bir Arşiv Kanunu Yazmak", p. 5.

Encyclopedia Article

1- Halil İnalcık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DIA)*, 2003, XXVIII, p. 395.

2- İnalcık, "Mehmed II", p. 395.

Archive Documents

1- Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives Ottoman Archives (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi, (HR. SYS), 907/21.

BOA, HR. SYS, 907/21

2- Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives Republic Archives (BCA), 30-18-1-1/1-14-6.

BCA, 30-18-1-1/1-14-6.

3- Presidency of the Republic of Turkey Archives (CA.), 01003692-2(01003692-1)

CA, 01003692-2(01003692-1)

Thesis

1- Salih Değirmenci, *1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı Öncesi Çıldır Eyaleti'nin İdari, Siyasi, Askeri, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1 numaralı Ahısha Şer'iyye siciline göre 1233-1241)*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Online Sources

1-http://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/mevzuat/arsivhizmetleri.pdf [Erişim tarihi: 25.112.2019]

2-https://www.ica.org/en/mission-aim-and-objectives [Erişim tarihi: 22.11.2019]

Fatih Rukancı
Devlet Arşivlerinde Tanıtım ve Eğitim Faaliyetleri
Publicity and Training Activities in State Archives

Hakan Anameriç
Arşivlerde Belge Özetleme, İndeks ve Katalog Standardı Oluşturma
Standardization Methods of Summarizing, Indexing and Cataloguing for Archives

Mustafa Özsaray
Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri
Types of Dates Used in the Ottoman Documents

Mehmet Korkmaz
Denizin Saraylıları: Bahriye'de Osmanlı Şehzadeleri
Ottoman Princes in the Navy

Nursel Manav
II. Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiye Sürecinde Ücretli (Ecir) Çalışanların Durumu (1909-1913)
The State of Paid Workers (Ecir) in Severances in the Cadres of Abdulhamid II. (1909-1913)

Mehmet Selim Temel
Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızının Kaçırılması
A Diplomatic Problem Between the Ottoman and Iran: The Abduction of a British Girl

Ayşenur Erdoğan
Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Eksik Bir "Peçevî Tarihi" Nüshası
The Chronicler (Vakanüvis) Notes Found in the Ottoman Archiv and an Incomplete Copy of the History of Pechevi

Mustafa Celil Altuntaş
Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi
Administration of Christin Denominations and Communities in Jerusalem